

BREXİT; BİRLEŞİK KRALLIK VE EURO-BÖLGESİ AÇISINDAN SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Esra N. KILCI, İstanbul Arel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Finans
Bölümü, esra.kilci@gmail.com

Özet

2016 yılının ikinci çeyreğinde İngiltere’de gerçekleştirilen referandumun İngiltere’nin Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılması yönünde bir sonuç doğurmasının, hem Birleşik Krallık hem Euro-Bölgesi açısından kısa vadede değilse bile orta ve uzun vadede önemli etkilere yol açması beklenmektedir. AB Mevzuatı’na göre, referandumu takip eden iki yıl içerisinde başlayacak müzakerelerin sonuçları, İngiltere’nin özellikle finansal alandaki önemli rolü dikkate alındığında, belirleyici önem arz etmektedir. Londra önemli finansal ve ticari merkezlerden biridir; Brexit süreciyle, İngiltere’de faaliyet gösteren büyük şirketlerin yatırımlarını ve kaynaklarını Birlik içerisindeki diğer ülkelere kaydırması sonucunda, İngiltere’nin ekonomik açıdan zarar görmesi kaçınılmazdır. Geçiş sürecinde yaşanacak potansiyel sıkıntılar, stresin ve belirsizliğin artmasına yol açmaktadır. İngiltere ve Euro-Bölgesi finansal piyasaları arasında, özellikle İngiltere’ye üstünlük sağlayan güçlü bir ilişki bulunmaktadır ve Brexit süreci, maliyetli ve problemleri bir dönemi beraberinde getirecektir. Bu çalışmada, İngiltere’nin AB’den ayrılmasının, özellikle İngiltere açısından yaratacağı politik ve ekonomik sonuçlar ve süreçten etkileneceği düşünülen ana unsurlar değerlendirilerek, genel bir durum analizi yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Euro-Bölgesi, Brexit, Ortak Pazar

Jel Kodları: E20, G15, F30

BREXIT; A REVIEW OF THE RESULTS FOR UNITED KINGDOM AND EUROPEAN UNION

Abstract

It has been expected that with the referendum made in the second quarter of 2016 in the United Kingdom having a result of exiting from European Union, not in the short-term but in the mid and long term, there would be serious implications for both U.K and E.U. According to the E.U legislation, the results of the negotiations which are planned to start in two-year period after the referendum, presents great importance when the U.K’s key role especially in financial area. London is a serious financial and commercial center in the world and as a result of the big companies allocating their resources to the other countries in E.U with the Brexit process, U.K being loser seems inevitable. The potential difficulties being experienced in the transition period lead to increase in uncertainty and stress. Between financial markets of U.K and E.U, there is a strong relationship which especially creates superiority for U.K and Brexit process will bring costly and problematic period. In this study, the politic and economic issues which the Brexit process will create and the major terms will be evaluated by making a general analysis.

Keywords: Euro-Area, Brexit, Single Market

Jel Codes: E20, G15, F30

1. Giriş

Avrupa Birliği'nin sağladığı Ortak Pazar olgusu üye ülkelere, hem düzenlemeler hem rekabet açısından global bir perspektif kazandırmakta ve Ortak Pazar'ın dört ana konuda sağladığı serbesti yani; mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı, Birlik içerisinde İngiltere, Fransa ve Almanya'nın yer aldığı birçok ülkeye büyük yararlar sağlamaktadır. Ortak Pazarın yaratmış olduğu avantajlar, AB ülkelerinde faaliyet gösteren işletmelerin, ortak ve uyumlu regülasyonlar çerçevesinde ve düşük maliyetlerle ticaret yapmalarına olanak sağlayarak, 28 ülkenin yer aldığı Birlik içerisindeki diğer 27 ülkeye, tek bir noktadan giriş yapmayı mümkün kılmaktadır. Ortak Pazar olgusu ve beraberinde Birlik içerisindeki ülkelere serbest erişim imkanı sağlayan pasaport hakkı, şirketlerin faaliyetlerinin tek bir merkezde toplanarak, işlemlerin daha düşük maliyetlerle ve daha basit prosedürlerle gerçekleştirilmesini mümkün hale getirmekte ve Birlik içerisindeki ülkeler açısından ortak ve uyumlu regülasyonların mevcudiyeti, maliyetlerin ve uygulamalarda karmaşıklığın azaltılması açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Ortak düzenleyici çerçeve, hem şirketler hem müşteriler tarafında, yerleşik olmadıkları ve kurallarına hakim olmadıkları ülkelerde işlem yaparken, anlaşılabilirliğin artması ve beraberinde belirsizliğin azalmasıyla, güvenin artmasına büyük katkıda bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı, üye ülkeler açısından, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik birçok etkileri olacak, oldukça önemli bir adımdır. Nitekim, IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda (Ekim 2016, s. 20), Brexit referandumunu takiben oluşan ekonomik, politik ve kurumsal belirsizliğin, İngiltere ve özellikle gelişmiş Euro-Bölgesi ekonomileri için birçok negatif makroekonomik sonuç doğuracağı endişesine yer verilmiş ve izleyen dönemde Euro-Bölgesi ve İngiltere'de büyümenin yavaşlayacağı tahmin edilmiştir.

AB mevzuatına göre başlatılacak süreç tamamlanmadan ve İngiltere'nin AB ile ilişkilerinin ne yönde gelişeceği netlik kazanmadan, üyelikten ayrılık sürecinin yaratacağı ekonomik maliyetler ve avantajların büyüklüğü konusunda değişik görüşler mevcuttur. LSE Ekonomik Performans Merkezi tarafından 2015 yılında yapılan bir çalışmaya göre, İngiltere'nin AB'den ayrılarak, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ne katılmasının, GSYİH üzerinde %2,2 ile %9,5 arasında bir daralmaya neden olabileceği tahmin edilmektedir (Dhingra, Ottaviano ve Sampson; 2015, s. 5).

Brexit süreci, piyasalarda volatilitenin ve belirsizliğin artmasına, dolayısıyla orta ve uzun vadede likiditenin ve yatırımların azalmasına yol açabilecektir. Lisbon Anlaşması'na göre referandumu takip eden iki yıl içerisinde tamamlanacak müzakerelerle birlikte üyelikten ayrılışın zamanlaması ve detayları belirlenecektir. Buna göre, on yıl gibi bir süreyi alması beklenen üyelikten çıkış süreci sonlanıncaya ve akabinde İngiltere ve AB arasındaki ilişkiler ve anlaşmalar belirgin hale gelinceye

kadar, yatırımların askıya alınması hem reel hem de finansal piyasalar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. İngiltere ve AB ülkelerindeki şirketler, mevcut operasyonlarını, sözleşmelerini, kurumsal ve teknolojik altyapılarını revize etmek ve İngiltere’de faaliyet gösteren şirketler, faaliyetlerini ve personellerini AB sınırları içerisine taşımak durumunda kalabileceklerdir. Doğal olarak yaşanacak maliyet artışları, nihai tüketicilere yansıtılacaktır.

Referandum öncesinde ve sonrasında döviz kurlarında artan volatilitte, özellikle İngiliz para birimi sterlinde, sermaye çıkışlarındaki hızlanma ve talepteki geri çekilme ile birlikte yaşanan şiddetli değer kayıpları, İngiltere’nin Avrupa Birliği’nde ayrılmasının uluslararası yatırımcılar tarafından olumsuz şekilde fiyatlandırıldığını gösteren gelişmelerdir.

Bu çalışmada, İngiltere’nin AB’den ayrılışının, özellikle İngiltere açısından oluşacak potansiyel maliyetleri ve avantajları üzerinde durulacak; ticaret ve üretim hacmi, finansal hizmetler, düzenlemeler, işgücü piyasası, yabancı yatırımlar, kamu maliyesi ve göçmen konusu gibi süreçten etkilenecek majör faktörlerle ilgili bilgi verilerek genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. Avrupa Birliği ve Ortak Pazarın Birleşik Krallık Açısından Sağladığı Üstünlükler Nelerdir?

Avrupa Birliği’nin, İngiltere’nin önemli bir finansal ve ticaret merkezi haline gelmesinde çok büyük rolü bulunmaktadır. Bununla beraber, İspanya, Portekiz ve özellikle Yunanistan Krizi’nin şiddetlenmesiyle ortaya çıkan sorunlar, göçmen sayısında yaşanan artış ve mülteci sorununun giderek büyümesi gibi nedenler, İngiltere’nin önemli bir kısmının, AB’den çıkış yönünde aksiyon almasına ve 2016 yılı Haziran ayında yapılan referandumda Birlik’ten ayrılma sonucunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Avrupa Birliği’nin diğer üye ülkelere olduğu gibi, başta Ortak Pazar olmak üzere, İngiltere’ye sağladığı birçok avantaj bulunmaktadır. İngiltere’de, Birlik içerisinde liberalizmin en önemli savunucularından olup; Londra, global piyasalar açısından, çok büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla, İngiltere ve AB arasında karşılıklı bir fayda sağlama ve bağımlılık durumu söz konusudur.

Özellikle Londra’nın Avrupa finans ve sermaye merkezi olduğu ve bunun sonucu olarak Birleşik Krallık ekonomisine olan belirgin katkısı dikkate alındığında, Brexit sürecinin İngiltere aleyhine tamamlanması durumunda, Londra’da faaliyet gösteren şirketlerin yatırımlarını, Birlik içerisindeki Fransa ve Almanya gibi diğer ülkelere kaydırması ve kaynaklarını başka coğrafi alanlara tahsis etmesinin, İngiliz ekonomisine büyük zarar vermesi beklenmektedir. Aynı zamanda, İngiltere’nin ticari işlemler dengesinde yüksek ağırlığa sahip olan ilaç üretimi ve finansal hizmetler sektörlerinin zarar görmesi yine, İngiltere ekonomisini olumsuz etkileyecektir.

Finansal altyapı kurmanın ve sürdürmenin yaratacağı ciddi maliyetler göz önünde bulundurulduğunda, farklı noktalarda aktif olan çok sayıda işlem platformu yerine tek ve ortak bir işlem platformu, işlemlerin daha yüksek likidite ve daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır.

İngiltere ve Avrupa Birliği sermaye piyasaları arasındaki entegrasyon çok yüksektir; yüksek ticaret hacmi, yüksek hacimli yatırımları beraberinde getirmektedir. Doğal olarak, İngiltere'deki doğrudan yatırımların önemli bir kısmı AB kaynaklıdır. Ortak Pazar olgusu, birçok firmanın, Euro-Bölgesi'ndeki faaliyetlerini İngiltere'den yürütmelerini ve Birlik içerisindeki diğer 27 ülkeye tek bir noktadan giriş yapmayı mümkün kılmaktadır. Ortak Pazar ve serbest erişim hakkı, şirketlerin faaliyetlerini tek bir merkezde toplamasına, işlemlerin daha düşük maliyetlerle ve basitleştirilmiş prosedürlerle gerçekleştirilmesine olanak sağlayarak, likiditenin artmasına, aynı zamanda risk ve sermaye yönetiminde etkinliğin sağlanmasına büyük katkıda bulunmaktadır.

Ortak Pazarın sağladığı üstünlükler arasında, pasaport hakkı, ölçek ekonomileri, ortak düzenleyici çerçeve, işgücünün serbest dolaşımı gibi unsurlar mevcuttur. Şirketlerin tek bir yerde konumlanarak, faaliyetlerini AB genelinde yürütmeleri hem maliyetleri hem de karmaşıklığı azaltmaktadır. Karmaşıklığın ve maliyetlerin azaltılmasına büyük katkı sağlayan bir diğer unsur, ortak düzenleyici çerçevedir. Aşına ve bilgi sahibi olmadıkları düzenlemeler yerine, AB ortak düzenlemeleri çerçevesinde iş yapmak, güvenin ve anlaşılabilirliğin artmasını sağlamaktadır. İşgücünün serbest dolaşımı, vize ve çalışma izinlerine gerek olmaksızın yetenekli işgücüne kolay erişimi sağlayarak, performans artışı sağlanmakta ve maliyetler minimize edilebilmektedir. İngiltere'deki özel sermaye ve girişim sermayesi şirketlerinin büyük bir kısmı, Avrupa Yatırım Bankası Fonlarından etkin bir şekilde yararlanmaktadır (EIF; s. 1) ve Brexit sonrasında bu fonların kesintiye uğraması söz konusu olabilecektir.

Avrupa Birliği üye ülkelerinden herhangi birinde faaliyet gösteren kurumsal bir şirket, ilave bir onay alınmaksızın, Birlik içerisindeki diğer ülkelerde şube açarak faaliyette bulunabilmektedir. Serbest erişim hakkı olarak adlandırılan söz konusu pasaport hakkı, iki yönlü işlemektedir. Bu giriş hakkını kullanan İngiltere'de yerleşik şirketlerin önemli bir kısmı, İngiltere'de iş yapabilmek için Ortak Pazarın avantajlarından yararlanan Avrupa Birliği ülkelerine ait bankaların, yatırım şirketlerinin ve yönetim firmalarının şubeleridir. İngiltere'de faaliyet gösteren tüm denizaşırı bankaların neredeyse üçte biri, diğer Avrupa Birliği ülkelerinde genel müdürlüğe sahiptirler. İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılması durumunda, bu şirketler, otomatik pasaport haklarını kaybedecektir. Pasaport hacminin yüksekliği ve İngiltere'de yerleşik şirketlerin serbest erişim hakkından en aktif yararlanan şirketler olduğu göz önüne

alındığında, Brexit sürecinin bu şirketler açısından yaratacağı belirsizliğin ve kargaşanın büyüklüğü anlaşılmaktadır.

Birlik içerisinde işgücünün serbest dolaşımı neticesinde, standart vize işlemleri ve çalışma izinlerine gerek kalmaksızın, performans ve niteliklerine göre çok geniş bir işgücü ağı oluşturulmuş, işgücünde verimlilik ve maliyetlerde etkinlik sağlanmıştır. Dolayısıyla, İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılmasının neden olabileceği başka bir sıkıntı, İngiltere'de ikamet eden ve çalışan Avrupa vatandaşları ve Avrupa ülkelerinde ikamet eden ve çalışan İngiliz vatandaşlarının durumlarında uzun vadede ortaya çıkacak belirsizliktir.

3. Brexit Sonrası İngiltere-AB Arasında Yapılacak Anlaşmalara İlişkin Öngörüler

İngiltere'nin AB'den ayrılması ve yeni anlaşmaların yapılması şeklindeki geçiş sürecinde yaşanacak potansiyel sıkıntılar belirsizliğin ve stresin artmasına yol açmaktadır. Üyelikten ayrılığın gerçekleşmesi durumunda, İngiltere ve AB arasındaki ilişkilerin nasıl şekil alacağı endişe kaynağı teşkil etmektedir ve birkaç yıl sürmesi beklenen müzakerelerin sonucunda ortaya çıkacak yeni şartlar büyük önem arz etmektedir. Diğer ülke tecrübelerinden yola çıkarak, Norveç, İsviçre, Türkiye tecrübeleri ya da DTÖ kapsamında yapılacak anlaşmalar, olasılıklar dahilindedir. Burada, İngiltere açısından ciddi anlamda stres yaratan husus, Avrupa Birliği Mevzuatı, Madde 50'nin¹ öngördüğü iki yıllık müzakere sürecinin başlamasıyla, AB'nin İngiltere ile ne tür bir anlaşmaya gideceği ve İngiltere'nin Ortak Pazara erişim hakkının ne ölçüde devam edeceği konusudur.

Gelecek dönemde tarifelerde yaşanacak artışlar, sınır kontrolleri ve yasal engeller, yeni ticaret anlaşmaları imzalanıncaya kadar, İngiliz mallarının, AB'ye girişinde artan maliyetlere neden olacaktır. Entegrasyonun en yüksek olduğu ve İngiltere'nin Ortak Pazara erişim hakkının mevcut haliyle devam edebilmesini mümkün kılacak ve belirsizliğin ve işlem maliyetlerinin azalmasına olumlu katkıda bulunacak en uygun seçenek, Avrupa Ekonomik Alanı'na üye olmayı gerektiren Norveç Seçeneği olarak görülmektedir. Ancak, Avrupa Ekonomik Alanı ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ne üye olan Norveç, Ortak Pazar'a erişim hakkının karşılığında, AB düzenlemelerine uymakla mükelleftir, dolayısıyla İngiltere istediği politik esnekliğe sahip olamayacaktır.

Norveç opsiyonunun geçerlilik kazanmasıyla İngiltere, finansal hizmetler konusunda Ortak Pazar'a erişim hakkının karşılığında, işgücünün serbest dolaşımına izin verecek,

¹ Bakınız, <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-European-union-and-comments/title-6-final-provisions/137-article-50.html>

AB bütçesine katkıda bulunacak, aynı zamanda, söz sahibi olmaksızın AB düzenlemelerine uyacaktır. AB düzenlemelerine uymaması durumunda, Birlik, İngiltere'nin AEA (Avrupa Ekonomik Alanı) üyeliğini askıya alabilecektir. Bununla beraber, Brexit referandumunda etken olan faktörlerin, göçmen konusu, AB regülasyonlarının aşırılığı ve AB bütçesine olan katkıların ülke ekonomisine olan maliyeti olduğu düşünüldüğünde (Tilford; 2016, s. 1,2), İngiltere lehine belirgin bir iyileşme olmayacağı tahmin edilmektedir.

Diğer bir seçenek, Norveç Modeli'ne göre daha az avantajlar sağlayan, Ortak Pazar'a erişimin sektörler bazında karşılıklı müzakere edilerek mümkün olduğu ve aynı zamanda AB standartlarını yakalayabilmek için düzenli olarak standartların revize edilmek durumunda kalındığı, aksi takdirde erişim hakkının kısıtlandığı İsviçre Modeli'dir. İsviçre Modeli'nde, İngiltere, hizmetlerin dışında mal ticaretinde Ortak Pazar'ın tüm kurallarına uymak durumundadır. İsviçre, finansal hizmetler alanında, 1989 yılında sigortacılık alanı üzerine yapılan anlaşma dışında AB ile herhangi bir anlaşma yapmamıştır. Dolayısıyla, AB finansal hizmetler alanına erişimi sınırlıdır. İngiltere'nin İsviçre Modeli'ni benimsemesi halinde, benzer kısıtlamalarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır ve kısıtlı erişim karşılığında, İsviçre ilgili alanlarda, AB düzenlemelerine ve yasal çerçevesine uymakla mükelleftir. İngiltere, Ortak Pazar'ın geleceğiyle ilgili konularda etkinliği kaybedecek, özellikle düzenleyici bariyerlerin belirgin olduğu hizmetler alanına erişimi kısıtlanacaktır.

Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü kuralları çerçevesinde ticaret ilişkisi geliştirilmesi veya Türkiye'ye uygulanan gümrük birliği anlaşması benzeri bir anlaşma, diğer opsiyonlardır. Gümrük Birliği Anlaşması'na göre Türkiye, hizmetler ve zirai ürünler dışında mal ticareti konusunda Ortak Pazar'a erişim sağlayabilmektedir; tarifeler, Türkiye'nin hiçbir insiyatifi olmaksızın AB tarafından belirlenmektedir ve aynı zamanda Türkiye, AB ve diğer ülkeler arasında yapılan tercihli anlaşmalara uymak durumundadır. Aksi takdirde, ağır yaptırımlarla karşılaşması söz konusu olacaktır. Bu durum göz önüne alındığında, İngiltere için bu tür bir anlaşmanın yapılması, anlamlı görünmemektedir.

Dünya Ticaret Örgütü kapsamında yapılacak ticari anlaşmalarda, AB düzenlemelerine uyma zorunluluğu bulunmama ile birlikte, yiyecek ithalatında, örneğin, meyve-sebze ithalatında %10,5, et ithalatında %15,7, tekstil ürünleri ithalatında %6,5 ve ulaşım araç-gereç ithalatında %4,3 şeklinde dış gümrük tarifeleri ve aynı zamanda önemli tarife-dışı engellerle karşılaşılması söz konusu olacaktır (WTO; 2017. s. 82). Aynı zamanda, İngiltere'de üretilen ürünlerin ihracatı örneğin, AB ülkelerine olan ihracatta oldukça büyük bir ağırlığa sahip olan otomotiv sanayi ihracatı, tarife ve tarife-dışı engeller nedeniyle büyük zarar görebilecektir.

Başka bir seçenek olarak, İngiltere, AB ile serbest ticaret anlaşması yapma yoluna giderek, AB ülkeleriyle yaptığı ticarete tarifelerden kaçınabilecek, ayrıca, Gümrük

Birliği'nin aksine, AB üyesi olmayan ülkelerle olan ticaretinde kendi politikalarını uygulayabilecektir. Burada, İngiltere aleyhine sonuç doğuracak unsur ise, İngiltere'nin ürün standartları, teknik standartlar, işgücü piyasası, sağlık, güvenlik ve rekabet politikası gibi alanlarda karşılıklı birtakım düzenlemelere uyması gerekliliğinin söz konusu olması ve ticaret anlaşmasının kapsamı arttıkça, düzenlemelerin kapsamının da genişlemesidir. İngiltere'nin kontrol gücünün artmasını sağlayacak İngiltere'ye özgü bir model veya Kanada tipi bir serbest ticaret anlaşması da olasılıklar dahilindedir. Bununla beraber, İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılışının diğer AB ülkelerinde ayrılmak yönünde bir motiv yaratmaması düşüncesiyle, İngiltere'nin çok da lehine olabilecek bir anlaşmaya gidilmesine sıcak bakılmayacağı tahmin edilmektedir.

4. Brexit Sürecinin Etkili Olacağı Ekonomik ve Politik Unsurlar Nelerdir?

İngiltere, sürecin tamamlanmasından sonra AB'den ayrılan ilk ülke olacağı için, bu ayrılık sürecinin nasıl bir seyir izleyeceği hem İngiltere hem de diğer AB ülkeleri açısından büyük bir belirsizlik taşımaktadır. Üyelikten ayrılış ve gelecek dönemde İngiltere-AB ilişkilerinin nasıl bir çerçeveye sahip olacağı konusu, uzun zaman alması beklenen ve oldukça detaylı bir süreçtir. Yapılan çalışmalar, Brexit sürecinin Birleşik Krallık GSYİH'sını kısa dönemde (2020) -%1,3 ile -%5,5 aralığında ve uzun dönemde (2030) -%1,2 ve -%7,5 aralığında düşüreceğini öngörmektedir. Kişi başına gelirlerde de, -£600 ile -£5,200 arasında bir kayıp tahmin edilmektedir (Jackson, Akhtar ve Mix; 2016, s. 9).

İngiltere'yi, AB Genel Merkezi olarak konumlandıran çokuluslu şirketlerde, ticari ve ekonomik anlaşmalar ile yasal ve düzenleyici çerçevelerle ilgili ortaya çıkan belirsizlik sonucu artan endişeler hakimdir. Ayrıca, referandumda, belirgin şekilde kalmak yönünde aksiyon alan İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan ayrılma yönünde hareket etmesi, Britanya'nın kendi politik birliğinin geleceği ile ilgili önemli bir belirsizlik yaratmaktadır (Jackson, Akhtar ve Mix; 2016, s. 2). Ek olarak, İngiltere ile ticari ve finansal açıdan güçlü bağları olan ülkelerle birlikte, İrlanda, Malta, Kıbrıs, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerin Brexit'ten büyük ölçüde etkilenmesi beklenmektedir (Cadman; 2016).

İngiltere, oldukça önemli yumuşak güç ve sert güç unsurlarına sahiptir. 1990 yılında ilk defa Joseph Nye tarafından literatürde kullanılan yumuşak güç olgusu, bir ülkenin diğer ülkelerin davranışlarını bir yaptırım veya ödeme yapılmaksızın, kültür, politik değerler ve diplomasi gibi unsurlar aracılığıyla etkileme ve değiştirme yeteneğidir. Yumuşak güç açısından büyük ağırlığı olan İngiltere'nin AB'den ayrılması, Avrupa Birliği'nin yumuşak güç varlıklarını azaltacak ve uluslararası arenadaki etkinliğine zarar verecektir. İngiltere, aynı zamanda, askeri güç, finansal güç ve dış politikada etkinlik gibi sert güç unsurlarına sahiptir ve AB, İngiltere'nin, G8, G20, IMF, Dünya

Bankası, OECD, UNSC gibi uluslararası kurumlardaki güçlü pozisyonundan yararlanmaktadır. Bahsedilen unsurlarda sahip olduğu üstünlükler sonucunda, İngiltere, aynı zamanda, özellikle finansal sektörde birtakım yaptırımları uygularken AB'ye güç kazandırmaktadır (Global Counsel; 2015, s. 25).

4.1 Brexit'in Ticaret, Üretim ve Yatırım Dengesi Açısından Değerlendirilmesi

Ortak Pazar, İngiltere'ye, serbest ticaret anlaşmalarının üstünde avantajlar sağlamaktadır; ortak teknik standartlar ve düzenleyici şartların mevcudiyeti, malların, hiçbir engele takılmaksızın, İngiltere ve üye ülkeler arasında serbest dolaşımını mümkün hale getirmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri, İngiltere'nin mal ve hizmet ihracatında önemli bir yere sahiptir ve hesaplama AB'nin hali hazırda serbest ticari anlaşması bulunan Güney Afrika, İsviçre ve Türkiye gibi ülkelerle gerçekleştirilen mal-hizmet ticareti de dahil edildiğinde, ticaret hacmi daha da artmaktadır. Dolayısıyla, İngiltere açısından birçok avantajın söz konusu olduğu görülmektedir.

Tablo 1: B.K, AB ve AB-Dışı ülkelerle gerçekleşen mal ve hizmet ticareti, (2016 Yılı İtibariyle)

	İhracat		İthalat		Denge
	£ Milyar	%	£ Milyar	%	£ Milyar
AB	241	43,9	312	53,4	-71
AB-Dışı	307	56,1	273	46,6	34
Toplam	548	100	585	100	-37

Kaynak: Quarterly National Accounts Statistical Bulletin, June 2017

İngiltere ve AB arasındaki yüksek ticaret hacmi aynı zamanda ekonomiler arasında yüksek yatırım hacmi ve yüksek kaynak aktarımı anlamına gelmektedir. İngiltere'deki doğrudan yatırımların önemli bir kısmının AB ülkelerinden gelmekte olduğu düşünüldüğünde, Ortak Pazar'a erişim hakkının kaybolması veya sınırlandırılması, İngiltere ekonomisine zarar verecektir. Bununla beraber, son yıllarda Avrupa'nın küresel ekonomi içerisindeki azalan önemi, üretimde meydana gelen azalma ve tarifelerde global anlamda yaşanan aşağı yönlü hareketler, İngiltere'nin ihracatı açısından tabloyu bir nebze iyileştirmektedir.

Özellikle, Avrupa'da 2010-2014 yılları arasında yaşanan kriz öncesinde, AB üyeliği İngiltere'ye ciddi avantajlar sağlamakta iken, son yıllarda ortaya çıkan maliyetler üyeliğin avantajlarına ağır basmaya başlamıştır. Ayrıca, İngiltere ekonomisinde sıkıntılar süregelmektedir; endüstriyel üretim, İngiltere'de, kriz öncesi seviyesinin altında seyretmektedir. Kriz sonrasında devam eden zayıf ve istikrarsız iş ortamının beraberinde getirdiği düşük sermaye büyüme oranı ve düşük çıktı seviyeleri, 2014

sonrasında kriz öncesi performansına ancak ulaşabilmiştir. Brexit süreci sonrası, İngiltere'nin, lehine durum yaratacak yeni ticaret anlaşmaları yapması durumunda, uzun dönemde, ticaret üzerinde olumlu etkiler görülebilecektir.

Diğer yandan, üyelikten ayrılması durumunda, İngiltere açısından, AB'nin diğer ülkelerle yapmış olduğu tüm çift taraflı anlaşmalar geçerliliğini kaybedecektir. Hali hazırda, AB birçok ülkeyle, üye ülkelere çeşitli açılardan avantajlar sağlayan serbest ticaret anlaşmalarına sahiptir. Bu ülkelerle yeniden anlaşmalar yapılması hem zaman alacak, hem de, AB ile birlikte hareket ettiği döneme göre, İngiltere tek başına daha az pazarlık gücüne sahip olacaktır. Çünkü piyasa büyüklüğü arttıkça, bir ülkenin pazarlık gücü de artmaktadır ve kaldıraç etkisi devreye girmektedir. İngiltere'nin benzer anlaşmalar yapmak konusunda ne kadar başarılı olacağı tartışmalıdır. Birçok ülke açısından, İngiltere ile serbest ticaret anlaşması yapmak, pazar büyüklüğü dikkate alındığında, AB ile anlaşmak yapmak kadar önem arz etmeyecektir. Örneğin, Çin'in Avrupa'ya olan ihracatı, İngiltere'ye olan ihracatından neredeyse yedi kat fazladır (Springford, Tiford ve Whyte; 2014, s. 34).

Brexit'i destekleyen görüşlere göre ise, AB üyeliği, İngiltere'nin AB üyesi olmayan ülkelerle ticaretini iki açıdan sınırlandırmaktadır. İlk kısıt, AB tarafından Birlik dışındaki ülkelere yapılan ithalata konulan ve söz konusu ülkelere gerçekleştirilen ithalatı AB ülkelerine göre daha pahalı hale getiren tarifelerdir. İkincisi, AB'nin birlik içerisinde tarife-dışı engelleri kaldırarak, ticaret hacminin arttırılmaya çalışılması sonucu ortaya çıkmaktadır ve her iki kısıt, İngiltere'yi AB dışındaki düşük maliyetli üreticilerden ziyade yüksek maliyetli üreticilerden ithalat yapmaya zorlamaktadır.

Ortak Pazar'ın İngiltere'ye sunduğu avantajlar yadsınamaz; bununla beraber, aynı zamanda, İngiltere de, AB ekonomisinin çok önemli bir bileşenidir. İngiltere ile birlikte, Avrupa'nın GSYİH'sı, ABD ve Çin gibi diğer büyük ülkelerin ekonomilerinden daha büyük hale gelmektedir. İngiltere ve AB ülkeleri arasında, her iki taraf açısından avantaj yaratan bir durumun ve karşılıklı ticari bağımlılığın mevcudiyeti nedeniyle (AB ülkeleri toplam ticaretinde Britanya'nın %9,6 seviyesinde bir paya sahip olması ve Britanya'nın toplam ihracatının %49'unun diğer AB ülkelerine gerçekleştirilmesi gibi (EuroStat Statistics; 2017), Brexit sonrasında, taraflar açısından sıkıntı yaratmayacak ticaret anlaşmaları yapılması olasılığının yüksek olduğu savunulmaktadır. Buna göre, yumuşak bir geçiş sürecinin beraberinde, ticari ve ekonomik bariyerlerdeki sınırlı artışlar, ülke ekonomileri açısından yıkıcı sonuçlar doğmasını engelleyecektir.

İngiltere'nin Ortak Pazar'dan çıkması ve serbest ticaret anlaşmaları imzalaması durumunda, ihracatçıların, gümrük işlemleri ve AB standartlarına uymanın beraberinde getireceği birtakım ilave maliyetler ve kotalar gibi tarife-dışı engellerle karşılaşması söz konusu olacaktır. En kötü senaryonun gerçekleşmesi ve İngiltere'nin

AB ile yapılacak serbest ticaret anlaşmaları konusunda problemlerle karşılaşması durumunda, İngiltere'nin ihracatı için DTÖ opsiyonu söz konusu olacak, bir başka deyişle, AB tarafından Birlik dışındaki diğer ülkelere uygulanan tarifeler geçerli olacaktır. Son yıllarda, uluslararası ticarete yaşanan hızlı büyüme ve bariyerlerin azaltılmasına yönelik aksiyonların sonucunda, tüm dünyada genel anlamda tarifelerde yaşanan düşüslere rağmen, AB "en çok gözetilen ülke" prensibine göre, ortalama tarife sadece %4 seviyesindedir ve İngiltere için de bu oranın geçerli olması beklenmektedir (WTO; 2016).

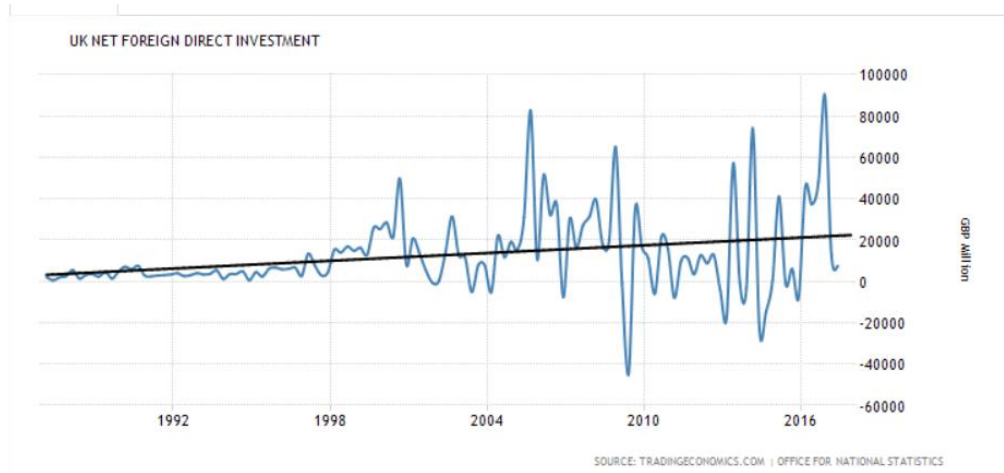
AB'nin gelecek yıllardaki büyüme potansiyeli, İngiltere'nin Birliğin diğer üyeleriyle yapacağı ticaret anlaşmalarının seyri ve aynı zamanda AB'nin diğer ülkelerle yapacağı ticaret anlaşmaları, İngiltere'nin üyelikten ayrılışının üretim ve ticaret dengesini nasıl etkileyeceği konusunda belirleyici unsurlar olacaktır. AB'nin, hem ikili hem de bölgesel olmak üzere, hali hazırda kapsamlı birçok ticaret anlaşması bulunmaktadır. Aynı zamanda, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve benzeri anlaşmalar kapsamında ABD, Japonya, Kanada ve Çin'le ticaret anlaşması yapılması yönünde müzakereler sürdürülmektedir. Bu arada, İngiltere, özellikle TTIP'yi ve Çin'le yapılması planlanan serbest ticaret anlaşmasını çok güçlü bir şekilde desteklemiştir (Global Counsel; 2015, s. 22).

4.2 Brexit ve Doğrudan Yatırımların Seyri

İngiltere, AB ülkeleri içerisinde doğrudan yatırımlar konusunda en yüksek hacme sahip ülkedir. Yapılan doğrudan yatırımların büyük bir kısmı AB ve ABD kaynaklıdır. İngiltere'ye AB diğer ülkelerinden gelen doğrudan yatırımlarının payı, özellikle Avrupa Borç Krizi nedeniyle yaşanan gerilemeye rağmen, AB üyeliğinin başladığı 1973'ten itibaren yıllar içerisinde belirgin şekilde artmıştır. İngiltere'de doğrudan yatırım stoklarında AB %45, ABD %27 ve diğer ülkeler %28'lik bir paya sahiptir (Webb ve Ward; 2017, s. 2).

İngiltere'nin oldukça dışa açık bir ekonomi olması, politik istikrarın varlığı, yabancı yatırımcılar açısından İngiltere'de işe başlamanın kolay olması, sermaye piyasalarının derinliği, İngilizcenin ortak dil olması gibi faktörler, İngiltere'nin yatırım yapılabilirliğini belirgin şekilde arttırmaktadır. TradingEconomics'ten alınan aşağıdaki grafikte 1990-2017 yılları arasında, net doğrudan yatırımlar trendi görülmektedir.

Grafik: Birleşik Kralık Net Doğrudan Yatırımlar

AB üyeliği, İngiltere'nin doğrudan yatırım alma kapasitesine olumlu katkı yapmaktadır. Birlik dışındaki ülkeler, engellere takılmadan ürünlerini dağıtabilmek için İngiltere'yi direkt bir kanal olarak görmektedir. Yüksek doğrudan yatırım hacmini belirleyen faktörler, piyasa büyüklüğü ve AB üyeliğidir. Doğrudan yatırımların büyük kısmı, geçtiğimiz on yıllık dönemde, tüm doğrudan yatırımların %60'ına denk gelecek şekilde hizmetler sektörüne ve bu yatırımların da neredeyse yarısı bankacılık sektörüne gerçekleştirilmiştir (Springford, Tiford ve Whyte; 2014, s. 26,27).

Avrupa Birliği dışındaki ülkelerdeki şirketler ve yatırımcılar, sıfır oranlı tarifelerin yanı sıra işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı olanaklarından yararlanarak, İngiltere'yi Avrupa'ya giriş kapısı olarak kullanmakta ve İngiltere'ye olan üretim endüstrileri ve finansal hizmetler alanlarındaki doğrudan yatırımlarını arttırarak sürdürmektedirler. Diğer yandan, İngiltere'nin üyelikten ayrılışı, dış ticaret hacminin düşmesi ve doğrudan yatırımların azalması sonucunu doğuracaktır ki, günün sonunda, bu durum milli gelirin azalmasına yol açacak ve ülkedeki işgücünün üretkenliği zarar görecektir. İngiltere'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin beraberinde yeni teknolojileri ve yönetim uygulamalarını getirdikleri ve üretim kapasitesini arttırıcı etkiye sahip oldukları düşünüldüğünde (Dhingra ve diğerleri; s. 3), Brexit sürecinin doğrudan yatırımlarda azalmaya yol açması bu avantajlar açısından olumsuz sonuç doğuracak ve dolayısıyla üretimde etkinliğin azalmasına yol açabilecektir.

Ortak Pazar'a erişim hakkının, İngiltere'ye yatırım yapılmasındaki en önemli neden olmamasına ve ülkenin sahip olduğu diğer üstünlüklerin, ülkenin özellikle Londra'nın yatırım yapılabilirliğini uzun vadede olumlu yönde etkileyeceği düşüncesine rağmen, Brexit sürecinin, doğrudan yatırımların, Fransa ve Almanya gibi diğer ülkelere kaydırılmasına yol açacağı tahmin edilmektedir. Doğrudan yatırımların portföy yatırımlarına göre mobilitesi düşük olsa da, üyelikten ayrılış, uzun dönemde, politikalarda çatışmalar çıkması durumunda, yabancı ortaklıklarının kaynaklarını ve faaliyetlerini diğer ülkelere kayırması sonucunu beraberinde getirecektir. Burada,

birçok unsurun yatırım faktörlerinde etkili olduğu görülmektedir. Piyasalara erişim, vergi oranları, yasal sistemin ve düzenlemelerin niteliği, ülkedeki işgücünün niteliği gibi faktörlerin yanı sıra, İngiltere üzerinden diğer AB ülkelerine faaliyetlerini gerçekleştiren ülkeler açısından mevcut potansiyelin kaybolması ve Ortak Pazar'a sınırsız erişimin kısıtlanması gibi unsurlar, uzun dönemde büyük öneme sahip olacaktır.

2000'li yılların başında Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Ulusal Kurumu (NIESR) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, AB'den çıkışın, büyük ölçüde doğrudan yatırımlardaki azalmanın etkisiyle, uzun vadede GSYİH'da %2,5'a varan bir düşüşe yol açacağı tahmin edilmekteydi (Pain ve Young; 2004). Yakın zamanda yapılan çalışmalar ise, bu düşüşün çok daha sert olacağına işaret etmektedir. İngiltere Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan analize göre, Brexit, GSYİH'da uzun dönemde, %3 ve %7,5 arasında bir düşüşe neden olacaktır. Buna göre, Norveç seçeneğinde %3,8, Kanada seçeneğinde %6,2 ve DTÖ seçeneğinde %7,5 oranında bir düşüş olacağı tahmin edilmektedir (Dhingra ve diğerleri; s. 1). Kısa vadede için yapılan tahminler ise daha ılımlı görünmektedir. OECD Ekonomik Görünüm Raporu'na göre, 2017 yılı için %1,6 ve 2018 yılı için %1 oranında bir GSYİH büyümesi öngörülmektedir. Bu tahmin, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasından sonra, Birleşik Krallık ile gerçekleştirilecek ticarete "en çok gözetilen ülke" prensibinin uygulanacağı varsayımı altında yapılmaktadır (OECD; 2017, s. 257).

Özellikle, üretim sektörü gibi sermaye yoğun sektörler, işgücünün makinelere göre mobilitesinin daha düşük olması nedeniyle, daha hassas bir konumda olacaktır. Özellikle, yabancı şirketlerin belirgin ağırlığa sahip olduğu otomotiv sektörü veya bilgisayar yazılımı endüstrisi gibi sektörler, ayrılık sürecinden olumsuz etkilenecektir. Son olarak, AB dışındaki ülkelerin Avrupa'daki genel merkezlerinin önemli bir kısmı, İngiltere'de yer almaktadır. AB Mevzuatı çerçevesinde sunulan vergi kolaylıklarının bu durumdaki rolü dikkate alındığında, Brexit'in ardından, İngiltere'nin, üçüncü ülke anlaşmalarını görüşmek veya üye ülkelerle yeni vergi anlaşmalarını görüşmesi gerekecektir.

4.3 Brexit'in Finansal Hizmetler Açısından Değerlendirilmesi

Avrupa'da 2010-2014 yılları arasında yaşanan ve ülke ekonomilerine büyük zararlar veren finansal kriz, özellikle kriz döneminde yaşanan LIBOR piyasasında ve finansal piyasalarda yaşanan skandallar, İngiltere ve AB arasındaki ilişkileri negatif yönde etkilemiş, İngiltere ve AB arasındaki uyumun bozulmasına yol açmıştır. Kriz öncesinde AB'nin finansal hizmetler alanında bariyerlerin kaldırılması yönündeki girişimleri, bazı üye ülkelerin Euro-Bölgesi'nde olmamasına rağmen Londra'nın Avrupa'nın en büyük finans merkezi haline gelmesi konusundaki sitemlerine rağmen, İngiltere tarafından desteklenmiştir. İngiltere, Londra Finans Merkezi'nin Avrupa'nın

varlığı olduğunu belirterek, Londra'nın gelişmesinin, Kıta Avrupa'sının refah ve kalkınma düzeyinin artması için gerekli olduğunu belirtmiştir (Whyte; 2012).

Kriz sonrasında, para birliğinin entegrasyonunun artırılması konusundaki çalışmalar ve AMB (Avrupa Merkez Bankası)'nin Euro cinsinden işlemleri Londra yerine, Euro-Bölgesi'ne kaydırmak yönündeki girişimleri kriz öncesi dengenin değişmesine yol açmıştır. Yaşanan gelişmeler, krizin etkilerinin giderilmesi ve finansal istikrarın tesis edilmesi amacıyla para birliğine dahil ülkeleri bir bankacılık birliği oluşturmaya sevk etmiştir. Bu noktada, İngiltere para birliği içerisinde yer almadığı için, Ortak Pazar ve Euro-Bölgesi düzenlemelerinde gerilimin artması, gelecek dönemde, AMB'nin Euro-Bölgesi'ndeki büyük bankaların denetimini üstlenmeye başlayacak olması ve benzeri gelişmeler, Bankacılık Birliği kapsamında yapılacak finansal düzenlemelerin, AB'den ziyade, Euro-Bölgesi'nin çıkarlarına ve gereksinimlerine uygun şekilde yapılması düşüncesi, İngiltere açısından rahatsızlık yaratmıştır. Örneğin, Euro-Bölgesi'nde genel merkeze sahip ancak operasyonlarının önemli bir kısmı Londra'da olan bir bankanın tasfiyesinde şu sıkıntı çıkabilecektir. Bu bankanın bilançosunun bir kısmı İngiltere Merkez Bankası yetki alanına girse bile, tasfiye sürecindeki bir bankanın varlıkları AMB kontrolüne alınmaya çalışılacak, Euro-Bölgesi ve İngiltere arasında çıkar çatışmaları meydana gelebilecektir.

Brexit sürecinden en çok zarar görmesi beklenen alan, finansal hizmetlerdir. Ortak Pazar, Londra'nın finansal piyasalar açısından arz ettiği önem ve aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, finansal hizmetler sektörünün doğrudan yatırım girişlerinden en yüksek payı aldığı dikkate alındığında, Ortak Pazara serbest erişim hakkının korunduğu en iyi senaryoda bile, İngiltere'nin üstünlüğünün zarar göreceği tahmin edilmektedir. En kötü senaryonun gerçekleşmesi ve İngiltere'nin Ortak Pazar'a serbest erişim hakkını kaybetmesiyle beraber ise, İngiltere'de yerleşik bir finansal kurumun örneğin Fransa'da şube açmaksızın faaliyet göstermesi veya tam tersi, Fransa'da ki bir yatırım şirketinin şube açmaksızın İngiltere'de faaliyet göstermesi ya da, ABD'de yerleşik bir bankanın İngiltere'de bir şube açmaksızın Birlik ülkeleriyle finansal hizmet ticaretinde bulunabilmesi şeklindeki mevcut durum tehlikeye girecektir.

Tablo 2: Birleşik Krallık Doğrudan Yatırım Girişleri

Sektörler, %	2015
Finansal Hizmetler	46.0
Bilgi ve iletişim	19.0
Ulaşım ve Lojistik	8.0

Profesyonel, Teknik ve Bilimsel Hizmetler	6.0
Elektrik ve Gaz	5.0
Diğer Servisler	8.0

Kaynak: National Statistics

Kriz öncesi dönemde finansal gelirler, İngiliz Hazinesi açısından önemli bir vergi kaynağı teşkil etmekle birlikte, kriz sonrasında, özellikle batmak için çok büyük anlayışıyla hareket edilerek, finansal stres yaşayan bankaların sermayelerinin yeniden yapılandırılması, vergi ödeyenlerin büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. İngiltere'nin finansal düzenlemeler konusunda insiyatif sahibi olma isteği rasyonel gelmekle birlikte, AB düzenlemelerine uymadığı sürece, diğer ülkelere karşı açıklık derecesi azalacaktır.

Başka bir olumsuz gelişme de şu şekilde yaşanabilir; İngiltere, AB ülkeleri bankalarının Londra'da şube açmasına izin verebilir ve AB üye ülke kanun ve düzenlemelerini kendisine eşit olarak kabul edebilir. Ancak, AB dışındaki bankalar, artık Londra'da bir iştirak açamayacak; diğer AB üye ülkelerinde şube açabileceklerdir. Çünkü bankacılık pasaport hakkından yararlanmak ve diğer ülkelerde şube açabilmek için, AB dışındaki bir banka, AB üye ülkelerinden birinde şube açmak zorundadır. Dolayısıyla, Paris veya Frankfurt'ta şube açarak, AB üye ülkelerinde faaliyetlerini sürdürmek durumunda kalacak; ana ülkenin, İngiltere'nin ve AB'nin düzenleme ve denetleme mekanizmalarına uymakla mükellef olacaktır. Üç farklı denetleyici rejimin gereklerinin yerine getirilmesi sonucu artan maliyetlere katlanmak istemeyen bankalar, faaliyetlerini ve kaynaklarını AB ülkelerine kaydıracaklardır.

İngiltere, Avrupa Ekonomik Alanı'nda kalarak, Ortak Pazara erişim hakkını koruyarak, mevcut durumunun avantajlarından yararlanabilir. Bununla beraber, Avrupa Birliği'nin tüm regülasyonları ve yaptırımlarına uymakla mükellef olacak; ancak Birlik'ten ayrılacağı için, alınacak kararlar üzerindeki etkinliğini kaybedecektir. Örneğin, Avrupa Merkez Bankası'nın takas kurumlarının Euro cinsinden sözleşmeleri Euro-Bölgesi'ne kaydırması yönündeki kararının ve finansal işlemlere vergi uygulanmasının durdurulmasında İngiltere'nin rol oynadığı görülmektedir. AMB'nin bu şekildeki girişimini, Ortak Pazar'ın kurallarını ihlal edeceği gerekçesiyle, İngiltere Avrupa Mahkemesi'ne götürmüştür. Ancak, ayrılması durumunda insiyatifi kalmayacak, dolayısıyla, Euro cinsinden işlemlere aracılık eden takas kurumları AB ülkelerine taşınabilecektir. Paris, Frankfurt, Amsterdam ve Dublin bu süreçten olumlu etkilenecek olsa da, Londra'nın sahip olduğu ekosistemi kurması oldukça, zaman alan ve maliyetli bir dönem gerektirmektedir.

Avrupa Ekonomik Alanı'nda kalmaması durumunda ise, 2017 yılı Ocak ayından itibaren geçerlilik kazanacak yeni düzenlemeye² göre, AB'ne finansal hizmet sağlarken oldukça büyük engellerle karşılaşabilecek ve finansal hizmet ihracatı sektöre uğrayabilecektir. Aynı zamanda, İngiltere'nin AB üyesi olmayan ülkelerle finansal hizmetler alanındaki işlemleri de, ayrılık sürecinden zarar görecektir. İngiltere'nin finans merkezi rolü ve özellikle danışmanlık, muhasebe ve hukuk alanlarındaki cazibesi azalacaktır. Bu sektörlerde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar açısından, İngiltere'nin AB üyeliği büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, İngiltere, finansal ve ilişkili sektörlerde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe ve büyük bir ticaret fazlasına sahip bulunmaktadır. Londra'da gerçekleştirilen finansal işlemlerin büyük kısmı bölgesel olmaktan ziyade küresel niteliklidir ve Londra döviz ticaretinde dünyanın en büyük işlem merkezi olmasının yanı sıra, Tokyo ve New York gibi menkul kıymet işlemlerinde de çok önemli bir merkez konumundadır (Magnus ve diğerleri; 2016, s. 1). İngilizcenin tüm dünyada ortak dil olarak kullanılması, İngiltere sermaye piyasalarının AB üyesi diğer ülkelere göre çok daha derin olması, Londra'nın konum olarak, Asya ve New York çalışma saatleri arasında uygun zaman diliminde yer alması, Londra'yı oldukça cazip hale getirmektedir. Aynı zamanda, finans piyasasının güçlü bir altyapıya sahip olması, büyüklüğü, likiditesi ve şeffaflığı, muhasebe ve hukuk alanlarındaki uzmanlık, etkin ve güçlü bir yasal sistemin varlığı, kalifiye işgücünün mevcudiyeti ve nitelikli işgücü göçü alması, Brexit'i destekleyenlere göre, Londra'nın cazibesini ve karşılaştırmalı üstünlüğünü arttıran unsurlardır. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, kısa vadede zarar görse de, uzun vadede Londra'nın finansal hizmetler açısından gücünü koruyacağı düşünülmektedir.

4.4 AB Düzenlemelerinin Britanya Açısından Maliyeti ve Brexit'in Olası Etkileri

İngiltere'nin dış ticaret politikası, yani AB ülkeleri dışındaki ülkelerle olan ticari ilişkileri Avrupa Komisyonu tarafından yönetilmektedir. Dolayısıyla, İngiltere'nin ticari, göçmen, uluslararası finans ve düzenleyici mevzuata ilişkin politikaları kısmen de olsa, diğer üye ülkelerle müzakere edilerek belirlenmektedir ve AB politikalarının İngiltere üzerinde hem pozitif hem negatif birtakım etkileri olmaktadır (Springford, Tiford ve Whyte; 2014, s. 17).

AB'nin ekonomik amacı, üye ülkeler arasındaki entegrasyonun gelişmesidir ve bu amaca yönelik olarak, AB üye ülkeler arasındaki ticarete tarifeler söz konusu olmadığı için, AB, 28 farklı ülkenin ulusal düzenlemelerinden doğan tarife-dışı engellerin minimize edilmesini sağlamak amacıyla ortak düzenlemeler yapmakta ve

² Bakınız MFID II.

düzenlemelerin sonucunda, örneğin, İtalya’da üretilen bir ürün, 28 farklı ülkenin standartlarına uyumak zorunda kalmaksızın, tüm üye ülkelerde alım-satıma konu olabilmektedir.

Brexit sürecinde etkili olduğu düşünülen majör faktörlerden birisi, AB mevzuatının beraberinde getirdiği düzenlemeler ve aşırı bürokrasidir.³ Brexit’i savunanlara göre, 1992 yılında Ortak Pazar olgusunun resmîyet kazanmasıyla birlikte, İngiltere finansal hizmetler sektörü, sıkı kurallara tabi, politik amaçları olan ve bazen gereksiz olduğu düşünülen birçok düzenlemeye tabi olmuştur. Mesai Zamanlarına ve Çalışanlara İlişkin Direktifler bu düzenlemelere örnektir ve sayısı bir hayli fazla olan bu düzenlemelerin İngiltere ekonomisine maliyetinin 2014 yılı fiyatlarıyla yıllık 33 milyar £’un üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (Open Europe; 2015).

AB’den ayrılmak, İngiltere’nin çok daha rekabetçi bir düzenleyici çerçeve geliştirmesine olanak sağlayabilecektir. Avrupa Birliği düzenlemeleri İngiliz ekonomisini aşırı bürokratik hale getirmekte ve aynı zamanda, Avrupa dışındaki hızla büyüyen ekonomileri nüfuz edebilmek konusundaki hareket alanını daraltmaktadır. Dolayısıyla, üyelikten ayrılış, düzenlemelerin ticari ilişkiler üzerindeki baskısını hafifleterek, Avrupa dışındaki yüksek büyüme potansiyeli taşıyan ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları yapılmasına olanak sağlayabilecektir.

Bununla beraber, Ortak Pazara ihracatın devam edebilmesi için, söz konusu düzenlemelerin birçoğuna uyum mecburiyeti bulunmaktadır. Brexit sürecinin tamamlanmasını takiben üzerinde anlaşmaya varılan seçenek, bir başka deyişle, Norveç modeli, İsviçre modeli veya Türkiye’ye uygulanan gümrük birliği modeli gibi seçenekler, düzenlemelere uyum seviyesini belirleyecektir. Ekonominin AB’ye ihraç gerçekleştiren %15’lik kısmı düzenlemelere uymakla mükellef olsa da, kalan kısım için bu mecburiyetin seviyesi düşecek gibi görünmektedir. Örneğin, Norveç Modeli’nde, AB düzenlemelerinin neredeyse %10’una uymak durumunda kalmaktadır (Kleveland; 2015).

Kaldı ki, AB düzenlemelerinin beraberinde getirdiği aşırı düzenlemelerin İngiltere aleyhine sonuç doğurduğu düşüncesinin de etkisiyle üyelikten ayrılışı destekleyen görüşler bir noktayı dikkate almamaktadır. Bir kere, İngiltere, özellikle Avrupa’da yaşanan krizle birlikte, finansal alanda, diğer ülkelere göre çok daha ağır düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Ayrıca, OECD verilerine göre, İngiltere, Hollanda’dan sonra, üretim konusunda en az düzenlemeye tabi olan ikinci ülkedir ve örneğin OECD işgücü piyasası koruma endeksine göre, İngiltere kıta Avrupası ülkelerine göre çok daha düşük ve ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerle aynı düzeyde iş gücü piyasası düzenlemesine tabidir. Dolayısıyla, AB işgücü mevzuatı ve düzenlemelerinin,

³ Literatürde “Red tape” olarak adlandırılmaktadır.

İngiltere'nin işgücü piyasasının esnekliğini azalttığını söylemek doğru olmaz (Springford, Tiford ve Whyte; 2014; s. 11). Yine OECD tarafından yapılan bir çalışmada, İngiltere ekonomisi üzerinde arz tarafındaki kısıtlarda AB düzenlemelerinin ana sebepler olmadığı ve bunların büyük kısmının ülke politikalarındaki yetersizlerden kaynaklandığı vurgulanmaktadır (OECD; 2013).

Sonuç olarak, İngiltere'nin üçüncü ülke olarak Ortak Pazar'a erişim hakkının devam edebilmesi için, birçok düzenlemeye uyulması gerektiği açıktır ve düzenlemelerdeki farklılıklar arttıkça, maliyetlerde artış ve Ortak Pazar'a erişim konusunda sıkıntıların ortaya çıkması muhtemeldir. İkincisi, AB üyesi olmaksızın, İngiltere finansal düzenlemelere olan müdahale hakkını da kaybedecektir. İngiltere, hali hazırda, Avrupa Komisyonu'nun birçok düzenleme ve direktif önerisine karşı, Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu'na giderek düzenlemeleri veto edebilme, şekillendirebilme gücüne ve insiyatifine sahiptir. Ayrıca, bu konuda, İrlanda, Hollanda gibi daha liberal bir yaklaşıma sahip ülkelerle ortak hareket etmektedir. Avrupa Ekonomik Alanı'nın dışında kalması durumunda, geçmiş dönemdeki gibi, düzenlemelerde insiyatif sahibi olamayacak, hem de örneğin, AMB'nin Euro cinsinden işlemler gerçekleştiren takas kurumlarının Euro-Bölgesi'ne kaydırılması gibi girişimlerini Avrupa Yüksek Mahkemesi'ne götürme şansını kaybedecektir. AB tarafında ortaya çıkacak olumsuzluk ise, AB'nin etkili, liberal ve Avrupa Komisyonu'nda güç dengelerini değiştiren bir üyeyi kaybetmesi ve liberal olmayan uygulamaların artma olasılığının yükselmesidir (Global Counsel; 2015, s. 4).

4.5 Brexit'in Kamu Maliyesi Açısından Değerlendirilmesi

AB'den ayrılmanın sağlayacağı avantajların net parasal karşılığı konusunda en ölçülebilir olanı, Ortak Pazar'a sınırsız erişimin de karşılığı olarak düşünülen AB'ye yapılan mali katkı ödemeleridir. İngiltere, ekonomisinin büyüklüğüne bağlı olarak hesaplanan miktarın yanı sıra, Birlik toplam katma değer vergisi'nin payına düşen kısmını AB'ye ödemektedir. İngiltere'nin Birlik'ten ayrılışını savunan görüşlere göre, İngiliz hükümeti, yıllık 10 milyar £ katkı tutarından tasarruf edecektir. İngiltere'nin üyelikten ayrılışının, 2014-20 periyodunda ülkenin yıllık GSYİH'sının %0,5'ine tekabül eden AB bütçesine olan net katkısını azaltacağı tahmin edilmektedir. İngiliz Hükümeti, ithal edilen tarım ürünlerindeki tarife ve kotaları azaltarak, tüketicilerin gelirlerini arttırma yoluna gidebilir. OECD verilerine göre, örneğin 2012 yılında, AB tarifeleri ve kotaları tarım ürünleri fiyatlarını %18,6 oranında yükseltmiştir (Springford, Tiford ve Whyte; 2014, s. 84).

Bununla beraber, yukarıda geçen miktarlar, aslında reel durumu doğru bir şekilde yansıtmamaktadır. Kaldı ki, İngiltere'nin, İsviçre veya Norveç opsiyonları çerçevesinde AB ile ilişkilerini sürdürmesi durumunda karşılaşacağı maliyetler vardır. Örneğin, Norveç Opsiyonu'na göre, Avrupa Ekonomik Alanı'na dahil olabilmek için

Ortak Tarım Politikası'ndan ayrılmasına rağmen, AB bütçesine katkıda bulunacak; bir başka deyişle, kalkınma fonlarına, altyapı yatırımlarına, AR-GE ve eğitim projelerine katkıda bulunacak, özellikle gelir düzeyi düşük A8 Ülkeleri olarak adlandırılan Doğu Avrupa Ülkeleri'nin ekonomik kalkınmasına destek olmaya devam edecek ve bu durum, İngiltere'nin net katkısının oransal olarak düşmekle birlikte devam etmesine yol açacaktır.

Aslında, AB bütçesine yapılan katkıların hem pozitif hem de negatif ekonomik etkileri bulunmaktadır; öncelikle olumlu açıdan bakıldığında, AB tarafından ekonomik gelişimi desteklemek amacıyla sağlanan fonlar⁴, Birleşik Krallık'ta Kuzey İrlanda ve Galler gibi daha az gelişen bölgelerde büyümeyi teşvik etmek için kullanılmaktadır. İkincisi, İngiltere, araştırma fonlarında belki de en büyük desteği alan ülkedir. Birleşik Krallık'taki araştırmacı ve bilim adamlarının AB Araştırma-Geliştirme Fonları'ndan büyük ölçüde destek aldığı dikkate alındığında, Birlik'ten ayrılışın bu fonları sektöre uğratması ve ülkenin bilim alanındaki çalışmalarının zarar görmesi beklenebilir (Russel International Excellence Group; 2013).

Tablo 2: Britanya'nın AB'den Aldığı Toplam Fonlar (£m)

	2015	2010- 2014(Ort.)
Ortak Tarım Politikası(Direkt Ödemeler)	2.030	2.722
Avrupa Sosyal Fonları(ESF)	556	425
Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonları(ERDF)	454	630
Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Tarım Fonları(EARDF)	461	467
Diğer Fonlar	826	830
Toplam Alacaklar	4.327	5.074

Kaynak: Office of National Statistics, Pink Book 2016, Tablo 9.9

Diğer yandan, AB'den çıkış, İngiltere'nin AB bütçesinin neredeyse %80'ini oluşturan yapısal fonlar (%38) ve Ortak Tarım Politikası'ndan (%38) (Brown ve diğ; 2016, s. 2) ayrılmasını beraberinde getirecek ve İngiliz tüketiciler açısından maliyetleri yükselten tarifelerin ve teşviklerin negatif etkisinin büyük ölçüde azalmasına katkı sağlayacaktır. Bu noktada ise, Kuzey İrlanda ve Galler gibi AB bütçesinde net fayda sağlayan bölgelerde zirai teşvikler ve bölgesel kalkınma fonlarının ortadan kalkması sonucu oluşacak boşluğun İngiliz Hükümeti tarafından doldurulması bütçeye ek bir maliyet getirecektir. Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler, AB tarafından sağlanan tarımsal destek ve yapısal fonlara, İngiltere'ye göre çok daha bağımlıdır ve Birleşik Krallık'ın bu tür

⁴ Birleşik Krallık'ın 2014-2017 yılları arasında, örneğin, tarımsal ve kırsal kalkınmaya yönelik olarak AB'den 27,6 milyar Euro fon desteği alacağı belirtilmektedir (House of Commons Library; 2016, s. 55).

politikalarından çekilmesi, en büyük zararı Galler ve Kuzey İrlanda'ya verecektir (Bell; 2017, s. 8).

Tablo 3: Ortak Tarım Politikası ve Yapısal Fonlar Ortalama Yıllık Tahmini Harcama Miktarı, (2014-2020)

	İngiltere	Kuzey İrlanda	İskoçya	Galler
OTP Toplam Harcama (£m)	2.184	317	614	353
OTP Kişi Başına Harcama (£)	31	145	96	96
Yapısal Fonlar Toplam Harcama (£m)	735	54	95	255
Yapısal Fonlar Kişi Başına Harcama (£m)	13	30	18	83

Kaynak: Centre for European Reform (CER)

Avrupa Birliği tarafında ise, Birlik önemli finansör ülkelerinden birini kaybedecek, bir başka deyişle, bütçe gelirleri İngiltere'nin payına düşen oranlarda azalacaktır. Ayrıca, İngiltere, bütçe görüşmeleri sırasında yüksek harcamalara karşı çıkan ve bütçe disiplinine önem veren bir ülkedir ve İngiltere'nin üyelikten ayrılması durumunda, bütçe harcamalarında artış söz konusu olabilecektir.

4.6 Brexit ve Göçmen Konusu

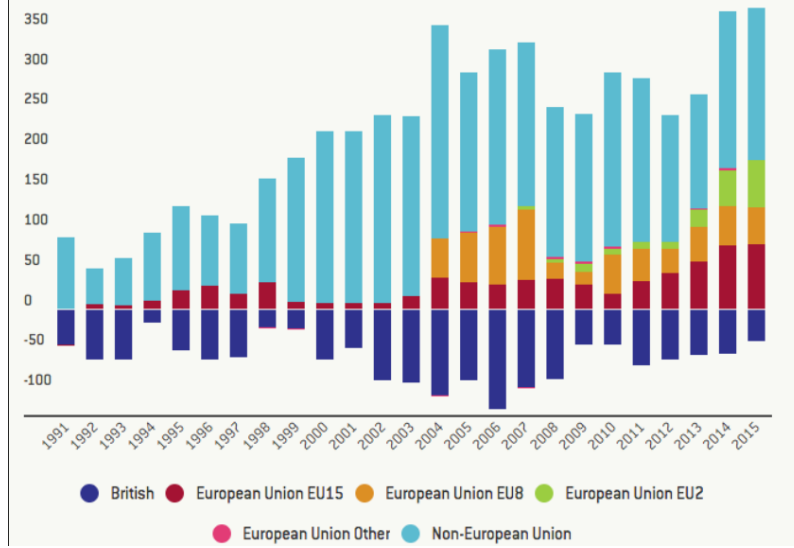
Göçler, toplam ekonomik çıktının artmasına ve genel anlamda ülke ekonomisine olumlu etki yapmasına rağmen, kişisel bazda bakıldığında, göçlerin ülke vatandaşlarının gelirlerinde azalmaya neden olduğu konusunda endişeler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, hükümetler, ekonomik büyümenin desteklenmesi ve kendi vatandaşlarının önceliklerinin korunması arasında kalmaktadır. Göçmen nüfusunun yaş ortalamasının düşük olması, çalışmaya istekli olması ve konut fiyatlarında yukarı yönde harekete neden olmaları, İngiltere ve diğer gelişmiş ülkelerin göçmenlere olan tepkilerinin artmasına neden olmuştur. Diğer yandan, göçmenlerin ödedikleri yüksek vergiler, kamu harcamalarının artmasına ve ülke vatandaşlarının vergi yükünün azalmasına katkıda bulunmaktadır.

AB üyeliğinin İngiltere işgücü piyasasına katkısı ve göçlerin ekonomik etkileri üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe dahil olmasıyla birlikte, 2004 yılı ve özellikle 2012 yılından itibaren AB'den İngiltere'ye net göç miktarı yıllar itibariyle sürekli şekilde artmıştır (Pompova; s. 1). LSE (London School of Economics) resmi sitesinden alınan aşağıdaki grafikte⁵ AB15 ülkelerinden gelen net göç miktarının 2010 yılı haricinde sürekli artan bir trende sahip olduğu açıkça görülmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye girmesinden önce 2000'li yılların başlarında, AB kaynaklı göçler, İngiltere nüfusunun artmasında küçük

⁵ Bakınız, <http://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017/02/13/the-brexit-white-paper-makes-some-very-questionable-claims-about-immigration/>

bir paya sahipken, izleyen yıllarda, AB kaynaklı net göçler, toplam girişlerin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Toplam ekonomik çıktıda artışa rağmen, göçmenlerin İngilizlerin maaşlarını aşağıya doğru çekmesi ve milli işgücü oranını yukarı çekmesi sonucunda, ortalama bir İngiliz vatandaşı ekonomik olarak zarar görebilmektedir.

Grafik: Birleşik Krallık'a Geçekleşen Net Göç, 1991-2015

Kaynak: Office for National Statistics

İngiltere'nin Ortak Pazar'a serbest erişim hakkının devam edebilmesi için, işgücünün serbest dolaşımının sürdürülmesi gerekli görünmektedir. Bununla beraber, Brexit referandumunda hayır sonucunun çıkmasını destekleyen önemli argümanlardan biri, göçmenlerle ilgili duyulan endişelerdir. Yüksek göç alımı, gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, düşük ekonomik büyümenin baş gösterdiği gelişmiş ekonomiler için de problem yaratabilmektedir. Maaşlar üzerindeki aşağı yönde etkisi ve ülke içindeki işgücünün ikamesi haline gelmesiyle birlikte kısa dönemde yaratacağı finansal maliyetler nedeniyle, ülke içinde tansiyonun artmasına neden olabilmektedir ki, hem Brexit referandumunda, hem de ABD başkanlık seçim sürecinde göçmenlerin artışı konusundaki endişelerin yol açmış olduğu politik tepki belirgin şekilde hissedilmiştir.

Öncelikle, Batı Avrupa kaynaklı göçlerin, İngiliz ekonomisi üzerinde olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu göçler, nitelikli işgücü üretimimin artmasına ve uzun dönemde ekonomik büyümenin artmasına büyük katkı sağlamaktadır. Yüksek nitelikli işgücü, teknik bilgi ve uzmanlıklarını kullanarak, üretkenliğin artmasına yol açmaktadır. Serbest dolaşım, Britanya'daki şirketlerin, yüksek katma değere sahip endüstriler için artan öneme sahip uzmanlaşmış ve yetenekli işgücüne ulaşmalarına izin vermektedir. Dolayısıyla, referandumda Batı Avrupa kaynaklı değil, A8

ülkelerinden⁶ gelen göçler olumsuz rol oynamıştır. 2004 yılından itibaren, AB'nin doğuya doğru genişlemeye başlaması, karşılıklı göçlerin İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine sağladıkları avantajların azalması sonucunu beraberinde getirmiştir. Ülkeler arası kişi başına gelir dağılımındaki belirgin farklılıklar, AB mevzuatına göre üye ülkelerin, göçmenlere kamu hizmetlerinden yararlanılması konusunda kendi vatandaşları ile aynı hakları gerektirmesi, göçlerin tahminlerin oldukça üstünde gerçekleşmesine yol açmıştır. Batı Avrupa kökenli göçmenler, kalifiye ve yüksek maaş ödeyen mühendislik, tıp, teknoloji ve finans gibi alanlarda çalışırken, A8 ülkelerinden gelen işgücü, düşük nitelikli ve düşük maaş sağlayan inşaat, üretim ve hizmet sektörü gibi alanlarda çalışmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa kaynaklı göçler ve bu göçlerin, düşük nitelikli ulusal işgücüne olan talebin azalmasına ve maaşlarda aşağı yönlü bir harekete yol açtığı düşüncesi, AB'den çıkış yönünde bir sonuç çıkmasında önemli rol üstlenmiştir.

Bununla beraber, A8 ülkeleri yani Doğu Avrupa kaynaklı ve Norveç, İzlanda gibi Batı Avrupa kaynaklı göçlere konu olan işgücünün ortalama bir İngilizden çok daha eğitilmiş olduğu ve genellikle daha genç olduğu görülmektedir (Sumption and Summerville; 2009). Göçmenlerin içinde sadece düşük nitelikli işgücünün değil, oldukça kalifiye ve yüksek profile sahip işgücünün olduğu göz önünde bulundurulduğunda, günün sonunda, üretimde etkinlik artışı ve maliyet minimizasyonu sonucu doğmaktadır. Aynı zamanda, söz konusu göçmenlerin ödedikleri vergiler dikkate alındığında, kamu maliyesine olan katkıları ve yurtiçinde giderek yaşanan nüfusu ikame ettiği düşünüldüğünde, göçler sonucu ortaya çıkan negatif etkiler, düşünüldüğü kadar ülke ekonomisine zarar vermemektedir. Ayrıca, yetenekli işgücü, İngiliz vatandaşlarının yeterli olmadıkları veya çalışmaya istekli olmadıkları alanlarda boşluğu doldurarak ve tamamlayıcı rol üstlenerek, üretkenliği ve uzun dönemde gelirleri arttırmaktadır.

Konut talebinde dolayısıyla konut fiyatlarında yukarı yönde hareketlere neden olmaları, göçmenlerle ilgili başka bir endişe kaynağıdır. Yüksek işsizlik oranlarının söz konusu olduğu İspanya, İrlanda ve Portekiz gibi ülkelerden gelen göçlerle birlikte toplam göçler, konut talebini dolayısıyla konut fiyatlarını arttırmaktadır. Konut maliyetlerindeki artışlar, konut arzının artan talebi karşılamaması durumunda, uzun dönemde göçlerin sağlayacağı faydaların önüne geçebilecektir. Ayrıca, A8 göçmenleri, gelecekte aile sahibi olacaklar, bu durum da, konut talebinin daha da artmasına ve sağlık ve eğitim harcamalarında yukarı yönde baskı oluşmasına yol açacaktır.

⁶ A8 ülkeleri; Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Macaristan.

Brexit sürecinin İngiltere işgücü piyasasını etkileyeceği bir diğer konu, AB'nin işgücüsüyle ilgili yapılan birtakım düzenlemelerine uyma gerekliliğinin ortadan kalkmasıdır. İngiltere, işgücü göçünde birtakım kriterleri ve becerileri esas alarak yeni bir düzenlemeye gitme yoluna gidebilir ve bu şekilde kalifiye işgücü göçü alımı, İngiltere ekonomisi açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, Batı Avrupa ülkeleriyle yapılacak karşılıklı anlaşmalar yoluyla, işgücü dolaşımını düzenleme yoluna gidebilir.

İngiltere'nin düşük nitelikli işgücü yerine yüksek nitelikli işgücünün ülkeye girişini teşvik edici bir göçmen politikasını uygulaması, düşük nitelikli işgücüne büyük ölçüde bağımlı olan düşük maaşlı sektörler için orta ve uzun vadede problem yaratma potansiyeline sahipken, yüksek nitelikli işgücü açığı olan sektörler için fırsatlar yaratabilecektir. Halkın olumsuz reaksiyonlarına rağmen, yapılan çalışmalar, AB kaynaklı göçlerin üretkenliğin artmasına yol açarak uzun dönemde maaşları arttıracaklarını ve yaşlanan nüfus nedeniyle göçmenlere olan bağımlılığın artacağını göstermektedir. Ayrıca, göçmen nüfusu oldukça genç olduğu için, sağlık hizmetlerinden faydalanma oranı düşük görünmektedir. Aslında göçmenler, Hazine'ye net katkı yapan pozisyonundadırlar.

Brexit sürecinin İngiltere açısından sıkıntı yaratacağını savunan görüşler ise, İngiltere'nin Ortak Pazar'a giriş hakkını kaybetmesi durumunda, net göç miktarındaki azalmanın, orta ve uzun dönemde, işgücü büyüme oranını negatif yönde etkileyeceğini ve işgücü arzında yaşanacak daralmanın maaşlar ve enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskı yaratacağını belirtmektedir. Referandum sonucu, düşük ekonomik büyüme oranlarının beraberinde sınır ötesi entegrasyonun avantajları konusundaki görüş birliğine zarar vermesinin yanı sıra, ülkelerin, içe dönük ve korumacı politikalarını arttırmasına yönelik baskıları hızlandırıcı rol oynamaktadır ve İngiltere'nin diğer AB ülkeleriyle olan ticari ve finansal ilişkilerinde belirsizliğe yol açarak, Avrupa'da yatırım ve istihdam açısından tehlike arz eden bir sürece işaret etmektedir. Ekonomik tedirginlik ve diğer faktörlerin yanı sıra, Brexit referandumu, Avrupa'da milliyetçi algının şiddetlenmesine yol açan sınır ötesi göçlerin yarattığı tepkiyi ve AB entegrasyonu konusundaki soru işaretlerini yansıtmaktadır (IMF; 2016, s. 14).

Brexit sonrası, hem İngiltere'de yerleşik AB vatandaşlarının hem de diğer AB ülkelerinde yaşayan İngiliz vatandaşlarının durumuyla ilgili de büyük bir belirsizlik hakimdir. İngiltere ve AB arasındaki yüksek ekonomik entegrasyon beraberinde işgücü entegrasyonunu da getirmektedir. Özellikle, İspanya, Almanya ve Fransa'da yaşayan İngilizlere, AB, çeşitli alanlarda yüksek gelir ve iyi koşullara sahip iş olanakları sunmaktadır. AB'nin geniş işgücü piyasası, özellikle uzmanlık ve yüksek donanıma sahip olan İngilizler açısından, nitelikli işgücü arzının yetersiz olduğu ülkelerde fırsatlar doğurmakta ve gelir artışına katkıda bulunmaktadır. Son olarak, İngiltere'nin üyelikten ayrılışı ve göçmen kontrollerinin sıkılaştırılmasıyla, Erasmus

vb. programlardan yararlanarak kamu tarafından finanse edilen öğrenciler için Britanya üniversitelerine giriş zorlaşabilecektir (Global Counsel; 2015, s. 17).

5. Sonuç

Ortak Pazar, İngiltere'ye, serbest ticaret anlaşmalarının üstünde avantajlar sağlamaktadır; standart teknik standartlar ve düzenleyici şartların mevcudiyeti, malların, hiçbir engele takılmaksızın, İngiltere ve üye ülkeler arasında serbest dolaşımını mümkün hale getirmektedir. Bununla beraber, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki hızlı yükseliş, AB üyeliği ve Ortak Pazar olgusunun İngiltere açısından öneminin, özellikle Avrupa'da yaşanan kriz sonrası eski önemine sahip olmaması ve İngiltere'nin Birlik dışında yer alan ve gelişme potansiyeli yüksek ülkelerle daha kapsamlı ve esnek ticaret anlaşmaları yapabileceği düşüncesi, son yıllarda AB'den ayrılık yönündeki hareketi desteklemiştir ve 2016 yılında yapılan referandumda, İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması yönünde bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılışının hem İngiltere hem de AB açısından yaratacağı sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre, AB'nin Almanya'dan sonra en büyük ikinci ekonomisi olan İngiltere, AB'den ayrılarak, birden fazla ikilemle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, AB düzenlemelerinden ve AB bütçesine olan mali katkılardan kaçınılacak ancak bu, beraberinde Ortak Pazar'a erişim hakkının kaybolmasını getirecektir. Oysa ki, Ortak Pazar'ın üye ülkelere ölçek ekonomileri, rekabet, teknolojik yenilikler konusunda sunmuş olduğu avantajlar, üretimi ve etkinliği arttırarak maliyetleri düşürmektedir. Diğer yandan, İngiltere, finansal düzenlemelerden feragat edecek, ancak, aynı zamanda, Londra Avrupa'nın en büyük finans merkezlerinden biri olma statüsünü kaybedecektir. Brexit sonucu oluşacak ekonomik gerileme, ekonomik büyümenin yavaşlaması riskini arttırmakta ve ekonomi politikalarının oluşturulmasında güçlüklerle karşılaşılması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bir diğer ikilem de, İngiliz göçmenlerin AB ülkelerindeki haklarını korumayı sürdürmek ve Avrupa'dan gelen göçleri durdurmak arasında kalmak şeklindedir. İngiltere, bir anlamda ekonomik ve politik bağımsızlık ve ekonomik performans arasında bir seçimle karşı karşıyadır.

İngiltere'nin AB'den ayrılması ve yeni anlaşmaların yapılması şeklindeki geçiş sürecinde yaşanacak potansiyel sıkıntılar belirsizliğin ve stresin artmasına yol açmaktadır. Üyelikten ayrılığın gerçekleşmesi durumunda, İngiltere ve AB arasındaki ilişkilerin nasıl şekil alacağı endişe kaynağı teşkil etmektedir ve birkaç yıl sürmesi beklenen müzakerelerin sonucunda ortaya çıkacak yeni şartlar büyük önem arz etmektedir. İngiltere ve AB ülkeleri arasında, her iki taraf açısından avantaj yaratan bir durumun ve karşılıklı ticari bağımlılığın mevcudiyeti nedeniyle, Brexit sonrasında, taraflar açısından sıkıntı yaratmayacak ticaret anlaşmaları yapılması olasılığının

yüksek olduğu savunulmaktadır. Buna göre, yumuşak bir geçiş sürecinin beraberinde, ticari ve ekonomik bariyerlerdeki sınırlı artışlar, ülke ekonomileri açısından yıkıcı sonuçlar doğmasını engelleyecektir.

Diğer yandan, referandum sonucu, sınır ötesi entegrasyonun avantajları konusundaki görüş birliğine zarar vermesinin yanı sıra, ülkelerin içe dönük ve korumacı politikalarını arttırmasına yönelik baskıları hızlandırıcı rol oynamaktadır ve Avrupa’da yatırım ve istihdam açısından tehlike arz eden bir sürece işaret etmektedir. Ekonomik tedirginliğin yanı sıra, AB’nin işleyişiyle ve bürokratik yapıyla ilgili hali hazırda var olan birtakım endişelerin artması, diğer üye ülkelerin Birlik’ten ayrılma yönünde benzer aksiyonlar almasıyla sonuçlanabilecek ve Avrupa Birliği’nin dağılma sürecine girmesine yol açabilecektir.

Kaynakça

AFME (Association For Financial Markets in Europe), (2016). “The UK Referendum-Challenges for Europe’s Capital Markets: A Legal and Regulatory Assessment”, March 2016.

Begg, I and F. Mushövel, (2016). “The Economic Impact of Brexit: Jobs, Growth and the Public Finances”, European Institute, London School of Economics.

Bell, D. (2017). “Brexit, EU Area-based Policies, and the Devolved Governments”, Stirling Management School, University of Stirling and Centre for Constitutional Change.

Berthold B. and J. Matthes, (2016). “Brexit-the Economic Impact: A Meta-Analysis”, Cologne Institute for Economic Research, IW Report 10/2016, April 8, 2016.

Blackrock Investment Institute, (2016). “Brexit: Big Risk, Little Reward the UK Referendum On Europe”, February 2016.

BIS Quarterly Review, (2016). “International Banking and Financial Market Developments”, September 2016.

Booth, S., C. Howarth, M. Persson, R. Ruparel and P. Swidlicki, (2015). “What if...? The Consequences, Challenges & Opportunities Facing Britain Outside EU”, Open Europe, London, 2015.

Browne, J., P.Johnson and D. Phillips, (2016). “The Budget of the European Union: a Guide, Institute for Fiscal Studies”, IFS Briefing Note BN181, April 2016.

Buchan, D., (2012). “Outsiders on the Inside: Swiss and Norwegian Lessons for the UK”, CER Policy Brief, September 2012.

Cadman, E., (2016). “Carney Prepares for ‘Economic Post-Traumatic Stress’”, Financial Times, June 30, 2016.

Cangiano, A., (2014). “The Impact of Migration on UK Population Growth”, Migration Observatory, February 2014.

Capital Views, (2016). “Brexit&The European Property Investment Market”, July 2016.

Dhingra, S., G. Ottaviano and T. Sampson, (2015). “Should We Stay or Should We Go? The Economic Consequences of Leaving the EU”, LSE EconPapers, 2015.

- Dhingra, S., G. Ottaviano and T. Sampson and J.V. Reenen, “The Impact of Brexit on Foreign Investment in the UK”, LSE CEP Brexit Analysis No:3.
- ECB, (2016). Economic Bulletin, Issue 7/2016.
- ECB, (2017). Economic Bulletin, Issue 1/2017.
- Emerson M., M. Busse, M. Di Salvo, D.Gros and J. Pelkmans, (2017). “An Assessment of the Economic Impact of Brexit on the EU27”, European Parliament, March 2017.
- European Investment Fund, News Centre Publications, Country Fact Sheets, EIF in United Kingdom
- Bank of England, (2016). Financial Stability Report, July 2016.
- ECB, (2016). Financial Stability Review, November 2016.
- ECB, (2016). “The ECB's Asset Purchase Programme: An Early Assessment”, Working Paper Series, No:1956, September 2016.
- ECB, (2016). ECB Staff Macroeconomic Projections for the Euro Area, September 2016.
- EuroStat, (2017). Statistics-Explained, International Trade in Goods, September 2017
- Global Counsel, (2015). “Brexit: The Impact on the UK and the EU”, June 2015.
- House of Commons Library, (2016). “Brexit: Impact across Policy Areas”, Briefing Paper Number 07213
- Hutter R. and J. Grab, (2016). “Market Review”, ECB, 23 November 2016.
- IMF, (2013). “Technical Note on Financial Integration and Fragmentation in the European Union”, March 2013.
- IMF, (2016). World Economic Outlook, “Subdued Demand, Symptoms and Remedies”, World Economic and Financial Surveys, October 2016.
- Jackson, J.K, S.I Akhtar and D.E Mix, (2016). “Economic Implications of a United Kingdom Exit from the European Union”, CRS Report, July 14, 2016.
- J.P Morgan, (2016). “Corporate Finance Post-Brexit Financial Policies for a Lower Growth, More Uncertain Environment”, July 2016.
- Kleveland, K., (2015). “Actually Mr. Cameron, We Norwegians are Happy, Rich and Free Outside the EU”, The Telegraph, 29 October 2015.
- Magnus, M., A. Margerit and B. Mesnard, (2016). “Brexit: The United-Kingdom and EU Financial Services”, Briefing, European Parliament Directorate-General For Internal Policies Economic Governance Support Unit, December 2016
- MFID II, Markets in Financial Instruments Directive.
- Norton Rose Fulbright, (2016). “Impact of Brexit on Financial Institutions”, July 2016.
- OCBC Bank, (2016). “Brexit-An Exit Story”, Treasury Research&Strategy.
- OECD, (2013). “Economic Policy Reforms 2013: Going for Growth, Country Notes: United Kingdom”.

- OECD, (2016). “The Economic Consequences of Brexit: A Taxing Decision”, OECD Economic Policy Paper 16, April 2016.
- OECD, (2017). Economic Outlook, Economic Forecast Summary, Volume 2017, Issue 1, Preliminary Version
- Ottaviano, G., J. Pessoa, T. Sampson and J. Van Reenen, (2014). “The Costs and Benefits of Leaving the EU”, CEP Papers.
- Pain, G. and N. Young, (2004). “The Macroeconomic Impact of UK Withdrawal from the EU”, Economic Modelling.
- Pompova, I., “European Migrants: Burden or Benefit for the British Economy? The Depiction of EU Migrants in the UK and Its Consequences”, Migrants & Society 814F8.
- Russell International Excellence Group, (2013). “Russell Group Response to the Government Review of the Balance of Competences between the UK and EU: Research and development”, August 2013.
- Schumacher, D., (2016). “The Global Economic Outlook After Brexit’, Goldman Sachs, July 2016.
- Springford J., S. Tiford and P. Whyte, (2014). “The Economic Consequences of Leaving the EU”, The Final Report of the CER Commission on the UK and the EU Single Market, Centre for European Reform Reports, June 2014.
- Sumption, M. and W. Somerville, (2009). “The UK’s New Europeans: Progress and Challenges Five Years After Accession”, Equality and Human Rights Commission Report.
- Tilford, S., (2016). “Five Brexit Economic Mhyths”, Cer Bulletin, Issue 108, June/July 2016.
- Ward, M., (2017). “Statistics on UK-EU Trade”, House of Common Library, Briefing Paper, Number 7851, August 2017.
- Webb, D. and M. Ward, (2017). “Foreign Direct Investment into the UK”, 2016/17, House of Commons Library, Debate Pack, Number CDP 2017/0159, 8 September 2017.
- Whyte, P., (2012). “Britain, Europe and the City of London: Can the Triangle be Managed?”, CER Essay, July 2012.
- Woodward Investment Management, ‘The Economic Impact of ‘Brexit’, A Paper Discussing the United Kingdom’s Relationship with Europe and the Impact of ‘Brexit’ on the British Economy.
- Wright, W., (2016). “The Potential Impact of Brexit on European Capital Markets”, A Qualitative Survey of Market Participants, New Financial, April 2016.
- WTO, World Tariff Profiles, <https://www.wto.org>

HUNTINGTON'UN DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI BAĞLAMINDA TÜRK DEMOKRATİKLEŞMESİNE BAKIŞ VE 15 TEMMUZ'UN ÖNEMİ

Gürbüz Özdemir*

Özet

Batı'nın tarihî süreçte ortaya çıkardığı birikim, demokrasinin bugünkü seviyeye gelmesinde etkili olmuştur. Bu etki, Batı dışı toplumlara da yansımış ve demokrasi, onlar için de bir ideale dönüşmüştür. Bu bağlamda bölgede demokratik bir ülke olan Türkiye önemli bir örnektir. Türkiye, sahip olduğu bu niteliğe, aynı Batı'daki gibi iki yüzyıldır verdiği mücadele sonucunda ulaşmıştır. Bu süreç, Huntington'un "demokratikleşme dalgaları" tanımlamasıyla örtüşmektedir. Zira demokratikleşme yönünde atılan her adım, her defasında bir karşı koyuşla karşılaşmış ve bir gerileme yaşanmıştır. Ancak Türkiye, tüm ters dalgalara rağmen demokrasi mücadelesini sürdürmüş ve AB'ye muhatap olabilecek bir seviyeye gelmiştir. Attığı her adımla demokratik kişiliği güçlenen insanı sayesinde güçlü bir demokrasi kültürüne de sahip olmuştur. Bu bağlamda 15 Temmuz gecesi yaşananlar, insanımızın bedel ödeme karşılığında da olsa ülkesini koruma adına ulaştığı demokratik bilincin bir göstergesi olmuştur.

Bu çalışmada, Türk demokratikleşmesi, Huntington'un yaklaşımı bağlamında ele alınacak ve bu süreçte bir ileri dalgayı temsil eden 15 Temmuz'un önemi anlatılacaktır. Bu amaçla öncelikle demokrasi ve demokratikleşme kavramları açıklanacaktır. Sonrasında Huntington'un "demokratikleşme dalgaları" görüşü özetlenecektir. Bu çerçevede Türk demokratikleşmesine bakıldıktan sonra, bir ileri dalga olarak 15 Temmuz'un önemi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Huntington, Demokratikleşme Dalgaları, 15 Temmuz

THE PERSPECTIVE OF TURKISH DEMOCRATIZATION AND THE IMPORTANCE OF 15TH JULY COUP ATTEMPT IN THE CONTEXT OF HUNTINGTON'S WAVES OF DEMOCRATIZATION

Abstract

The accumulation of the West's historical process has influenced democracy to its present level. This effect is also reflected in non-Western societies and democracy has become an ideal for them. Turkey, which is a democratic country in this region, is an important example. Turkey has achieved this qualification as the result of a struggle for two centuries as in the West. This process overlaps with Huntington's definition of "waves of democratization". Because every step taken in the direction of democratization, every time it is encountered a resistance and a regression has occurred. However, Turkey has continued its struggle for democracy despite all the reverse waves and has reached a level that can be addressed by European Union standards. Thanks to the people who have strengthened democratic personality with every step Turkey has taken, they have a strong democratic culture. In this context, those who live on July 15 have become an advanced indicator of the democratic consciousness that our people have reached in the name of protection of the country, even in the face of payment of its huge price by its people.

* Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
gurbuzozdemir_4@hotmail.com

In this work, the democratization of Turkey will be dealt with in the context of Huntington's approach, and the significance of July 15 coup attempt, representing an advanced wave in this process, will be explained. For this purpose, the concepts of democracy and democratization will be explained first. Huntington's "wave of democratization" will then be summarized. After looking at the democratization of Turkish people in this framework, it will be revealed as an advanced stage, the importance of 15th July.

Key Words: Democracy, Huntington, Democratization Waves, July 15

1.GİRİŞ

Demokrasi düşüncesinin kaynağı Batı olduğu gibi, demokratik değerlerin bugünkü seviyeye ulaşmasında da Batı'nın tarihî süreçte adeta ilmek ilmek dokuyarak ortaya çıkardığı birikimin etkili olduğu reddedilmeyecek derecede sabit bir gerçekliktir. Bu etki, sadece Batı ile sınırlı kalmayıp Batı dışı toplumlarda da kendisini göstermiştir. Böylelikle 21.yüzyıla geldiğimiz bu günlerde demokrasi düşüncesi, tüm dünyada özgürlük, eşitlik ve insanca yaşama gibi temel değerlerin kaynağı olarak kabul edilen bir ideale dönüşmüştür. Bu sonuca ise, bir çırpıda değil, yüzyıllar boyu süren mücadeleler sonucu adım adım ulaşılmıştır. Buradan hareketle yalın anlamda statik bir “demokrasi” kavramından değil, dinamik bir süreci anlatan “demokratikleşme” kavramından bahsedilmesi ve demokrasi düşüncesine ilişkin değerlendirmelerin daha ziyade bu kavram üzerinden yapılmasının gerekliliğinden bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşım, Batı açısından önemli olduğu kadar, belki de ondan daha fazla, Batı dışı toplumlar açısından anlamlıdır. Özellikle Müslüman toplumların demokratikleşemeyeceği şeklindeki bir kısım görüşler (Bkz. Özdemir, 2017) dikkate alındığında, bu yaklaşım açısından nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Türkiye, tüm eksiklikleriyle birlikte çok partili siyasî hayata, serbest seçim sistemine, hak ve özgürlükleri güvenceye alan bir anayasal yapıya sahip olmakla, bugün bölgede önemli bir demokratik ülkedir. Bu sonuca ise, demokrasinin dinamik bir süreç olduğunu ve ulaşılması için mücadele gerektiğini kavrayarak, Batı'daki süreç gibi iki yüzyıl boyunca verilen mücadeleler sonucunda adım adım ulaşılmıştır.

Türk demokratikleşme tarihinin özeti olan iki yüzyıllık süreç, Huntington'un “demokratikleşme dalgaları” bağlamında değerlendirildiğinde, bir ilerleme ve bir gerileme tarihi olarak da tanımlanabilir. Zira demokratikleşme yönünde ileri atılan her bir adım, her defasında bir karşı koyuşla karşılaşmış ve bir gerileme yaşanmıştır. Her türlü olumsuz müdahaleye ve tüm ters dalgalara rağmen demokrasi mücadelesi sürdürülmüş ve bugün tüm eksiklerine rağmen AB'ye muhatap olabilecek bir seviyeye ulaşılmıştır. Gelinen bu noktada, iç dinamiklerin etkisi olduğu gibi, başta AB Uyum Süreci olmak üzere tarihi süreçteki her aşamada ortaya çıkan dış dinamiklerin de önemli katkısı bulunmaktadır. Tüm ters dalgalara rağmen demokrasi mücadelesini sürdüren Türkiye, attığı her adımla bilinçlenen ve demokratik kişiliği güçlenen insanı sayesinde, bireysel ve sosyal anlamda da güçlü bir demokrasi

kültürüne sahip olmuştur. Bu bağlamda 15 Temmuz gecesi yaşananlar, hem dış dinamiklerin içerideki payandalarıyla başlattıkları olumsuz etkiye karşı insanımızın bedel ödeme karşılığında da olsa ülkesini ve demokrasisini koruma adına neler yapabileceğini hem de sahip olduğu demokratik kişiliğini ve oluşturduğu sosyal bünyeyi bilfiil göstermiştir. 15 Temmuz Süreci, Huntingtoncu bakışla ileri bir demokratikleşme dalgası başlattığı gibi bunu teminatı olan halkın ulaştığı demokratik bilincin de önemli bir göstergesi olmuştur. Kısacası Türk demokratikleşme süreci, başta Müslüman toplumlar olmak üzere Batı dışı toplumların demokrasiyle tanışabileceğinin önemli bir örneği olarak vardır. Bu nedendir ki, Türkiye, zaman zaman bölgesindeki diğer ülkelere “model ülke” olarak da sunulmaktadır.

Bu çalışmada, Türk demokratikleşmesi, Huntington’un “Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme” çalışmasında ortaya koyduğu “demokratikleşme dalgaları” anlamında ele alınmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle demokrasi ve demokratikleşme kavramları ele alınacaktır. Sonrasında Huntington’un kısacası “demokratikleşme dalgaları” olarak tanımladığı görüşleri ortaya konulacak ve Türk demokratikleşmesi süreci bu anlamda değerlendirilecektir. Nihayetinde, “15 Temmuz Süreci”nin önemi ortaya koyma bağlamında, Türk demokratikleşmesinde önemli bir ileri dalgayı ifade ettiği ve yeni bir aşamayı anlattığı açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Demokrasi ve Demokratikleşme

Demokrasi, Yunanca "halk" anlamına gelen “demos” ile "egemenlik", "yönetmek" gibi anlamlara gelen “kratein” kelimelerinden oluşan bir kavramdır (Parry/Moran, 1994: 1, 2). Buradan hareketle demokrasi, etimolojik olarak, “halk egemenliği” ya da A. Lincoln’ün ünlü deyişiyle, “halkın halk tarafından, halk için yönetimi” olarak tanımlanmaktadır (Sartori, 1993: 36). Bu tanım, normatif ve ideal bir demokrasiyi anlatmakla birlikte, kendi içerisinde bazı sorunları da taşımaktadır. Öncelikle, tanımdaki “halk” kavramı, türdeş bir bütün olmayıp içerisinde farklı çıkarlara sahip toplum kesimlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla ikincisi, “halk için” ifadesindeki çıkar ve beklentiyi anlatan “için” kelimesi, farklılıklardan oluşan “halk” kavramını karşılaması çok zordur. Üçüncüsü, kalabalık nüfus, geniş coğrafî ve fizikî şartlar nedeniyle, halkın doğrudan yönetime katılması, yani “halk tarafından yönetim” de pratikte mümkün gözükmemektedir (Sartori, 1993: 22-40).

Bu sonuç ise, demokrasinin asla gerçekleşmeyecek bir ütopya olduğu yönünde bir kanaatin oluşmasına yol açabilecek niteliktedir. Olumsuz bir görüntü sergileyen bu durum, esasen demokrasi düşüncesi açısından tam tersi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Zira bu gerçeğin farkına varılması, demokrasinin değişmez sabit bir gerçeklik olmayıp sürekli mücadele isteyen dinamik bir süreç olduğu anlayışını ve konunun ampirik bir yaklaşımla ele alınması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Demokrasiyi bir ütopya görerek vazgeçmek yerine, var olan şartlar çerçevesinde uygulanabilen bir demokrasi arayışı başlamıştır (Gözler, 2008: 167, 168). Hatta bu bağlamda Dahl (1971: 120), tam demokratik bir sistemin bulunmadığını, sistemlere, ideal

demokrasiye yaklaştıkları nispetinde bir seviyeyi temsil ettikleri şeklinde bakılması gerektiğini, dolayısıyla her bir sistemin görece demokratik olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Bu yönüyle demokrasi, sosyal bilimlere konu olan birçok kavramda olduğu gibi, Eski Yunandan bugüne olumlu/olumsuz anlamlar yüklenerek, eklenerek ve çeşitli şekiller alarak yüzlerce yıllık bir süreci ve birikimi anlatan tarihî bir olguya dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle demokrasi, hem normatif tanımındaki belirsizliği hem de tarihîliği sayesinde dinamik bir niteliğe bürünen, eşitlik ve özgürlük gibi temel değerler çerçevesinde kendisini sürekli geliştiren bir olgu haline gelmiştir. Ayrıca bu durum, demokrasinin belirsiz gibi gözükken görüntüsünün altında, aslında bir mücadelenin ve büyük bir birikimin olduğunu ortaya koymaktadır. Kısacası, Batı'nın tarihî, kültürel, siyasî, ekonomik ve sosyal şartlarının bir ürünü olan demokrasi düşüncesi, 20.yüzyılın son çeyreğine kadar uğrunda verilen mücadelelerle, farklı şartlarda farklı toplumların ihtiyaçlarına uygun pratikler ortaya koyabilen dinamik bir nitelik sergilemiştir (Heywood, 2012: 272; Erdoğan Tosun, 2001: 95; Heywood, 1999: 77-84).

Demokrasi düşüncesinin bu dinamikliği ve kendini yenileyebilme potansiyeli, her biri bir öncekinin eksikliklerini gidermek için yeni bir kurguyla üretilen birçok model ortaya çıkarmıştır. Örneğin, temsili liberal demokrasi, eskiçağ klasik/doğrudan demokrasisinin uygulanmasındaki zorluğu giderme çabasının sonucu olarak geliştirilmiştir (Erdoğan Tosun, 2001: 97). Ancak "halk iradesi"ni siyasî hayata yansıtmadığı, demokrasiyi çoğunluk yönetimi olmaktan uzaklaştırarak oligarşik bir niteliğe büründürdüğü iddiasıyla eleştirilmiştir (Bkz. Duverger, 1975; 1974: 538; 1969). Liberal demokrasi, ayrıca, modern dönemin tek tipleştirici anlayışını yansıttığı, hızla değişen sosyal dinamiklerin beklentilerine uygun şekilde "fark/kimlik" bağlamında bir sosyal yapı öngörmediği yani demokrasiyi gerçek bir çoğulculuğa göre işletemediği eleştirisine de uğramıştır (Özdemir, 2013: 78; Dursun, 2012: 191-192; Keyman, 2000: VII; Köker, 1996: 111). Hatta demokrasiye olan ilgiyi azaltarak ona zarar verdiği eleştirisiyle, meşruluğu dahi tartışmaya açılmıştır. 1970'lerin başında Habermas tarafından "meşruiyet krizi" kavramlaştırmasıyla ortaya konulan bu durum, 1990'lı yıllardan itibaren "temsil ve katılım krizi" iddiasıyla yeniden vurgulanmaya başlanmıştır (Swingewood, 1998: 339-345). Demokrasi kuramı, özellikle liberal yaklaşımın açmazlarını çözmek için, dinamik niteliğini ve kendisini yenileyebilme potansiyelini tekrar devreye sokmuş ve yeni bir kurgulamaya gitmiştir. Yeni kurgu, temsili modelin eksikliklerini gidereceği öngörülen "katılımcı modeli" sonuç vermiştir (Dursun, 2012: 195-196; Bulut, 2003: 50-51; Erdoğan Tosun, 2001: 95; Köker, 1996:111). Katılımcı model de, sağladığı birçok katkıya rağmen, farklılıkları yok sayan tek tipleştirici anlayışı sürdürdüğü eleştirisi başta olmak üzere birçok eleştiriye uğramıştır (Özdemir, 2013: 81). Bu durum, doğal olarak yeni bir kurguya ihtiyacı doğurmuştur ki, yapılan kurgular arasında en dikkat çeken demokrasiyi gerçek çoğulculuğa götüreceğini iddia eden "radikal demokrasi modeli" olmuştur. Bu kurgu, liberal geleneği sürdürmekle birlikte, konuya tek tipleştirici modern anlayışla değil, "fark/kimlik" bağlamında ele alan post-modern bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Özdemir, 2013: 81-91; Keyman, 1996; Köker, 1996). Kısacası, demokrasi tarihi, ister farklı ideolojiler, isterse de başlı başına liberal gelenek açısından değerlendirilsin, durağan bir demokrasi kavramını değil; bir yönüyle otoriter/totaliter rejimlerden demokrasiye geçişi ve diğer yönüyle de demokrasinin ideal hale gelmesi çabasını ortaya koyan bir süreci, yani farklı

pratikleri sonuç veren sürekli yenilenmeyi, Giddens (2000: 92, 93)'in öz ifadesiyle "demokrasinin demokratikleşmesi"ni anlatmaktadır.

3.Huntington'un Demokratikleşme Dalgaları

Demokrasi düşüncesi, durağan ve bir anda gerçekleşen olgu olarak görülmemekte, adeta eşyanın doğası gereği "demokratikleşme" olarak tanımlanan bir süreç çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir yönüyle otoriter/totaliter rejimlerden demokrasiye geçiş ve diğer yönüyle de demokrasinin sürekli yenilenmeyle ideal bir hale gelme süreci olarak tanımlanan demokratikleşme, günümüzün en popüler kavramlarından birisi haline gelmiştir. Birçok çalışmaya (Bkz. Whitehead, 2002; Garrard, Tolz and White, 2000; Catt, 1999) konu olmakla birlikte, kavramdan bahis söz konusu olduğunda, özellikle Huntington'un "Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme" çalışmasının öne çıktığı görülmektedir. 1992'de yayımladığı kitabında Huntington, demokratik kazanımların kolay bir şekilde elde edilmediğini, sadece yakın tarihimiz açısından bakıldığında dahi bugünkü noktaya iki yüzyıla yakın bir sürecin sonunda geldiğini belirtmiştir. 90lara kadar dünyada üç demokratikleşme dalgası yaşandığını ileri süren Huntington, son iki yüzyıldır yaşanan demokrasinin gelişimini yani demokratikleşmeyi üç ileri ve iki ters dalga kapsamında incelemiştir.

Huntington, 1820li yılların şartları içerisinde ABD'de yetişkin beyaz erkeklerin %50'den fazlasının oy kullanmış olmasını, demokrasi düşüncesi adına büyük bir gelişme kabul ederek birinci dalganın başlangıcı olarak tanımlamıştır. Bu dalganın yavaş da olsa 1920li yıllara kadar bir yüzyıl sürdüğünü belirtmiştir. İlk dalga özellikle oy hakkının yaygınlaşması, temsili meclislerin oluşması, sorumlu hükümet sistemlerin yerleşmesi gibi gelişmelerle, 20.yüzyılın başlarından itibaren İngiltere, ABD, Fransa, Almanya gibi ülkelerde kendisini göstermiştir. Ancak bu süreçte İngiltere, ABD gibi ülkelerde dahi henüz kadınlar ve siyahlar oy hakkından mahrumdular. Esasen bugünkü demokratik değerler açısından kabul edilemez olan bu durum, demokratikleşmeyi anlatması bağlamında o günün şartlarında Huntington tarafından anlamlı ve yeterli görülmüştür (Huntington, 2011: 28-29). Bu örnekten hareketle dahi, günümüzdeki Batı dışı toplumların sahip oldukları demokratik seviyelerini ve demokratikleşme aşamalarını yetersiz görerek eleştirmek; hatta onların demokratikleşemeyecekleri gibi bir kanaate ulaşmanın doğru bir yaklaşım olmayacağı açıktır. İkinci demokratikleşme dalgasının ise II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığını ifade eden Huntington'a göre, demokrasiyi savunan müttefiklerin savaşı kazanması ikinci dalganın oluşmasında etkili olmuştur. Bu dalganın sonucunda ise, Türkiye de dâhil olmak üzere Asya, Avrupa, Afrika ve Güney Amerika'da 22 bağımsız devlette baskıcı yönetimlerden demokrasiye geçilmiştir. Üçüncü dalga ise 1974'te Yunanistan ve Portekiz'de diktatörlüklerden demokrasiye geçilmesiyle birlikte başlamış ve 80li yılların sonuna kadar dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Otuzdan fazla ülkenin demokrasiye geçiş yaptığı üçüncü dalgada, dış siyasetlerinde önemli değişiklikler yapan Avrupa Topluluğu (AT), ABD ve SSCB ile kendi doğasına tamamen ters bir şekilde otoriterliğe karşı çıkmaya başlayan Katolik Kilisesinin büyük etkisi olmuştur. Bu bağlamda Huntington, ikinci ve üçüncü dalgalarda, özellikle dış müdahalelerin büyük etkisinin olduğunu açıkça belirtmiştir (Huntington, 2011: 60).

Öte yandan Huntington'a göre, her bir demokratikleşme dalgasını bir ters dalga takip etmiştir. Birinci ileri dalga, 1920'li yıllarda Avrupa'da faşist diktatörlüklerin kurulmasıyla son bulmuştur. 1922'de Mussolini İtalya'da ve arkasından Hitler Almanya'da demokrasiyi yıkmıştır. İkinci dalga da, 1960'lı yıllarda Latin Amerika ve bazı Asya ülkelerinde ters dalgaya dönüşmüş ve demokrasiler yerine diktatörlükler kurulmuştur. Huntington (2011: 10-22), 1974'te demokrasiye geçişlerle başlayan üçüncü demokratikleşme dalgasının henüz ters bir dalgayla karşılaşmadığını, aksine Sovyet Bloğunun çökmesiyle birlikte 1990'lardan itibaren daha güçlü hale geldiğini ifade ederek ters bir dalganın olup olmayacağı ile ilgili bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte ters dalga olmaksızın 90lı yıllarda yaşanan demokrasiye geçişleri dördüncü dalga sayanlar olduğu gibi, Arap Baharıyla başlayan sürece dördüncü dalga olarak bakanlar da vardır (Bkz.Diamond, 2011; Gershman, 2011; Olimat, 2011).

Huntington'un bu görüşleri, demokrasi düşüncesinin bir anda olup biten durağan bir olgu olmayıp sürekli güçlenen bir süreç olduğu, sahip olduğu bu dinamik yapı ve potansiyel sayesinde her toplumun kendine uygun bir demokratikleşme süreci yaşayabileceği ve kendi şartlarına uygun demokrasi pratiği üretebileceği tespitini desteklemektedir. Dolayısıyla farklı kültür ve coğrafyalardan birebir aynı demokratik süreçleri ve pratikleri beklemek, bir noktadan sonra demokrasinin dinamizmini ve demokratikleşmenin doğasını sınırlandırmak anlamına gelecektir. Demokrasi düşüncesine bu bağlamda bir yaklaşım ise, özellikle Batı dışı toplumlar açısından oldukça anlamlı ve umut vericidir (Schmitter/Karl, 1999: 4). Kısacası, tarihî birikime ve bugün gelinen tecrübeye dayanarak, -bazı ters dalgalar dikkate alınmadığında ki bu da demokratikleşmenin doğasının gereğidir- insanlığın daha demokratik sistemler kurma ya da demokratik değerleri daha işlevsel kılarak gelişen şartlara cevap verir bir hale getirme konusunda olumlu bir eğilime sahip olduğunu söylemek mümkündür (Dursun, 2012: 168).

4.Türk Demokratikleşme Dalgaları

Batı demokratikleşme tarihi nasıl 1215 tarihli "Magna Carta"ya kadar geri götürülüyorsa, Türk demokratikleşme tarihi de iki yüzyıl önceye gidilerek 1808 tarihli "Sened-i İttifak" ile başlatılabilir. Hatta Alman düşünür Rumpf (1995: 5), bu açıdan bakıldığında bu kadar eski bir demokratik geçmişe sahip olan Türkiye'nin Almanya'dan daha fazla demokrasi deneyimi olduğunu ifade etmektedir. 1808'de başlayıp Tanzimat Fermanı'yla yönünü çizen (Eryılmaz, 1992: 51) Türk demokratikleşmesi, Meşrutiyet'in ilanıyla hız kazanıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren de yeni bir döneme girmiştir (Dursun, 2001: 121). Bu süreçte, devletin yıkılmaması için çözüm arayan Osmanlı aydını, Yeni Osmanlılar örneğinde olduğu gibi, öncelikle İslami kavramlarla batılı kavramları sentezlemeye çalışmış (Bkz. Özdemir, 2000; Sencer, 1974: 15), ancak zaman içerisinde tamamen Batılı değerlere yönelmiştir. Bu nedenle, Türk demokratikleşme sürecinin, esasen batılılaşma ve modernleşme süreciyle paralel gittiği ve dahi gelişiminde dış dinamik olarak Batının önemli desteğinin olduğu görülmektedir (bkz. Dursun, 2001: 121;

Özdemir, 2000: 204-306). Örneğin Tanzimat Fermanının ilan edilmesinde, İstanbul'un İngiliz Sefiri Canning'in etkisinin olduğu bilinmektedir (Beydilli, 2006: 350). Hatta örgütlü ilk muhalefet hareketi olan ve I.Meşrutiyetin ilan edilmesinde büyük rolü olan Yeni Osmanlılar Hareketi'ni de büyük oranda Batı etkisindeki Tanzimat ortamı yetiştirmiştir (Özdemir, 2000; Tunaya, 1988: 9). Böylece 1876'da Kanuni Esasi kabul edilerek meşruti sistemin kurulması, demokratikleşme bağlamında hem Tanzimat'taki erken ileri adımın hem de Batılı ülkelerin zaten hazır olan Osmanlı aydınını desteklemesinin bir meyvesi olmuştur. Başlayan süreç II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasiyi askıya almasıyla sona ermiş ve demokratik kazanımlardan geri adım anlamına gelen bir sonuç ortaya çıkmıştır (Timur, 1971; 67-68).

Her düşüncenin kendisini rahatça ifade edebileceği özgür bir siyasî ortam oluşturmuş olan II.Meşrutiyet dönemi, Türk demokratikleşmesinin en önemli ileri dalgasıdır. Zira II. Meşrutiyet, Türk siyasî tarihinin geleceğini de etkileyecek şekilde siyasî mücadelelere hız kazandırmıştır. Sonrasında bu siyasî mücadeleler partileşmeye başlayarak, modern çağın tüm siyasî gelişmelerini de beraberinde getirmiştir. Türk siyasî hayatında çok partili hayata ilk geçiş de bu dönemde olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) ve Ahrar Fırkası (AF) başta olmak üzere birçok siyasî parti kurulmuştur. Hemen hemen her görüşün partileşmesiyle birlikte, Osmanlı'da, demokratik parlâmenter sistemin temeli atılmıştır (bkz.: Olgun, 2008). Bu dönemde Osmanlı siyasî hayatına damgasını vuran en temel parti ise İTF olmuştur. İTF, 1908 yılında yapılan seçimleri büyük bir zaferle kazanarak demokratik şekilde iktidara gelmiş ancak kısa sürede 31 Mart Olayını (1909) fırsat bilerek iktidar tek başına elde etmeye yönelmiştir. İTF'nin giderek otoriterleşmesi, doğal olarak karşısında güçlü bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Farklı görüşlerde olan tüm İTF muhalifi grupların birleşmesiyle, 1911 yılında Hürriyet ve İtilâf Fırkası (HİF) kurulmuştur. İTF'nin otoriter yönetimine karşı muhalefetin artması, aksine İTF'nin demokratik çizgiden tamamen çıkmasını hızlandırmıştır. Bâb-ı Âlî Baskını (1913) ile başlayan süreçle birlikte muhalefet tamamen etkisiz hale getirerek tek parti yönetimini kurmuş ve hâkimiyetini I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirmiştir. Böylelikle İTF'in kısa sürede oluşturduğu baskıcı tek parti yönetimi, Türk demokrasisine güçlü bir ters dalga yaşatarak yeniden kesintiye uğratmıştır (Tunaya, 1952: 75).

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla başlayan dönem, Anadolu'da millî bir devletin doğması yönünde son derece önemli bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte, millî bağımsızlık ilkesiyle Kurtuluş Savaşı'nın başlatılması, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılması, Mecliste çoğulculuğa işaret eden Tesanüt, Müdafaa-i Hukuk, İstiklal, Halk Zümresi gibi grupların kısa sürede oluşması, 9 Eylül 1923'de Halk Fırkasının kurulmasıyla partileşme sürecinin başlaması ve hemen arkasından Cumhuriyet'in ilan edilmesi gibi adımlar (Tunçay, 1981: 40), Türk

demokratikleşmesi adına yeni bir ileri dalga oluşturmuştur. Bu dalgadaki her bir adım, Türk demokrasisi açısından güçlü bir potansiyeli de beraberinde getirmiştir. Örneğin, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun yeni iç tüzüğü'nün kabulünden dört buçuk ay sonra, M.Kemâl'in gazetecilere verdiği bir demeçte; bütün aydınların, Halk Fırkası (HF) adıyla kurulacak olan partinin programının hazırlanmasından ülkedeki ekonomik problemlerin çözümüne kadar çok farklı konularda düşüncelerini açıklamalarını istemesi oldukça demokratik bir ümidi ortaya çıkarmıştır (Tunçay, 1981: 47-48). Ardından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'nin kurulmasına izin verilmesi, başlayan demokrasi ümidini daha da güçlendiren ileri bir adım olmuştur (Dursun, 2001: 125; Karpat, 1967: 61). Kâzım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay) gibi tanınmış simaların, HF'dan ayrılarak 7 Kasım 1924'te TCF'ni kurmasıyla birlikte Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçişin ilk denemesi yaşanmıştır. Bu bağlamda M.Kemal, 11 Aralık 1924'te Times Gazetesi'ne verdiği demeçte; TCF'nin kuruluşunun milli egemenlik anlayışının doğal bir sonucu olduğunu ve son derece olumlu karşıladığını ifade etmiştir (Söylev, 1997: 77). Ancak bu olumlu hava TCF'nin kısa sürede güçlenmesiyle birlikte bozulmuş ve başta M.Kemal olmak üzere CHF bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Bunun bir sonucu olarak, 13 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Sait İsyanı ile TCF arasında ilişki kurularak, 4 Mart 1925'de kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde demokratikleşmede bir geri adım olarak 5 Haziran 1925'de TCF kapatılmıştır (Karpat, 1967: 44-46; 62, 63).

Bir yandan ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik durumdan CHF'nin sorumlu tutulması, diğer yandan beklendiği şekilde demokrasinin değil tek parti yönetiminin giderek güçlenmesi özellikle liberal siyasetçilerce tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki, TCF'nin kapatılmasının ardından, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin doğmasına zemin hazırlamıştır. SCF'nin artan siyasî, ekonomik ve sosyal beklentileri göğüsleyebilmek adına bizzat M.Kemal tarafından kurdurulmasına rağmen, demokrasi adına ümit verici ileri bir adım olarak saymak mümkündür. 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF, CHF'ye muhalif kesimlerin desteğiyle kısa sürede M.Kemal'in tahmininden çok daha fazla güçlenmiştir (Yetkin, 1982: 39). M.Kemal, partiler arasında tarafsız olacağını belirtmesine rağmen yaşanan gelişmeler karşısında CHF'yi destekleme kararı vermiştir. SCF başkanı Fethi Bey ise, durumun kötüye gittiğini görerek, M.Kemal ile karşı karşıya gelmeme adına 17 Kasım 1930 tarihinde SCF'yi kapatma kararı almıştır (Karpat, 1967: 62-63). Sonuçta TCF ve SCF'nin kurulmalarına izin verilmesi, çok partili demokratik hayata geçme adına önemli bir ileri dalgayı temsil ederken, kapatılmaları ise Türk demokratikleşmesinde ciddi anlamda bir ters dalga oluşturmuştur. 1937 yılına gelindiğinde ise, bu ters dalga güçlenmiş ve CHP, adeta demokratikleşme projesinden vazgeçme anlamına gelebilecek bir girişimde bulunmuştur. Sonuçta, kendisini devletle özdeş tutarak Türkiye'de resmen tek parti rejimini kurmuştur. Hatta 1935 Kurultayı'nda, "CHP eşittir devlet" anlayışını bir sonucu olarak CHP

genel sekreterinin içişleri bakanı tayin edilmesi kararlaştırılmış, valiler hem mülki idarenin hem de parti teşkilatının başına getirilmiştir. Hatta bunun doğal sonucu olarak da milletin tamamının CHP'nin üyesi olduğu ilan edilmiştir. Atatürk'ün ölümüne kadar durum böyle devam etmiş ve sonrasında İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde bu yaklaşımda yumuşama olmadığı gibi ters dalga daha da sertleşmiştir (Karpaz, 1967: 68). Otoriterleşme yönündeki bu gelişmede, dış dinamikler bağlamında, Avrupa'da güçlenen baskıcı faşist rejimlerin büyük etkisinin olduğunu söylemek mümkündür (Ekinci, 1997: 98). Dolayısıyla İTF'nin iktidarını I.Dünya Savaşı ortamında sağlamlaştırması ya da faşist ve totaliter rejimlerin dünyada gözde olduğu yıllarda CHP'nin devletle bütünleşerek tek parti rejimini kurması rastlantı değildir. Bu nedenle demokrasi açısından, dış dinamiklerin etkisinin her zaman olumlu olduğunu söylemek zordur (Burçak, 1979: 33-34). Kısacası, dış dinamiklerin katkısıyla o güne kadar elde edilmiş olan demokratik kazanımlar, bu sefer farklı dış gelişmelerin etkisiyle esen ters dalgayla kaybedilmiştir.

Bu dönemde gerek demokratik olmayan tek parti rejimi uygulamalarının ve gerekse II. Dünya Savaşının verdiği ekonomik sıkıntıların etkisiyle CHP'ye karşı şiddetini giderek artıran tepkiler, muhalefet mekanizmasına süratle ihtiyaç olduğu görüşünü güçlendirmiş ve tek parti rejimini sarsabilecek kanaatlerin doğmasına yol açmıştır (Karpaz, 1967: 69-70). Türkiye, iç siyasette bunları yaşarken, dış siyasette II. Dünya Savaşı sonlarına doğru Müttefiklere yakınlaşmıştır. Bu süreçte, yeni bir dünya düzeni kurmak için Türkiye'nin de aynen kabul ettiği birçok önemli karara imza atılmıştır (Erer, 1963: 69-70). Bu yaklaşmanın bir tezahürü olarak İnönü, 1945 Gençlik Bayramı konuşmasında "Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" beyanıyla, ilk defa demokratik bir yönetimden söz etmiştir. Zira savaş kazanan demokratik ülkeler birer dış etken olarak, Hungtinton'un tanımlamasıyla, tüm dünyada ikinci demokratikleşme dalgasını başlatmışlardır. Türkiye de, demokrasi ile yönetilen bir devlet olduğunu gösterebilmek ve başta ABD olmak üzere Batı'nın güvenini kazanabilmek için demokratik bir adım atma çabası içerisine girmiştir. Bu ileri adım çerçevesinde, ülkede siyasî parti, sendika ve derneklerin kurulması, özerk üniversite düzenlemesi ve basın özgürlüğüne izin veren kanunî değişikliklerin yapılması söz konusu olmuştur (Yetkin,1994: 4; Koçak, 1986: 138, 172). TCF ve SCF örneklerinde olduğu gibi, o güne kadar dış destekten yoksun olduğundan çok partili hayata geçemeyen Türkiye'de, CHP çok partili hayata geçişe izin vermek durumunda kalmıştır (Huntington, 2011: 31). Kısacası Türkiye'yi ciddi anlamda etkilemiş olan yeni dalga, var olan iç dinamiklere destek anlamında dış dinamiklerin devreye girmesini sağlamış ve BM'in kurucuları arasında yer alan Türkiye demokrasiye geçiş sürecini başlatmıştır (Karatepe, 1993: 202).

Türkiye, 17 Haziran 1945 ara seçimlerinin yapılmasından kısa bir süre sonra, çok partili hayata yönelik olarak ilk müracaata şahitlik yapmıştır. Bu noktada ilk akla

gelen grup, CHP içerisinde "Dörtlü Takrir"'i verenler olmuştur. Zira TBMM'deki Toprak Kanunu tartışmaları sırasında, CHP milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün başını çektiği ve "Dörtlü Takrir" adıyla anılan bir grup tarafından bir muhalefet, ortaya konulmuştur. Kısa sürede Vatan Gazetesi ile muhalefete başlayan grup, millet denetiminin sağlanması, hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması, antidemokratik baskıların kaldırılması gibi konuların üzerinde ısrarla durmuştur. Bunun sonucu olarak 21 Eylül'de Menderes ve Köprülü, CHP'den çıkarılmış ve sonrasında ise Bayar 28 Eylül'de partiden istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu çıkarılmalara itiraz eden Koraltan da partiden ihraç edilmiştir. Ancak çok partili hayata geçişte ilk muhalif parti adımı bu gruptan değil, Nuri Demirağ'dan gelmiştir. 7 Temmuz 1945'te kendisine parti kurma izni verilen Demirağ, 22 Eylül 1945'te CHP'nin karşısında ilk muhalif parti olarak Millî Kalkınma Partisi (MKP)'ni resmen kurmuştur. MKP'nin kuruluşu, asıl muhalefeti "dörtlü takrirciler"den bekleyen İnönü tarafından ciddiye alınmamıştır. Gerçekten de MKP, 1946'dan başlayarak katıldığı seçimlerde CHP karşısında silik kalmış ve Demirağ'ın 1957'de vefatından sonra 22 Mayıs 1958'de kendiliğinden kapanmıştır (Tökin, 1965: 638-640).

Nihayet 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti(DP)'nin kurulmasıyla, Türk demokratikleşmesinde önemli bir ileri adım atılmıştır. DP'nin kuruluşunun hemen akabinde, Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve böylece Türkiye'de kurulan parti sayısı birden artmıştır. Bu süreçte farklı görüşlere sahip olan Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Parti, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk(ie) Sosyal Demokrat Parti, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslâm Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi, İdealist Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, Millet Partisi, Serbest Demokrat Partisi, Öz Demokrat Partisi, Müstakil Türk Sosyalist Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Müstakiller Birliği gibi birçok siyasî parti kurulmuştur (Bkz. Tökin, 1965). Partilerin bu denli çok olmasının en önemli nedeni, tek parti zamanında var olan ancak yasaklardan dolayı faaliyetlerini yeraltında sürdüren yapıların kanunî hale gelmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle tek parti yönetiminin var olduğu ülkede mevcut katılım bunalımından kurtulmuş olmanın verdiği rahatlıktan kaynaklanmıştır (Dursun, 2012: 258). Bu partilerden, sadece geçmişteki TCF ve SCF tabanlarının sahip çıktığı DP ciddi olarak CHP'ye rakip olabilmiştir. Demokratikleşmede ileri bir dalgayı temsil eden bu süreç, Türkiye'de DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidar olmasının yolunu da açmıştır. DP'nin 14 Mayıs seçimlerini kazanmasından 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen sürede, çok partili hayatın getirdiklerinin yanı sıra sendika, dernek, üniversite, basın-yayın gibi kuruluşların da katkısıyla demokratikleşme bağlamında Türkiye açısından geri dönülmez birçok ileri adım atılmıştır. Bu dönemde DP, devletle çevrenin buluşturulması, halkın değerleriyle ilişki kurulması (Mardin, 1992: 67-71) gibi çok

önemli icraatlar gerçekleştirerek tek parti döneminin vesayetçi anlayışını kırmaya çalışmıştır. Ancak Türk demokratikleşmesinde yaşanan gelgitler, bu dönemde de söz konusu olmuş ve halkın üzerindeki vesayetçi tutumu tümüyle ortadan kaldıracak bir paradigma değişikliği mümkün olamamıştır.

1946 ile başlayan ileri demokratikleşme dalgası, 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen Cumhuriyet tarihinin ilk darbesiyle büyük bir ters dalgaya uğramıştır. Yapılan darbe ve sonrasındaki düzenlemeler, sadece ters dalga olmakla kalmamış, Türk demokrasisinin geleceğini tümüyle etkileyen bir vesayet düzeni kurmuştur. 1961 darbe Anayasasında Cumhuriyetin nitelikleri arasında ilk kez insan haklarına dayanan, sosyal hukuk devleti gibi ilkeler yer almasına rağmen, uygulamada bunların gereği olabilecek sonuçlar doğmamıştır. Aksine başlayan çok yönlü vesayet düzeni, ortaya konulan demokratik çabalara rağmen 1971 Muhtırası ile güçlenmiş ve 1980 darbesi sonrasında ise pekişmiştir. 1982 Anayasasıyla, 1961 Anayasası arasında bazı farkların olduğu söylenebilir. Ancak her darbe sonrası millet iradesinin askıya alınması ve bunun sistem üzerinde bir vesayet düzenine dönüşmesiyle; 1960, 1971 ve 1980 darbelerinin demokrasiye yaptıkları kötülük hep aynı olmuştur. Bu nedenle iyi darbe kötü darbe yoktur, hepsi de demokrasiyi bitiren birer ters dalgadır.

1980 darbesinin toplum ve siyaset üzerinde ortaya çıkardığı olumsuz uygulamalar, yeniden sivil yönetime dönüş için düzenlenen 1983 Seçimlerine kadar sürmüştür. Seçimler sonucunda iktidar olan Anavatan Partisi (ANAP), demokratikleşme açısından yeni bir dönem başlatmıştır. Bireyin doğuştan demokratik hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ifade eden Başbakan Özal, bireyin hiçbir şekilde bu hak ve özgürlüklerden mahrum edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşımıyla, "anayasal demokrasi"ye işaret etmiş ve devletin temel yapısında bir demokratikleşme süreci başlatmıştır (Uluç, 2014: 107-140). Bu dönemde düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü başta olmak üzere, sivilleşme, özgürlük ve demokratikleşme yolunda birçok önemli adım atılmıştır. Örneğin inanç, düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne zarar veren TCK'nin 141-142 ve 163. maddeleri kaldırılmıştır. 1987'de vatandaşlara Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na "bireysel başvuru" hakkı tanınmıştır. 1988'de "İşkencenin Önlenmesine Karşı Avrupa Sözleşmesi", "İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi" gibi birçok uluslararası sözleşme imzalanmıştır (Hakyemez, 2012: 14-15). Liberal politikaların benimsenmiş olması, AB ile ilişkilerin güçlenmesi gibi dış etkenlerin de etkisiyle başlayan yeni demokratikleşme dalgası, Türkiye'yi yeniden demokratik bir karaktere evirmiştir. Ancak gerçekleşen tüm demokratik iradeye rağmen, askeri vesayet başta olmak üzere birçok vesayet kurumu, bu dönemde de etkisini sürdürmüş ve Özal, buna yapısal anlamda son verebilecek yeni bir anayasa ihtiyacını giderememiştir (Demir/Üzümcü, 2002: 161).

Türk demokrasisindeki bir ileri-bir geri dalga geleneği, Özal'ın 1993'te ölümünden kısa süre sonra yeniden kendisini göstermiş ve başlayan süreçle güçlü bir ters dalga oluşmuştur. Nihayetinde 28 Şubat 1997 tarihli MGK bildirisiyle demokrasiye yapılan post-modern müdahale sonucu, bin yıl süreceği ifade edilen demokrasi karşıtı bir ortam ortaya çıkmıştır. Siyasî tarihimize "28 Şubat Süreci" olarak geçen bu geri dalga, sosyal, siyasî, ekonomik birçok krizi de beraberinde getirmiştir. Ancak her zaman olduğu gibi sivil seçimlerin yapılması ve arkasından yaşanan gelişmeler, demokratikleşmenin mücadele isteyen bir süreç olduğu gerçeğini bir daha ispatlamıştır. Zira 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası başlayan AK Parti iktidarıyla, öncesinde yaşanmış olan demokrasi karşıtı gelişmeler tersine dönmüştür. Başlayan demokratikleşme dalgasıyla, birçok önemli adımlar atılmıştır. Özellikle dış dinamik olarak AB Uyum Süreci ve ekonomik alandaki gelişmelerin sağladığı itici güçle, demokrasi, insan hakları vb. alanlarda gerçekleştirilen reformlarla Türkiye demokraside sınıf atlamıştır. Birey ve devlet arasındaki temel ilişki şekli ciddi anlamda dönüşmeye başlamış ve Özallı yıllarda ortaya konulmaya çalışılan ancak kesintiye uğrayan vatandaş odaklı yönetim anlayışı, teknoloji araçlar gibi birçok etkenin katkısıyla güçlenmiştir. Kamu yönetimi alanında yapılan reformlarla, yaklaşım açısından geleneksel idare tarzından oldukça farklı yeni bir yönetim anlayışı kendisini göstermiştir. Vatandaş merkezli şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık gibi kavramlara sıklıkla vurgu yapan yeni yönetim anlayışı, devlet otoritesine vurgu yapan, yöneten-yönetilen ayrımının keskin olduğu geleneksel idari yapımızdan birçok açıdan farklılık göstermiştir (Bkz. Hakyemez, 2012; Sözen, 2011: 146).

2002 yılından itibaren AB perspektifiyle hareket eden Türkiye'nin, demokratikleşme kapsamında gerçekleştirdiği reformların önemli bir diğer etkisi de, siyaset kurumu ile askeri bürokrasi arasındaki ilişkide ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme reformlarıyla, askerin siyaset kurumu üzerindeki vesayeti adım adım azalmıştır. Reformların sivil toplum ve demokrasi kültürünün gelişmesine büyük hizmet ettiği gibi vatandaşlık bilincini de artırmıştır. Bu süreçte demokratik kişililiğe sahip bilinçli vatandaşlardan oluşan demokratik cumhuriyete doğru bir dönüşüm yaşanmıştır (Hakyemez, 2012: 21 vd.). Bu reformların her biri başlı başına çok önemli olmakla birlikte, Türkiye'de sağlam bir demokrasinin kurulabilmesi için başta anayasa yapımında olmak üzere köklü bir felsefe değişikliğine ihtiyaç vardır. Bugün gelinen noktada başta askerî olmak üzere vesayetle ilgili bir sorun görünmemesine rağmen, sadece fiilî durumla yetinilmeyerek soruna kalıcı yapısal çözümler getirilmelidir. Böylelikle ideolojik devlet ve onun vesayet aygıtları aracılığıyla gerçekleştirdiği tahakkümünden kurtulabilir (Arslan, 1997: 55). Kısacası 2002'den sonra bir dış etken olarak AB Uyum Süreci; Türkiye'de demokratikleşmeye, sivil topluma ve demokrasi kültürünün gelişmesine önemli katkı sağlamıştır ve geliştirmeye de devam edecektir. Orta ve uzun vadede bu sürecin Türkiye'de pekişmiş bir demokrasiye yol açacağı da görülecektir. Bu bağlamda Bernard Lewis (2010: 67), Türkiye'nin bu uzun

demokratikleşme serüveni hakkında şu tespiti yapmaktadır: "Yüzyıldan fazla bir süre modern Türkiye'nin dönüşümünü izlemiş olan birisine, bu değişim sürecinin, geciktirilebilir veya hatta duraksatılabilirse de, artık geri döndürülemeyeceği kesin görünür".

Öte yandan demokrasiyi ölçme çabasındaki karşılaştırmalı ampirik araştırmaların sonuçlarına Türkiye'ni demokratikleşmesi açısından bakıldığında; kullandıkları göstergeler ve elde ettikleri bulgularda bazı farklılıklar olmakla birlikte, genelde benzer sonuçlar verdiği görülmektedir. Örneğin bu çalışmalardan birisinde, Türkiye 1980 sonrası itibarıyla demokratik ülkeler arasında yer alırken, bir başka çalışmada ise demokratik olmayan ülkeler arasında yer verilmiştir. Diğerlerinde de, aldığı puanlar değişmekle birlikte bu iki sonuç arasında gidip geldiği gözlenmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'nin yaşadığı ileri ve geri dalgalara göre konumu dönem dönem değiştiği ve genel olarak "kısmen demokratik" ya da "yarı demokratik" ülkeler arasında yer aldığıdır. Örneğin Lijphard (1996: 38), karşılaştırmalı "Çağdaş Demokrasiler" araştırmasında, Ocak 1980'de 51 demokratik ülke arasında Türkiye'yi de sayarken, aynı yıl darbe sonrası demokrasiler arasından çıktığını ifade etmektedir. Yine Merkel'in "embedded demokrasi" kavramını (Bkz. Özalp, 2008: 129-162) esas alan ve 2004'ten beri iki yılda bir düzenlenen Bertelsmann Transformation Index (BTI)'de de Türkiye'nin demokrasi karnesi çıkarılmıştır. Örneğin BTI 2010'a göre, Türkiye ekonomik ve siyasî dönüşüm alanında 2003 yılından beri sürekli olarak ilerleme kaydetmiştir. İndekse göre, 2009 yılında "Türkiye, tarihinin en yüksek demokrasi seviyesine ulaşmıştır" (BTI, 2010: 164; Özalp, 2008: 157). Yine BTI 2010'a göre Türkiye'deki demokrasinin gelişim seviyesi 24'ten 23'e çıkmış ve orta sıradaki ülke grubundan, üst kategorideki ilerlemiş ülkeler grubuna dahil olmuştur (BTI, 2010: 27; Özalp, 2008: 157). Dolayısıyla BTI verileri, Türk demokratikleşmesinin performansını koruduğunu ve geliştirdiğini göstermektedir. Bu özelliğiyle Türkiye, AB aday ülke statüsü seçeneğini koruduğu gibi, İslam dünyasında da demokratikleşme alanında örnek gösterilen bir ülke olmaya devam etmiştir. Kısacası, son iki yüz yıllık Türk siyasî tarihinde var olan sorunlara ve yaşanan geri dalgalara rağmen demokratikleşme yolundaki istikametten sapılmamıştır. Sened-i İttifak, Tanzimat reformları, I. ve II. Meşrutiyet, Cumhuriyet, çok partili hayata geçiş, AB aday üyelik statüsü gibi gelişmeler bu istikametteki kilometre taşlarından en önemlileri olmuştur (Lewis, 2010: 51; Özalp, 2008: 159).

5. Türk Demokratikleşmesinde "Halk"ın Yeri ve "15 Temmuz"un Önemi

Bir ülkede bireyin bilinçlenmesi, sivil toplumun güçlenmesi, demokratik seçimlerin kurumsallaşması gibi süreçler, demokratik bir sistemin kurulmasında ne kadar önemliyse, onun devamlılığının sağlanmasında da o kadar önemlidir. Bu noktada, en genel anlamıyla toplum üyelerinin siyasî sisteme ilişkin inanç ve tutumları ile, o toplumun siyasete ilişkin davranış kurallarını ifade eden siyasî kültür en önemli

belirleyici konumundadır. Zira bir ülkenin siyasî yapısıyla, sahip olunan siyasî kültürün doğrudan ilişkisi vardır ve demokratik bir sistemin varlığı için ona uygun bir siyasî kültür ortamına ihtiyaç kaçınılmazdır. Bu ortamın yokluğunda, demokratik bir yapıdan bahsetmek mümkün olamayacağı gibi başlı başına özgür siyaset yapmak da neredeyse imkânsız olacaktır (Poteman, 1989).

Kalaycıoğlu (1995: 50-51), demokratik bir siyasî kültürün oluşabilmesi için; o toplumda, demokratik sistemin temel aktörü olan bireyin demokratik kişiliğe† sahip olması başta olmak üzere, demokrasinin kurum ve kurallarına güven, siyasî ilgi ve etkinlik, sosyal hoşgörü, diğer bireylere güven ve onlarla birlikte yaşama inancı vb. unsurların varlığının olmazsa olmaz bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle demokratik siyasî kültür ve sürdürülebilir güçlü bir demokratik yapı, özellikle demokratik kişiliğe sahip bilinçli bireylerden oluşan toplumlarda mümkündür. Demokrasi kültürünün olmadığı ya da zayıf kaldığı bir yerde ise, bireylerin iradelerinin ortak değerler ekseninde bir araya gelme imkânını gösteren demokratik bünye gerçekleşemeyecektir. Kapsayıcı ve anlayıcı değil, ötekileştirici ve dışlayıcı iradenin olduğu bir yerde doğal olarak demokratik sosyal bünye ile dostluk imkânından bahsetmek zordur. Bu nedenle demokratik siyasî kültürün, demokratik bünyenin ve dahi demokratik sistemin inşasında, demokratik kişiliğe sahip vatandaşların varlığı en önemli ön şarttır. Bu ön şart yerine geldiği takdirde, yöneten-yönetilen iletişimi ve etkileşimi oluşacak ve böylece bırakın halkın karar alma süreçlerinin dışında kalması bizzat içinde yer alması gerçekleşebilecektir. Bu nedendir ki, hem demokrasi düşüncesinin hem de demokrasi kültürünün sürekliliğini sağlayan demokratikleşmenin merkezinde, demokratik kişiliğe sahip bilinçli vatandaşlar topluluğu yani “halk” vardır. Demokratik kişiliğe sahip olan halk, her zaman demokrasi düşüncesini ve onun sağladığı özgürce ve insanca yaşama amacını hedeflemiştir. Yaşanan ya da yaşanma ihtimali olan sorunların ise, hiçbir zaman demokrasi düşüncesiyle ilgisi olmayıp, tamamen yanlış uygulama ve işleyişlerin sonucu olduğunun da farkında olmuştur. Bir sorundan kurtulmak için, örneğin askere değil demokrasinin temel ilkelerinin güçlendirilmesine ihtiyaç olduğunu savunmuş ve bu bilinçle ortaya koyduğu iradenin bir sonucu olarak da bu tür sorunların yaşanma ihtimali azalmıştır. Bu noktada şunu ifade etmek mümkündür; demokrasiyi kesintiye uğratarak demokratik sosyal bünyeye zarar veren müdahalelerin (darbe vb.) özünde, halkın iradesini olumsuzlayıp bu demokratik bünyeyi yok etme ve seçkinlerin seçkinliğini ikame edebilme çabası vardır. Zira “halk”ın etkin olmadığı tüm süreçler ya neticesiz kalmaya ya da sürekli kesintilere uğramaya mahkûmdur (Akıncı, 2013: 55-57).

† Sarıbay (2000: 115), demokratik kişiliği inisiyatif sahibi, karşılıklılık esasına inanan, yanılabilirliğini kabul eden, araştırma zihniyetine sahip, hoşgörülü, açık ve aydın fikirli ve sorumluluk sahibi olmakla eş anlamlı olarak tanımlar.

Türk demokratikleşme sürecine bu bağlamda bakıldığında, sürekli kesintilere uğradığı ve ileri ve ters dalgalarla gelgitlere maruz kaldığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi olarak, demokrasilerin temel aktörü kabul edilen halkın siyasî süreçlerin dışında kalması ya da tutulmasını göstermek mümkündür. Halkın etkin olup olmamasında ise, doğal olarak Orta Asya'dan başlayan siyasî tarihimizde kut, töre, ülüş gibi kavramlarla şekillenen siyasî kültürümüzün büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle yönetime karşı halka koruyucu bir tampon sağlayan ve karşılıklı uyulması gereken kuralları düzenleyen “zımnî (örtülü-gizli) sözleşme” kavramı (Mardin, 1995: 108-122), Türk siyasî kültürünün oluşmasında baskın bir niteliğe sahiptir. “Zımnî sözleşme” anlayışına göre, toplumun değerleriyle, siyasî iktidar bir paralellik arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle aynı değerleri paylaşmakta, sonuçta siyasî iktidar bu değerlere bağlı kalarak halka hizmet etmekte ve halk da ona itaat etmektedir (Mardin, 1995: 113-114). Örneğin klasik Osmanlı döneminde din ve devletin bir bütün olması ve padişahın aynı zamanda halife olması, bu birlikteliği yani zımnî sözleşmeyi sağlamıştır. Bu durum, aynı zamanda muhalefet anlayışının oluş(a)mamasına ve halkın siyaset dışında kalmasını sonuç veren edilgen bir toplum yapısına zemin hazırlamıştır (Eryılmaz, 1993: 55-56). Sonuçta, Türk siyaset kültüründe devlet ile halk arasındaki ilişkide; kamusalı değiştirme ya da değiştirilmesine engel olma eylem veya sürecini anlatan “siyaset” değil; istikrarı, birliği, bütünlüğü, çatışmasız ve muhalefetsiz bir yönetimi ifade eden “idare” geleneği gelişmiştir. Siyaset olgusu ise devlet içerisindeki seçkin kadrolar arasında gerçekleşmiştir. Buların dışında olabilecek “siyaset” merkezli söylem ve eylemlere olumsuz bakılmıştır. Örneğin Osmanlı'da yönetim ve siyaset, saray, Babîâli, ulema ve askerler arasında belirli bir denge içerisinde cereyan etmiştir. Padişahlar, hem bu dengenin dışında bir oluşumu hem de siyaset ifade eden eylemleri hiçbir zaman meşru görmemişlerdir. Kısacası Türk siyasî tarihinde halk, siyaset faaliyetinin dışında kalmış ve siyasî alanda fiilen rol oyna(ya)mamıştır (Eryılmaz, 1993: 56-57).

Modernleşme hareketleriyle birlikte Osmanlı'da birçok alanda değişim yaşanmıştır. Bu değişim, din ve devleti birbirinden ayırmış ve bu yönüyle toplumun bütünlüğünü de bozmuştur. Tanzimat'a gelindiğinde ise, halkın değerlerinden uzaklaşma süreci hızlanmış ve buna paralel olarak halktan uzaklaşma da derinleşmiştir. Doğal olarak halkla devlet arasındaki “zımnî sözleşme” kurumu da ortadan kalkmıştır. Ancak bu değişim, halkı siyaset süreçlerinden uzak tutan seçkin ve kadrocu anlayışı etkilememiş sadece şekil değiştirmesine yol açmıştır. Örneğin Türk demokratikleşmesinin başlangıcı olarak kabul edilen 1808 tarihli Sened-i İttifak ile birlikte, siyasette mevcut kadroların haricinde ayanların da etkisi söz konusu olmuş, ancak onlar halkın değil bir nevi seçkinlerin temsilcisi olduklarından, esasen halkın dışarıda kaldığı “idare” geleneği bozulmamıştır. Diğer bir ifadeyle değişim gerçekliğine rağmen, siyasi kültürümüzde var olan “idare” geleneği farklı bir şekil olarak bu dönemde de büyük ölçüde sürmüştür. Siyasî hayatımızın bundan sonraki tüm aşamalarında da, halka tepeden bakan ve onları yönetimde dışarıda bırakan

seçkinci anlayış yeni şekliyle etkili olmuş ve siyaseti onlar yönlendirmiştir (Eryılmaz, 1993: 58).

Bu durum, Cumhuriyet dönemi ve hatta 20.yüzyıl Türkiye'sinin siyaset anlayışına da damgasını vurmuştur. Türk demokratikleşmesinin her aşamasında, demokrasinin temel aktörü olan halk değil seçkinler yukarıdan belirleyici olmaya devam etmiştir (Mardin, 1995: 119-120). Gerek kendilerini devletin sahibi olarak gören yönetici kadroların ve gerekse bunlara karşı hürriyet, hak gibi fikirleri savunan diğer seçkinlerin -farklı dönemlerde farklı şekiller olsa da- halkı siyasetten uzak tutması, halkta var olan edilgen yapıyı daha da güçlendirmiştir (Sezer, 2006: 156). Bu bağlamda Türkiye'nin tarihini sürekli kesintilerden dolayı "demokratikleşme girişimlerinin tarihi" olarak tanımlayan Karpas (1996: 23), halkın etkin olamayışından dolayı Türkiye'de tam bir demokrasinin gerçekleşmediğini söylemektedir. Bu sonuçta, yönetenlerin olduğu kadar yönetilenlerin demokrasiyi içselleştirememiş olması ya da kendi ideolojik siyasî beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olmalarının payının olduğunu da belirtir. Adeta yöneticisi karşısında edilgen olmaya eğilimli bu siyasi kültür, yöneticilerin dışlayıcı yaklaşımlarıyla birleşince halkın siyasetin dışında kalmasını daha da pekiştirmiştir. Ancak buna yol açan temel etkenin, -yukarıda da belirtildiği gibi- halkın demokrasiye ne zaman hazır olacağına yani rüştünü ne zaman ispat edeceğine modernleşmeci seçkinlerin karar verdiği tepeden inme anlayışının olduğu açıktır (Hakyemez, 2012: 16; Arslan, 2005: 129). Kısacası, siyasetin ve dolayısıyla demokrasi serüvenimizin öznesi, halk değil, onu dışarıda bırakan seçkinler kadrolar olmuştur. Seçkinler kadroların halka dayanmayan yüzeysel yaklaşımları da demokratikleşme sürecinde sürekli kesintilere ve ters dalgalara yol açmıştır (Köker, 2000: 228, 229).

Bu noktada Cumhuriyet dönemine ilişkin güzel bir örnek vermek mümkündür. I. İzmir İktisat Kongresine katılanlar işçi, sanayici, çiftçi ve tüccarların temsilcilerinden oluşmaktaydı. Ancak bu temsilciler bizzat o kesimlerden değil, sivil ve askeri seçkinlerden oluşan delegelerdi. Örneğin yazar Aka Gündüz işçilerin, Kazım Karabekir sanayicilerin temsilcisi olarak katılmıştı. Bu durum, tamamen seçkinci bakışla devletin her şeyini tekeline alma anlayışının bir sonucudur. Demokrasi tarihimizin sık sık darbe, muhtıra gibi ters dalgalarla kesintiye uğramasının ve üstelik her dalgada bunu, halkın menfaatine yaptıklarının dile getirilmesinin en önemli sebebi de bu anlayıştır. Demokrasimizin Batı demokrasileri seviyesine ulaşamamasında, özellikle bu seçkinler kadroların demokrasiye yükledikleri anlamın büyük etkisinin olduğunu da söylemek mümkündür (Öğün, 2004: 84). Gerçek demokratikleşmenin ancak halkın katıldığı süreçler içerisinde gerçekleşebileceğini belirten Mardin (1992: 64)'in, seçkinliğin halkla yani demokrasiyle buluş(a)mamasına ilişkin olarak yaptığı şu tespitler oldukça açıklayıcıdır: "Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç

sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı gibi davrandılar onlara.”

Öte yandan demokrasinin askıya alındığını ilan eden darbe metinleri incelediğinde, darbeci kadroların kendilerini ülkenin gerçek sahibi ve milletin değişmez temsilcisi seçkinler olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Millet adına söylemde ve eylemde bulunabilecek en üst merci olarak kendilerini konumlandırmaktadırlar. Bu seçkinci vesayetçi anlayış ve bu paradoksal hal, yani demokrasi için demokrasinin sürekli kesintiye uğratılması hali, genel anlamda demokrasi düşüncesine ve demokrasilerinin örnek uygulamalarına zıt bir durum oluştururken, merkezdeki kadrolara sahip seçkinlerin demokrasi niyetlerinin de önemli bir göstergesidir. Bu cümleden olarak, Osmanlının son yüzyıl seçkinci kadroları, devletin kurtuluşu için çoğunlukla iyi niyetli çareler aramalarına rağmen, iyi niyet yetmemiştir. Demokrasinin temel aktörü olan halkla iletişim kurma gereği duyulmayıp, süreçlerin dışında tutulmaları sürdürüldüğünden esas çözüm mercii olan halktan destek al(a)mamışlardır. Bu durum, halk desteğinden yoksun gayretlerinin başarısız olmasıyla sonuçlanmış ve devletin yıkılışına engel olamamışlardır (Yılmaz, 2000: 344, 345). Üstelik halktan kopuk olmakla kalınmamış, devleti kurtarabilme adına gereken desteği bulabilmek için birer dış dinamik olan batılı merkezlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Kurulan ilişkinin gücüne işaret edercesine, dönemin yöneticileri o merkezlere izafeten farklı isimlerle anılmışlardır. Örneğin bu kadroların başındaki insanlar, “*Nedim Paşa Nedimoff Paşa, Kamil Paşa ise İngiliz Kamil Paşa*” şeklinde o ülkenin adıyla anılır olmuştur (Yıldırım, 2016: 94-95; Sezer, 2006: 156). Cumhuriyet’e giden yolda da durum farklı değildir. Alman yanlısı Enver Paşa, Amerikan mandası savunucusu Halide Edip gibi isimler ve gene Rus ve İngiliz yanlısı kadrolar söz konusudur. Cumhuriyet döneminde de benzer şekilde ordu içinde “Amerikancı” ya da “Avrupa yanlısı” subaylardan bahsedilmektedir. Öyle ki 27 Mayıs darbesinin Avrupa, 12 Eylülün ise Amerikan yanlısı bir darbe olduğu, 12 Mart Muhtırası'nın hemen öncesindeki 9 Mart cunta girişiminin de Baasçı bir sol kadronun işi olduğu değerlendirmesi yapılmıştır. 12 Eylül darbesi sonrasındaki “Our boys (Bizim çocuklar)” tarzındaki söylemler de bu görüşleri destekler niteliktedir (Yıldırım, 2016: 95; Kaynak, 2006).

Kısacası, Türk siyasî tarihindeki tüm süreçlerde, bir halk hareketi yerine gerek otokratik ve gerekse demokratik nitelikli seçkincilerin egemen olduğu bir kadro hareketi geleneğinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Siyasete ilişkin tüm faaliyetler, devlet katında ve devlet içi kadrolar arasında meydana gelmiştir. Hatta siyasî hayatımızda halk hareketi gibi görünen ayaklanmalar bile, örneğin Celâli ayaklanmaları, toplanan çetelerin devlet memurlarının emri altına girmelerinden dolayı halk hareketi olmaktan ziyade devlet kapısında yer edinebilme çabası yani

kapıkulu hareketi olduğu ifade edilmektedir (Tahir, 1990: 25; Yıldırım, 2016: 96). Siyasî tarihimizdeki bu ve benzeri örneklerden hareketle, gerek devlet katındaki olayların ve gerekse demokratikleşme yönündeki çabaların, halkı dışarıda tutan kadrolar arası çekişmelerden ibaret operasyonlar olduğunu söylemek mümkündür. Esasen demokrasi tarihimizdeki bütün ters dalgaların yani bocalamaların sebebi de budur.

Bu durumu aşabilmek ve Türk demokrasisine istikrar kazandırabilmek için, tepeden inmeçi çözümler üretme yerine toplumun önünü açarak demokratik kişilikle bezenmiş iç dinamiklerin yeşermesini sağlamak ve gücü vatandaşlarda toplayarak karar alma süreçlerinde halkın tercihlerine öne çıkarmak gibi hususlar en temel öncelik olmalıdır. Demokratikleşme sürecinin köklü ve devlet seviyesinde bir eleştirisinin yapılması ve demokratik kaygı sahibi tüm yöneticilerin bu duruma uygun yeni bir siyaset üretmeleri de şarttır. Özal iktidarıyla birlikte, bu bağlamda ciddi bir çabanın ortaya konulduğu bilinmektedir. Türkiye'yi dünyaya açan bu süreç aynı zamanda vatandaş merkezli bir anlayışla halkın demokratik bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde, özellikle bilgi teknolojilerinin gelişmesini yakından takip eden, her türlü bilgiye rahatlıkla ulaşan ve bu sayede bireysel ve sosyal bilinçlenmesini artıran etkili vatandaş kitlesi oluşmaya başlamıştır. Devleti yönetenlerle doğrudan iletişim kurarak daha çok soran, daha çok talep eden ve haklarını arayan yani demokratik kişiliği ile karar alma süreçlerinde daha etkili olmaya çalışan toplum kesimleri kendisini göstermiştir. Buna karşılık yöneticiler de, demokratik olmayan uygulamaları ortadan kaldırarak, halkın ihtiyaçları doğrultusunda kamusal siyasalar üreterek ve bunların doğru şekilde uygulanmasını sağlayarak güçlü demokratik sosyal bünyenin oluşmasına katkı sunmuşlardır. Böylelikle Türk toplumu açısından hemen her alanda bir yeniden yapılanma dönemi başlamıştır (Bilge, 2011: 53).

Bu gelişmeler, Özal'ın ölümü ve arkasından başlayan süreçle (özellikle 28 Şubat süreciyle) kesintiye uğramış olsa da, 2002'den sonra halkın önemsendiği yeni bir şekil almış ve ivme kazanmıştır. Birçok sektörde yaşanan olumlu gelişmeler, AB Uyum Yasalarının çıkarılmaya başlanması ve özellikle ekonomideki gelişmeler gibi sonuçlar (bkz. Köni/Özdemir, 2012), demokratikleşmeyi hızlandırırken, en önemlisi de demokrasinin temeli olan demokratik kişiliğe sahip orta sınıfın güçlenmesine yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin son on beş yılda gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı reformlarla birçok alanda yakalanan ivme, devlet ve millet birlikteliği açısından birçok olumlu sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu durum, aynı zamanda Türkiye'de her türlü darbe imkânını olumsuzlamaya ilişkin değerlendirmelerin yapılmasına zemin oluşturmuştur. Askeri müdahale dönemlerinin sona erdiği ve artık askeri vesayetin bittiği fikri, özellikle 27 Nisan e-muhtırasının sonuçlarıyla birlikte halk nezdinde de kabul görürken, bir anda ve belki de öngörülemez şekilde 15 Temmuz 2016 gecesi patlak veren girişim, demokrasi

düşmanı zihniyetlerin her zaman pusuda beklediğini göstermiştir. Ancak bu süreçte, demokrasi düşmanlarının gözünden kaçan bir şey vardı; o da, tüm ters dalgalara rağmen dönem dönem gelişen olumlu ortamlar ve yaşanan gelişmelerle toplumun tüm kesimlerinde alttan alta oluşan demokratik kişiliğin devreye girmesi ve bir bütün olarak demokrasisine ve devletine sahip çıkmasıydı. Özellikle Cumhurbaşkanı'nın halka doğrudan temas eden ve halkla bağının sıkı sıkıya kurulmasını sağlayan tarz ve söylemlerinin de etkisiyle, alttan alta hazır olan demokratik kişilik darbe girişimi gecesi büyük bir tepkiyle ortaya çıkmıştır. Halk, kendi isteği ile meclise taşıdıklarının başkalarının isteği ile inmesine göz yummak istememiş, bir anlamda kendi iradesine yani demokrasiye sahip çıkmıştır. Genel bir sezgi ile önceki darbe süreçlerini de hafızalarında tazeleyen halk, yeni bir darbeye geçit vermek istememiştir. Bu sonuç bize, halk ve devlet arasında gerçekleşen iletişimle, Türk siyasi tarihindeki zımnî sözleşme anlayışını hatırlatır şekilde kalın duvarların yıkılarak yöneten-yönetilen birlikteliğinin yeniden oluşmaya başladığını ve büyük ölçüde güçlü bir sosyal bünyenin inşa edildiğini göstermiştir (Kala, 2016: 34). Ancak gelişen demokrasi kültürünün ve demokratik bünyenin bir yansıması olarak, bu sefer zımnî sözleşmenin halk tarafının edilgen değil yöneticilere karşı oldukça baskın ve etkin olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle demokrasinin olduğu gibi siyasetin de temel öznesinin halk olduğu bilfiil gösterilmiştir. Böylesi güçlü bir demokratik bünyenin inşasında halkın tüm kesimleriyle olumlu bir eğilimi gösterdiği (Yenikapı Ruhu) ve bunun güçlenerek devam edeceği ayan-beyan ortaya çıkmıştır.

Toplumun farklı kesimleri olarak 15 Temmuz öncesi gelinmiş olan demokratik kıvam ve sahip olunan demokratik kişilik, o gece darbe gibi demokrasiyi kesintiye uğratan ters dalgalardan iç ve dış dinamiklerini geçersiz kılmıştır. Darbe girişimi karşısında yaşlısı-genci, kadını-erkeği, Türkü-Kürdü, Sünnisi-Alevisi, işçisi-memuru ile her türlü farklılığın topyekûn mücadele etmesi ve darbe girişimini engellemesi, güçlü bir sosyal bünye oluşturan halk kesimlerinin demokratik bir bilinçle devlete ve demokrasiye olan bağlılığının ilanı olmuştur. 15 Temmuz girişimini feraset ve basiretiyle çok kısa bir sürede fark eden halk, darbecilere ve tüm dünyaya bu toprakların gerçek sahibinin kendisi olduğunu göstermiştir. Kısacası dış dinamiklerin desteği ve içerideki bir grubun buna payanda olmasıyla başlayan girişim, sağlam demokratik sosyal bünyeye çarparak akamete uğramıştır (Kala, 2016: 35; Ataman/Shkurti, 2016: 60-64)

15 Temmuz gecesi ortaya konulan demokratik iradeyle, Türk demokrasisi, artık yeni bir döneme girmiştir. En önemlisi de bu irade, Türk demokratikleşme tarihi içerisinde halkın artık edilgen değil, bir iç dinamik olarak bizzat etken olduğunun ve arkasında halkın itici gücünün yer aldığı çok önemli bir ileri demokratikleşme dalgasının başladığının ifadesi olmuştur. Türk demokratikleşmesinde ileri bir dalgasının sembolü olan 15 Temmuz direnişi, artık siyasete ve siyasi gelişmelere yön verenlerin seçkincilerin değil, demokrasinin gerçek sahibi olan halkın bizzat kendisi

olduğunu da göstermiştir. Bu yönüyle 15 Temmuz iradesi, Türk demokrasi kültürü ve dolayısıyla demokratikleşmesi adına umutları güçlü bir şekilde yeşertmiştir. O gece yaşananlar, demokrasiye sahip çıkmanın ve ona istikrar kazandırmanın yani demokratikleşmenin en güçlü ve ideal yolunun, evleviyetle halkı öne çıkarmaktan ve söz konusu demokratik kişiliği inşa etmekten geçtiğini ispat etmiştir.

6.Sonuç

Kaynağı Batı dünyası olan demokrasi düşüncesi, 21.yüzyıla geldiğimiz bu günlerde tüm dünyada özgürlük, eşitlik ve insanca yaşama gibi temel değerlerin kaynağı olarak kabul edilen bir ideale dönüşmüştür. Bu ideale ise, Batı'da yüzyıllar boyu verilen mücadelelerle dolu dinamik bir sürecin sonucunda ulaşılmıştır. Bu nedenle demokrasi düşüncesine ilişkin değerlendirmeler, statik bir kavramsallaştırma üzerinden değil dinamik bir süreci anlatan “demokratikleşme” kavramı üzerinden yapılmalıdır. Bu yaklaşım, demokrasi düşüncesini Batı dışı toplumlarda özellikle de Müslüman toplumlarda değerlendirirken çok büyük öneme sahiptir. Bu yaklaşım sayesinde, özellikle Müslüman toplumlar açısından anlamlı sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Bu bağlamda nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin demokratikleşme süreci önemli bir örnektir. Türkiye, dinamik bir süreç olan demokrasinin kendiliğinden bir çırpıda gerçekleşmediğini, ısrarlı bir mücadele gerektirdiğini ve bu süreçte dış dinamiklerin olumlu/olumsuz etkisini kavramış bir ülke olarak, Batı'da olduğu gibi, yaklaşık iki yüzyıllık bir mücadelenin sonucunda demokratik bir düzene adım adım kavuşmuştur. Bu nedenle Türk demokratikleşmesi, yaşanan süreçler anlamında Hungtinton'un “demokratikleşme dalgaları” kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Zira Türk siyasî tarihindeki tüm süreçlerde, demokrasinin doğası gereği etken özne “halk” olması gerekirken, gerek otokratik ve gerekse demokratik nitelikli seçkincilerin egemen olduğu bir kadro hareketi geleneği gelişmiştir. Halkın dışarıda bırakılıp süreçlerden uzak tutulmasına yol açan bu durum, tüm çabalara rağmen Türk demokratikleşmesinin yüzeysel kalmasına yol açmış ve yaşanan her ileri dalga, her defasında bir karşı koyuşla, bir ters dalgayla karşılaşmış ve bir gerileme yaşanmıştır. Esasen demokrasi tarihimizdeki bütün ters dalgaların yani bocalamaların sebebi de, halkın siyasi süreçlerden uzak kalması ya da bırakılması olmuştur.

Türkiye, Tanzimat'tan Meşrutiyete, oradan Cumhuriyete ve sonrasında bugüne uzanan demokratikleşme sürecinde yaşadığı tüm meydan okumalara, her türlü müdahaleye ve tüm ters dalgalara rağmen, iç ve dış etkenlerin sayesinde çok partili siyasî hayata, serbest seçim sistemine, hak ve özgürlükleri güvenceye alan bir anayasal yapıya sahiptir. Bugün artık demokrasi standartlarını AB ile müzakere edebilecek bir konuma yükseltmiştir. Bu süreçte, 1908 tarihi ne kadar önemliyse

1946 tarihi ve sonrası da büyük öneme sahiptir. Özallı yıllar olarak tanımlanan dönem de, demokratikleşme açısından ciddi bir çaba ortaya koymuştur. Tüm ileri dalgalarda olduğu gibi, bu yıllarda ortaya konulan vatandaş merkezli yaklaşım, Türkiye’de halkın bilinçlenmesinin önünü açmış ve demokratik bir dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır. Özellikle bilgi teknolojilerinin gelişmesini yakından takip eden, her türlü bilgiye rahatlıkla ulaşan ve bu sayede bireysel ve sosyal bilinçlenmesini artıran etkili vatandaş kitlesi belirlemiştir. Devleti yönetenlerle doğrudan iletişim kurarak daha çok soran, daha çok talep eden ve haklarını arayan yani demokratik kişiliği ile karar alma süreçlerinde daha etkili olan toplum kesimleri belirlemiştir. Buna karşılık yöneticiler de, demokratik olmayan uygulamaları ortadan kaldırarak, halkın ihtiyaçları doğrultusunda kamusal siyasalar üreterek ve bunların doğru şekilde uygulanmasını sağlayarak güçlü demokratik sosyal bünyenin oluşmasına katkı sunmuşlardır. Böylelikle Türk toplumu açısından hemen her alanda bir yeniden yapılanma süreci başlamıştır.

Özallı yılların sona ermesiyle birlikte başlayan ve 28 Şubat Süreciyle zirve yapan çok güçlü ters dalga, tüm demokratik gelişmeleri altüst etmiştir. Ancak Türkiye’de, esen demokratikleşme dalgasını iyi değerlendirip bilinçlenen ve gittikçe demokratik kişiliği güçlenen insanı sayesinde bir demokrasi kültürü ve sosyal bünye oluşmaya başlamıştır. Gelişen bu iç dinamik, güçlü ters dalgaya rağmen içten içe kendisini korumuş ve 2002 yılından itibaren yeni bir demokratikleşme dalgası başlatmıştır. AB Uyum yasalarıyla hız kazanan bu ileri dalga, yarım kalan vatandaş merkezli süreci büyük oranda tamamlamıştır. Bu sayede, ileri ve ters dalga süreçlerinde yavaş yavaş da olsa demokrasi kültürünü özümsemiş ve kendisinde demokratik kişiliği oturtmuş olan toplum kesimleri, Türk demokrasisinin temel öznesi haline gelmiştir. Artık seçkincilerin değil devlet-vatandaş bütünleşmesini de sonuç verir şekilde halkın etkin bir özne olduğu Türkiye söz konusudur. 15 Temmuz Süreci ise, bu anlamda hem Türk demokratikleşmesinin önemli bir aşaması hem de halkın tüm kesimleriyle demokrasinin gerçek öznesi olduğunun önemli bir göstergesi ve ilanı olmuştur. Zira 15 Temmuz gecesi yaşanan

Sonuç olarak; Türk demokratikleşme süreci, Batı dışı toplumların demokrasiyle tanışabileceğinin ve demokratikleşebileceğinin en önemli örneğidir. Bu nedenle başta Türkiye olmak üzere, kendisi gibi demokratikleşme konusunda sıkıntılar yaşayan, demokrasisi sık sık kesintiye uğrayan ve her müdahale sonucu yeniden toparlanmakta zorluk çeken ülkelerin, demokrasilerini sürdürülebilir kılmak için, halkı sisteme güçlü bir şekilde dahil edecek tedbirleri yeniden gözden geçirmeleri gerekir. Özellikle hukuk sistemlerini, evresel hukuk ilkeleri esaslarına dayalı hale getirerek en kısa sürede hukuk devleti vasfını kazanmaları olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Kaynakça

- Akıncı, A.(2013), “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 2, Aralık.
- Arslan, A.(1997), “İslam, Demokrasi ve Türkiye”, *Görüş*, S.33, Kasım-Aralık.
- Arslan, Z.(2005), *Anayasa Teorisi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ataman, M./Shkutri, G.(2016), “Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi”, *Adam Akademi*, C.6, S.2.
- Beydilli, K.(2006), “Mustafa Reşid Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31.
- Bilge, M.(2011), “Türkiye’de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum”, *TSA*, Yıl 15 S.3, Aralık.
- Bulut, N.(2003), “Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi”, *AÜEHFD*, C. VII, S.1-2, Haziran.
- Burçak, R. S.(1979), *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş - 1945-1950*, Ankara: Olgaç Matbaası.
- Catt, H. (1999), *Democracy in Practice*, London: Routledge.
- Dahl, R. A. (1971), *Polyarchy. Participation and Opposition*, New Haven (et al.): Yale UP.
- Demir, O./ Üzümcü, A.(2002), “Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Ü. İİBF Dergisi*, S. 1.
- Diamond, L.(2011), “Democracy After the Arab Spring: A Fourth Wave or False Start?”, *Foreign Affairs*, May 22.
- Dursun, D.(2012), *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Beta Yayınları.
-, (2001), *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- Duverger, M. (1969), *Halksız Demokrasi* (Çev: Özü, İ.), İstanbul: Dördüncü Yayınları.
- (1975), *Seçimle Gelen Krallık* (Çev: Erkurt, N.), İstanbul: Konuk Yayınları.
- (1974), *Siyasal Partiler* (Çev: Özbudun, E.), Ankara: Bilgi Yayınları.
- Ekinci, N.(1997), *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Erdoğan Tosun, G.(2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erer, T. (1963), *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Ticaret Postası Yayınevi.
- Eryılmaz, B. (1992), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret Yayınları.
-(1993), “Osmanlı Devletinde İktidar ve Muhalefet”, *İlim ve Sanat*, S.35-36.

- Garrard, J./ Tolz, V./White, R.(2000), *European Democratization since 1800: Past&Present*, Basingstoke: Macmillan.
- Gershman, C. (2011), "The Fourth Wave Where the Middle East Revolts Fit in the History of Democratization- and How We Can Support Them", www.tnr.com/article/world/85143/middle-east-revolt-democratization?, March 14.
- Giddens, A. (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya* (Çev: Akınhay, O.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gözler, K., (2008), *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Hakyemez, Y. Ş.(2012), "Türkiye’de Son 10 Yılda (2002-2012) Demokratikleşme Sürecinde Atılan Adımlar", *Türkiye’nin Demokratik Dönüşümü* (ed. Yılmaz, M./ Beriş, H. E.), Ankara: SDE Yayınları.
- Heywood, A. (1999), "Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori* (Ed: Yayla, A.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- (2012), *Siyaset Teorisine Giriş* (Çev: Köse, H. M.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Huntington, S.(2011), *Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme* (Çev. Özbudun, E.), Ankara: Kilit Yayınları.
- Kala, M. E.(2016), "Darbeye Kafa Tutmanın İnsani İmkânı: Sosyal Bünyeyi İnşa Etmek ve Ona Dost Olmak", *Adam Akademi*, C.6, S.2, ss.21-36.
- Kalaycıoğlu, E.(1995), "Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi" (Ed. Özbudun, E./Kalaycıoğlu, E. ve Köker, L.), *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Karatepe, Ş.(1993), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K.H. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: AFA Yayınları.
-(1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kaynak, M.(2006), *Darbeleri Demokrasi/Olaylar ve Çözümler*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, E. F.(1996), "Nasıl Bir Liberal Demokrasi", *Diyalog*, S.1.
- (2000), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Koçak, C.(1986), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Köker, L. (1996), "Radikal Demokrasi", *Diyalog*, S.1.
-(2000). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köni H./Özdemir, G.(2014), "11 Years Justice and Development Party Governmnet: Facts and Prospects", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.6.

- Lewis, B. (2010), *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, İstanbul: YKY.
- Lijphart, A.(1996), *Çağdaş Demokrasiler, Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri* (Çev. Özbudun, E. / Onulduran, E.), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Mardin, Ş.(1992). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (1995), *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atatürk, M. K.(1997), *Söylev ve Demeçleri I-III, II.Kısım*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Olgun, K. (2008), *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Ankara: Atam Yayınları.
- Olimat, M. (2011), “The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East”, *Journal of International Women’s Studies*, Vol. 12/3.
- Özalp, O. N.(2008), *Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplemeleri Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi*, *İÜHFİM*, C.LXVI, S.2.
- Öğün, S. S. (2004). *Türk Politik Kültürü*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Özdemir, G.(2000), *Tanzimat Döneminde Muhalefet Düşüncesi ve Yeni Osmanlılar*, Sakarya Üniversitesi SBE, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Sakarya.
- (2013), “Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi”, *CBÜ Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 20, S. 1.
-(2017), “Demokratikleşme Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Tesam Akademi Dergisi*, C.3, S.1.
- Parry, G./ Moran, M.(1994), "Introduction: Problems of Democracy and Democratization", *Democracy and Democratization* (Eds. Parry, G./Moran, M.) London: Routledge, 1-2.
- Pateman, C., (1989), *The Civic Culture Revisited* (Ed. Almond, G./ Verba, S.) Sega Publications, Newbury Park.
- Sartori, G.(1993), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (Çev: Karamustafaoğlu, T./Turhan, M.), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Sencer, M.(1974), *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul: May Yayınları.
- Sezer, B.(2006), *Osmanlı’nın Batıcılılaşması, ek Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Sözen, S.(2011), “Türkiye’de Demokratikleşme ve Kamu Yönetimi Reformu: Son On Yıla Genel Bir Bakış”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 473, Aralık.

- Swingewood, A.(1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarih*, (Çev: Akınhay, O.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tahir, K. (1990), *Notlar/Roman Notları I* (Haz. Yazoğlu, C.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
-(1992), *Notlar/Osmanlıcılık/Bizans* (Haz. Yazoğlu, C.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Timur, T. (1971), *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, Ankara: Doğan Yayınları.
- Tökin, F. H.(1965), *Türk Tarihinde Siyasî Partiler*, İstanbul: Elif Yayınları.
- Tunaya, T. Z.(1988), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. I, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- (1952), *Türkiye’de Siyasî Partiler (1859-1952)*, İstanbul: Doğan Kardeş Yay.
- Tunçay, M.(1981), *Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*,Ankara: Yurt Yay.
- Uluç, V.(2014), “Liberal - Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* C.12, S.23.
- Whitehead, L. (2002), *Emerging Market Democracies: East Asia and Latin America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Yetkin, Ç.(1982), *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, İstanbul: Karacan Yayınları.
- Yıldırım, Y.(2016), “Kemal Tahir'de Kadro, Darbe ve Halk Hareketi Kavramları Perspektifinden 15 Temmuz Girişimi”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Haziran.
- Yılmaz, A.(2000), *Modern Demokrasi- Gelişimi ve Sorunları -*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ÇİN HALK CUMHURİYETİNİN EKONOMİK VE SİYASİ GEÇMİŞİNİN BUGÜNKÜ GELİŞİM SÜRECİNDEKİ ROLÜ¹

Mehmet Emin Timurtaş¹

Öz:

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulduktan sonra özellikle tarım alanında kendine yeterli bir seviye yakalayabilmek için reformlar yapmıştır. İstenen başarı elde edilemedi bu nedenle 1970'li yıllarda açık kapı politikası uygulayarak tarım ve ekonomi alanında yeniden reformlar yapıldı. Sonuç olarak bu program başarı sağladı ve ülkeyi dünyanın yeni süper gücü haline getirdi. Çin, 1970'li yıllarda kendisiyle aynı amacı taşıyan fakat farklı strateji izleyen ülkelerden daha iyi sonuçlar elde edebilmiştir. Çin'in bu başarıyı elde etmesinde ucuz işgücü, yabancı doğrudan yatırım çekme başarısı, satın alma gücünün artıyor olması, sağlanan teşvikler, konum faktörlerinin etkisi önemlidir.

Planlı ekonomik sistemden serbest piyasa sistemine geçiş, Çin için başarılı fakat kısıtlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Çünkü devletin fiyatlarını kontrol ettiği ve hala serbest piyasaya bırakmadığı mallar vardır. Aynı zamanda siyasi geçişte sağlanamamıştır. Tek parti rejimi varlığını devam ettirmektedir. Bu makale bu yönüyle ÇHC'nin bu dönüşümü gerçekleştirirken neler yaptığını ve nasıl başarı sağladığını, hangi noktalarda eksiklikler yaşadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Mao Dönemi, Süper güç.

THE ROLE OF THE ECONOMIC AND POLITICAL HISTORY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC IN THE PRESENT DEVELOPMENT PROCESS

Abstract:

Since its founding in 1949, the People's Republic of China has undertaken reforms in order to achieve a self-sufficient level. The desired success could not be achieved. In the 1970s, open door policy was implemented and reforms in the field of agriculture and economy were carried out again. This program succeeded and made the country the new super power of the world. The success of China in achieving this success is due to cheap labor, foreign direct investment attractiveness, increasing purchasing power, incentives provided, and the influence of location factors.

The transition from the planned economic system to the free market system has been successful but limited in China. Because there are commodities for which the state controls the prices. Also the political transition has not been achieved. This article aims to reveal what the PRC has accomplished in this transformation, how it has succeeded, and what points it lacks.

Keywords: People's Republic of China, Mao Period, Superpower.

¹ Mehmet Emin Timurtaş. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Doktora. metimurtas@gmail.com

A. GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaklaşık 3'te 1'ini kapsayan geçiş deneyimi, 1980'li yılların sonunda Sovyet bloğunun çözülmesini takiben başladı. Geçiş ekonomisi, planlı ekonomik sistemin piyasa odaklı sisteme dönüştürülmesi anlamını taşımaktadır. Ülkeler yaptıkları reformlarla gerek siyasi gerekse de ekonomik atılımlarda bulunarak bu süreci en kısa sürede başarıyla gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Çin Halk Cumhuriyeti bu geçiş deneyimini yaşayan ülkelerden biridir. Fakat diğer ülkelerin aksine siyasi reformlara mesafeli yaklaşmış ve sosyalist sistemine piyasa odaklı sistemi entegre etmeye çalışmış yani bu ikisini harmanlayarak kendine özgü yeni bir sistem oluşturmuştur. Çin Komünist Partisi önderliğinde gerçekleşen bu değişim zaman içerisinde başarılı olduğunu göstermiştir. Geçiş deneyimi, kapsadığı büyük nüfus nedeniyle dünyanın yakından takip ettiği bir süreç olmuştur. Acaba geçişe konu olan ülkeler zengin ve müreffeh bir yaşam yaşayacak ve istikrarlı bir siyasi süreç başlatabilecekler mi sorusu uzun süre gündemi meşgul etmiştir ki süreç bugün dahi devam etmekte olduğundan bu durum yakından takip edilmektedir. Kimi ülkeler Avrupa'ya yakın olmalarını avantaja çevirip büyük faydalar elde edebilmişlerdir. Kimileri ise geçiş öncesinde sahip oldukları kötü başlangıç koşulları nedeniyle diğer ülkelerin özellikle ÇHC'nin ekonomik göstergeler bakımından oldukça gerisinde kalmışlardır. (Sezen, 2007: 27-56.)

Geçişe konu olan ülkelerin önünde bu geçişi gerçekleştirmek adına iki geçiş stratejisi bulunmaktaydı; bunlardan biri big bang (hızlı) ve diğeri ise aşamalı reform yaklaşımı. Eski Sovyet ülkeleri ağırlıklı olarak büyük özelleştirmelerle geçişe başlamışlardır ki bu ülkeler ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Oysaki ÇHC aynı geçiş deneyimini yaşamasına rağmen daha aşamalı bir yaklaşımı takip ederek nispeten daha pürüzsüz bir yol izlemiştir. (Guoqiang, 2000: 1-2.)

B. ÇİN HALK CUMHURİYETİ

1. Siyasi Süreç: İmparatorluğun Yıkılışı

İmparatorluk egemenliğinin sona ermesinden sonra yaklaşık 40 yıl boyunca sosyoekonomik gelişme ve sosyopolitik uyumsuzluk bir arada gözlemlendi. Batı tarzı bir hükümetin (Çin Cumhuriyeti) kurulması için tahtın yeniden düzenlenmesi yolunda emek harcandı. Güçlü bir merkezi otoritenin olmaması ülkede bölgesel parçalanmaya ve sivil savaflara yol açtı. İmparatorluk yönetimini deviren devrimci hareketteki ana figür olan Sun Yatsen (1866-1925) diğer cumhuriyetçi politik liderlerle beraber parlamenter demokrasiyi kurmaya çalışıyordu. Fakat gücü tekrar ele geçirmek adına dış güçler (özellikle Japonya) ile anlaşılan ve gerektiğinde iç savaş, isyan ve suikast girişimlerine başvurabilen imparatorluk yöneticileri ve yarı demokratik gösterişçiler tarafından engellenmekteydi. Bu dönemde ortaya çıkan "4 Mayıs hareketi" bilim ve demokrasi araştırmaları ile ilgilenen ve hem hükümet karşıtı hem de Japon karşıtı söylemlerde bulunan önemli bir sosyal ve siyasi hareket idi. Batılı güçler tarafından

görmezden geliniyordu. Sonunda Guangzhou'daki Güney askeri yönetimden sorumlu olan Sun Yatsen, yardım istemek adına yeni Sovyetler birliğine yönelmiştir. Sovyetler, Sun'ı ve onun ulusal partisi olan Guomintang'a yardımcı olmuşlardır. Sovyet danışmanları, Guomintang'a politik ve askeri eğitim faaliyetleri kurması konusunda önyak olmuşlardır. Bu gelişmelerdeki kilit bir birey, Sun'ın devrim zamanındaki teğmenlerinden biri olan Jiang Jieshidir (1888-1975). Moskova ayrıca 1921'de Şangay'da Mao Zedong(1893-1976) ve diğerleri tarafından yeni kurulan Çin Komünist Partisini de desteklediler. Sovyetler Guomintang ve ÇKP'nin birleşmesini umuyor olsa da herhangi bir tarafın zafer kazanması için hazırlıklıydılar. Guomintang ve ÇKP arasında iktidar mücadelesi başladı. Fakat her iki taraf ayrıca Çin'in birleşmesi için de çaba göstermekteydi.

Sun'ın 1925'te hastalıktan zamansız ölümü Guomintang içinde parçalanmalara yol açtı ve nihayetinde Guomintang ve ÇKP arasında bir cephe meydana geldi. Jiang Jieshi'nin askeri okulu "Kuzey Keşfi"nde yer alacak yeni nesil subayları eğitmekteydi. Daha sonra komünistlerin yanında Çin'in başbakanı olan Zhou Enlai (1898-1976) bu akademide siyasi bir komiserdi. Sun Yatsenin yerine geçen Jiang ilk olarak, Sovyet danışmanları ve komünistlerle ilişkileri kesti. 1927ye kadar kuzeyli savaşçıları yenmek ve Çin'i birleştirmek konusunda başarı sağladı. İkinci Dünya savaşı öncesinde Jiang'ın başkanlığı altında gösterilen ulusal kalkınma nedeniyle 1928-1937 yılları "Nanjing On Yılı" olarak anılır. Kuzey Keşfi, Beiping olarak yeniden isimlendirilen Pekin'in ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Sonrasında Nanjing hükümeti Çin'in yegane meşru hükümeti olarak uluslararası kabul gördü.

1927de Guomintang ve ÇKP arasındaki bölünme ile ÇKP, Jiang rejimine karşı silahlı bir mücadele başlattı. 1927de Kızıl ordu kuruldu ve bir dizi ayaklanma ve iç siyasi mücadelelerden sonra ÇKP, Çin'in güneyinde Jiangxi eyaletinde Mao'nun başkanlığında Çin Sovyet Cumhuriyetinin kuruluşunu ilan etti. Jiang'ın orduları tarafından gerçekleştirilen bir dizi kanlı ölümden sonra Kızıl ordu ve ÇKP Jiangxi'den ayrılmak zorunda kaldı. 1934-1935 yılları arasındaki 12500 metrelik "Uzun Yürüyüş"leri ile kuzeydeki Shaanxi eyaletindeki yeni bir mevkiye doğru hareket ettiler. Bu uzun yürüyüş Chiang Kai-shek'in beşinci yok etme kampanyasının bir sonucuydu çünkü ÇKP Ekim 1934te bu kampanya nedeniyle yok olma noktasına gelmişti. Kaynaklara göre bu olaylarda yaklaşık 1 milyon insan öldürüldü ya da açlıktan ölmelerine neden olundu. Fakat 15 yıl sonrasında Çinli komünistler, Çin'in liderleri konumuna geldiler. Yürüyüş sırasında Mao, ÇKP'deki yerini sağlamlaştırdı ve 1976'daki ölümüne kadar pozisyonunu korudu. (Duell, 1988: 1-2.)

2. Çin-Japonya Savaşı

Çoğu insan Amerika Birleşik Devletleri cephesinden ikinci dünya savaşını düşünmekte ve Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanması olayını hatırlamaktadır. Ama genellikle savaş sırasında Asya cephesinde yaşananlarla ilgili olaylar pek

bilinmemektedir. Oysaki 2. Dünya Savaşı Avrupa'da 1939, ABD'de 1941te başlamasına rağmen Asya'nın Pasifik Savaşı 1931'e dayanmaktadır. Japonya'nın temel düşüncesi bu savaşlar sırasında "Hepsini öldürün, hepsini yakın" olmuştur. Çinli erkekler üzerinde süngü alıştırılmaları yapılmıştır. Binlerce insanın katledildiği ve 20,000 ile 80,000 kadının tecavüze uğradığı bu olaylarda babalar kızları ile oğullar anneleri ile zorla ilişkiye sokulmuş ve diğer aile üyelerine de bu olaylar zorla izlettirilmiştir. (Chang, 1998: 400)

En kötü olayların Nanjin'de yaşandığı bu dönemde Japonya, 1931de Manchuriayı işgal etti ve 1932de Manchukuo kukla hükümetini kurdular. Jiang Jieshi'nin yerel askeri güç tarafından esir alındığı 1936 Xi'an olayı Çin'in Japonya'ya karşı direnişine ivme kazandırmıştır. Bununla birlikte 7 Temmuz 1937de Beiping'in dışındaki Çin ve Japon askerleri arasındaki atışma geniş çaplı savaşın başlangıcı oldu. Japonya Kuzey Çin'i tam anlamıyla istila etmeyi amaçlıyordu bu amaçla Pekin şehrine bir saldırı gerçekleştirme bahanesi olarak Pekin'in güneyindeki Marco Polo köprüsünde bir askerin ortadan kaybolduğunu ileri sürdü. Yetersiz donanımlı Çin ordusu zayıf bir müdafaa gösterebildi ve Japonya kolaylıkla Şangay'ın güneyine doğru ilerledi. 3 ay süren acımasız ve çok kayıplar yaşandığı bir savaştan sonra Japon ordusu Şangay'ı işgal etti ve Çin'in başkenti olan Nanjing'e doğru ilerledi. 13 Aralık 1937de yaklaşık 100,000 askeriyle Japonya Nanjing'e girdi. Zayıf bir savunmayla karşılaştı çünkü Çin'li askerlerin çoğu şehri tahliye etmekteydi. Yaklaşık 1 milyon nüfusu olan şehrin yaklaşık yarısı Japonya şehre girmeden önce göç etmişti. Tokyo'nun Guomintang hükümetini yok etme kararlılığının vahşetini, Aralık 1937 ve Ocak 1938'de altı haftalık bir süre boyunca Japon ordusunun Nanjing ve çevresinde gerçekleştirdiği büyük zulümler yansıtmaktadır. Japon ordusu Nanjing'e girdikten sonraki yedi hafta içinde, binlerce silahsız Çinli askerinde içlerinde olduğu yaklaşık 350,000 insan süngüler, silahlar, makineli silahlar ve el bombalarıyla sistematik bir biçimde katledildiler. Tarihte Nanjing katliamı olarak bilinen bu olaylarda tecavüz, yağma, kundaklama ve kitlesel infazlar meydana geldi. (Li ve diğ. 2010: 1-74)

Bu yaşanan korkunç günlerden sadece birinde 57.418 Çinli savaş tutsağı ve sivilin öldürüldüğü rapor edildi. Japon kaynaklar Nanjing Katliamı süresince toplam 142.000 ölümün gerçekleştiğini söylemesine karşılık Çin kaynakları, yaklaşık 340.000 ölümün yaşandığını ve çıkan olaylarda 20.000 kadının tecavüze uğradığını belirtmektedirler. Japonya, savaş girişimlerini Pasifik, Güneydoğu ve Güney Asya'ya doğru genişletmiştir. 1941'de de Amerika Birleşik Devletleri savaşa dahil olmuştur. Müttefiklerin yardımı ile Çin askeri güçleri Guomintang ve ÇKP, Japonya'yı yenmeyi başarmıştır. Guomintang ile ÇKP arasındaki iç savaş ise 1946'da yeniden patlak verdi. Savaşta Guomintang güçleri yenilmiş ve 1949'da birkaç yabancı adaya ve Tayvan'a doğru kaçmak zorunda kalmışlardır. Mao ve diğer ÇKP liderleri de Beiping'deki başkenti yeniden kurdular ve ismini de Pekin olarak yeniden adlandırdılar. (Country Profile: China, 2006: 4.)

1949'da anakaranın komünistler tarafından devralınması sonrası yeni bir toplum inşa etme çalışmaları başladı. ÇKP tarafından şekillendirilen ve yönlendirilen bu girişimde, sınıf mücadeleleri ve işçi politikalarıyla dolu Marksist-Leninist bir modelden ilham alındı. Çin Halk Cumhuriyeti 1 Ekim 1949'da zorlukla kurulabildi. "Sosyalizme Geçiş" in bir parçası olarak tarım reformu altında "sınıf mücadeleleri" teşvik edildi ve "Devletin Düşmanları"na karşı siyasi bir harekete başlandı.

3. Planlı Dönem: Mao Zedong

Çin, Mao Zedong öncülüğünde 1953 yılında o dönem dünyada popüler olan planlı ekonomiye yoğunlaşmış ve ilk 5 yıllık kalkınma planını yürürlüğe sokmuştur. Genel olarak sanayileşmeye ağırlık verilen bu planda Sovyetler birliğinden mimari, spor, eğitim, bilimsel araştırma konularında da önemli yardımlar elde edilmiştir. 1950li yıllar sırasında Çin toplumunun görünümü Sovyet Birliğinin büyük etkilerini yansıtmaktaydı. Sovyet tipi Büyük İtiş Stratejisi ve Kumanda ekonomisi ülkeye uyarlanmış aynı zamanda Sovyet endüstriyel teknolojisi ve yönetsel tasarımı ülkeye kazandırılmıştır. İki yıl gibi kısa bir süre içinde 6000 Sovyet danışmanı ülkeyi ziyaret etmiş ve maddi manevi birçok destekte bulunmuştur. 1953 ve 1956 yıllarında bu hızlı değişimin iki büyük meyvesi elde edilmiştir. İlk kazanım, 1953 yılında Sovyet modeli ile ülke boyunca yatırım planlamasının başlatılmasıyla yatırımların hızla artması olmuştur. 1956 yılındaki ikinci kazanım ise nüfusun tarım birliklerine katılımı konusunda yaşanmıştır. Çiftçiler üretici birlikleri haline geldiler ki bu aşağıda değinileceği üzere ülke ekonomisinin gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. (Naughton, 2007: 66)

Mao Zedong 1957 yılında Yüz Çiçek kampanyası ile aydın kesimin feodalizmden komünizme geçiş konusunda görüşlerini ve yardımlarını almayı umuyordu. Fakat 1950li yıllarda Çin Komünist partisinin politikaları, komünist olmayan entelektüeller tarafından eleştirilmekteydi. Eleştiriler yavaş ilerliyordu fakat diğer parti liderleri Mao'nun bu politika yaklaşımlarını sürekli dile getirdiler. Sonrasında bir miktar açık görüşlü olunup eleştiri seviyesinin artmasına izin verilse de bu durum uzun sürmedi. Mao Zedong eleştirilerin ileri gittiğini belirtip bu durumu noktaladı ve yüzlerce kişi hapse atıldı ve bir kısmı da işsiz kaldı. (Sampaolo, 2016)

1958 yılında İkinci beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe kondu ve feodalizmden komünizme hızlı bir geçiş yapılması amaçlandı. Bu nedenle Çin'de yaklaşık 24000 komün oluşturuldu ve bunların hem tarım hem de çelik-demir üretimiyle ilgilenmeleri istendi. Bu sayede sanayinin hızlı bir şekilde geliştirilmesi ve ülkenin refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanıyordu. Beklenen gelişmeler elde edilememiş hatta kuraklık nedeniyle 1959-1962 yılı ülke için çok kötü bir dönem olarak geçmiştir. Ülkede hasat miktarı azalmış ve stoklar tükenmeye yüz tutmuştur. Yerel gıda sıkıntısı 1960ta bölgesel bir soruna dönüşmüş ve Çin büyük bir geçim krizinin ortasında kalmıştır. Bu dönemde yaşanan kötü hava gıda krizini şiddetlendirmiş olsa da tek neden olarak

gösterilemez. Dış etkenlerin yanı sıra 1960'lı yıllarda bu durumun daha da şiddetlenmesinde Mao Zedong'dan başlayarak Çin liderlerinin kasıtlı körlüğü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yaklaşık 25-30 milyon arasında insan büyük Çin kıtlığı nedeniyle açlıktan ölmüştür. 1962 yılı boyunca kıtlığın etkisi giderek azalmıştır. Mao yönetimi bu olaylar nedeniyle güç kaybetmiştir. Sonrasında daha ılımlı politikalar izlenmeye başlanmıştır.

1966 ile Mao'nun öldüğü yıl olan 1976 arasındaki 10 yıllık dönem "Kültür devrimi Çağı" olarak anılmaktadır. 1966 yılında Mao'nun başlattığı Kültür Devrimi, gençler aracılığıyla devrimci ruhun yeniden canlandırılması ve bürokratik eğilimlerin temizlenmesine yönelikti. Kızıl Muhafızlar olarak bir araya gelen gençler Mao dışındaki Komünist parti liderlerini devirmişlerdir. Deng Xiaoping dâhil olmak üzere Çin'in komünist liderleri, aniden eleştiri, işten atılma gibi olaylara maruz kalmış ve bazen de daha kötüsü, öğrenci çetelerinin ve "devrimci işçilerin" elinde kalmışlardır. Bu sırada uygulanmaya başlanan üçüncü beş yıllık kalkınma planı daha çok ülkenin askeri gücünü geliştirmeyi ve ülkeyi tarım konusunda kendine yeterli hale getirecek hamleleri içermektedir. (Naughton, 2007: 69-75) Nitekim 1967 ve 1968 yıllarında sırasıyla %5.7 ve %4.1 oranında küçülen ekonomi takip eden yıllarda sırasıyla %16,9 ve %19.4 oranında büyüme sağlamıştır. 1971 ve 1980 yılları arasında dördüncü ve beşinci beş yıllık kalkınma planları uygulanmıştır. 1978 yılı ile ülkede tarım ve ekonomi alanında reformlar uygulanmaya devam edilmiştir. (Çalık, 2011: 188-193)

Bu süre zarfında, Çin 1959 yılında Sovyetler Birliği ile ilişkilerini kesmiş, 1962'de Hindistan ile sınır savaşı yürütmüş ve 1969 yılında Sovyet birlikleri ile çatışmalara başlamıştır. Mao, 1969'da Halkın Kurtuluş Ordusu komutanı olan Lin Biao'yu (1908-71) mirasçısı olarak atamış ancak 1971'de Lin, Moğolistan'da uçak kazası sonucu ölmüştür. 1976'daki Mao'nun ölümü partideki aşırı etkiyi sona erdirmiş ve Deng Xiaoping ve taraftarlarının öncülüğünde Çin, pragmatik bir ekonomik reform dönemine başlayıp, kendini dış dünyaya açmıştır.

4. Mao Sonrası Dönem

Reform faaliyetleri 1978 yılında ciddiyetle başladı. Reformlar Çin'i dünyanın en büyük ekonomileri ve ticaret ortaklarından biri yaparken aynı zamanda gelişmekte olan bölgesel askeri güç haline de getirmiştir. Dört Yenileştirme girişimi (tarım, sanayi, bilim ve teknoloji ve ulusal savunma) parti, devlet ve toplum içinde en önemli gündem konusu haline geldi. Çin halkının refahı, özellikle kıyı bölgelerinde ve dünya pazarı için üretim yapan kentsel alanlarda önemli ölçüde arttı. Yine de, "beşinci modernleşme" olarak adlandırılan siyaset, sonraki kuşaklar için çok yavaş ilerledi. Çin'in başlangıç aşamasında olan demokrasi hareketi, Çin'in ekonomik reformlarının başlatıldığı 1978-79 yıllarında bastırılmıştır. Deng, Çin'in denetimini sağlamlaştırdığı 1980'lerin ortasında, siyasi reform çağrısı tekrar ön plana çıktı. Fakat reform yanlısı liderler yetkili makamlara getirilerek bu durum bastırılmıştır. Örneğin Zhao Ziyang

(1919-2005) başkan ve Hu Yaobang (1915-89) ÇKP genel sekreteri olarak seçildiler. Deng, "tahtın arkasındaki güç" olmanın tadını çıkararak, hiçbir zaman üst sıralarda yer almadı. Bununla birlikte demokrasi hareketi 1989 Tiananmen olayında ordu tarafından şiddetle bastırıldı. (Louie, 2008: 19) Deng emekli olduğu zaman yeni nesil teknokratlar Çin'i yönetmiş ve modernleştirmeye çalışmışlardır. Ülkede siyasi ilerleme yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Her kademedeki politikacılara ve hükümet görevlilerine dönem sınırları getirilmiştir. Yirmi birinci yüzyılın başlamasıyla birlikte yeni nesil liderler ortaya çıkmış ve aşamalı olarak birbirleriyle yer değiştirmişlerdir. Fakat ülkede tek parti rejimi devam etmektedir. 1949da Çin Komünist partisi öncülüğünde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nde tek parti olarak ÇKP faaliyet göstermektedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017)

Onbinlerce Çinli öğrenci yurtdışına okumak için gitmiş ve birçoğu Çin'in modernleşmesine katkıda bulunmak üzere geri dönmüştür. Bunlardan bazıları yeni "Çin karakteristikli sosyalist ekonomi"de milyonerler haline gelmişlerdir. Giderek süper güç statüsüne yaklaşan Çin için bir örnek, Ekim 2003'te 22 saatlik bir yolculuğa çıkan ilk "taikonaut" un uzaya fırlatılmış olması gösterilebilir. İkinci uzay deneyimi Ekim 2003te iki "taikonaut" ile gerçekleştirilmiş ve 115 saatlik bir uçuş gerçekleştirilmiştir. (Country Profile: China, 2006: 5-6.)

C. REFORM DÖNEMİ ve SONUÇLARI

1. Tarım Reformu

Çin kırsal sanayi üretimi, 1950de başladı. 1978den önceki yıllarda Çin hükümeti kırsal reform politikalarını benimsediğinde kırsal endüstri sadece sınırlı bir gelişim sağlamıştı. 1978den bu yana Çin kırsal piyasa serbestleştirmeleri ve tarım üretiminde hanehalkı sorumluluk sistemini uygulayarak kırsal reformlar gerçekleştirmektedir. Bu durum kırsal endüstrinin gelişmesine büyük fırsatlar kazandırmıştır. Bu reformlar ile ilk olarak çiftçiler, kendi kararlarını alma hakkı kazandılar. Bu da tarımsal üretimin ötesinde iş faaliyetleri yürütmelerini sağladı. İkincisi, kırsal reformlar tarım üretiminin ve tarım dışı işletmeler için temel oluşturacak çiftçi gelirlerinin gelişmesini hızlandırmıştır. Üçüncüsü kırsal reformlar tarımsal üretkenliği büyük ölçüde arttırmış ve çok sayıda kırsal emek gücünün tarımsal üretimden diğer sektörlere yönelmelerine olanak sağlamıştır.

Çiftçileri, göç ederek şehirlerde kalıcı iş bulmaları konusunda engelleyen birçok kısıtlama bulunmaktaydı. Bunun neticesinde kırsal endüstri, çiftçilerin gelirlerini arttırmaları ve kaynaklarını daha iyi kullanmaları adına en iyi seçenek oldu. Nitekim 1978 yılı Çin kırsal endüstrisinin hızlı ve sürdürülebilir bir gelişim göstermesi adına dönüm noktası oldu. Kırsal endüstrinin doğası ve makroekonomik durum nedeniyle kırsal endüstri gelişimi birkaç döneme bölünebilir. Kaynak: (Zuo, 2009: 2-3).

Aşağıdaki Tablo 1, Çin'deki TVE'lerin gelişimi hakkında sayısal veriler içermektedir.

Tablo 1: Çin’de TVE’nin Büyümesi (Kasaba-Köylü İşletmeleri)

Yıl	TVE Sayısı (Milyon)	TVE çalışanları (Milyon)	TVE'nin GSYİH (Milyar Yuan)
1978	1,52	28,26	13,3
1979	1,48	29,09	14,8
1980	1,42	29,99	17,7
1981	1,33	29,69	19,6
1982	1,34	31,13	23
1983	6,06	32,35	27,4
1984	12,25	52,08	46,3
1985	12,25	69,79	73,6
1986	15,15	79,37	95,6
1987	17,5	88,05	128,6
1988	18,88	95,45	175,4
1989	18,68	93,66	247,2
1990	18,5	92,64	536,5
1991	19,07	96,09	655
1992	20,79	150,81	928,4
1993	23,21	112,78	783,4
1994	24,95	120,17	1150
1995	22,03	128,61	1459,5
1996	23,36	135,08	1765,9
1997	20,15	130,5	2074

Kaynak: (Zuo, 2009: 2-3).

Çin 1970’lerde tarım reformlarına başlayarak devlet dışı bir sektör oluşturmaya başladı. Önemsiz derecedeki devlet yatırımları ile çıktı, üretim ve gelirden yüksek artışları elde etmeyi amaçlayan önlemler uygulandı. 1978de kırsal reformun başlamasıyla birlikte Çin, iki yıl içinde gıda üretiminde kendine yeterli hale geldi. Çiftçilerin gelirlerini ikiye katlayan kırsal reformların politik getirisi de oldu çünkü bu kazanımlar 800 milyon kişiye yarar sağladı. Reform yüksek oranda devlet katılımını ve devlet yatırımlarını gerektiren maliyetli ve karışık uygulamaların ele alınmasıyla uygulanmadı. Çiftçilerin kar elde etmesiyle ilgili bu olayda, üreticilerin verimlilik artışı için emeğe, araziye ve sermayeye erişim olanaklarının mümkün kılındığı bir yeni ekonomiye ihtiyaç duyulmaktaydı. En önemli reform önlemlerinden birinde Çin, çiftçi toplulukları ya da mahalli idareleri ilgilendiren bir olayda hane halkı temelli bir tarım sistemi lehine karar aldı. Bir zamanlar mahalli idarelerin sahip olduğu varlıklar, yeni hane halkı tabanlı işletmelere, çiftçilere düşük fiyatla satıldı. Bireysel hane halklarına dağıtılan birlik toprakları hanehalkı topraklarına ya da aile parsellerine dönüştürüldü. Bu şekilde çiftçilere arazi kiralanmış şekilde verildi. Devlete borçlu olunan üretim kotası karşılandığı sürece de üretim ve satışta yüksek derecede özerklik ve esneklik verildi. "Sözleşmeli sorumluluk sistemi" altında hanehalkı birimleri tarafından organize edilen çiftçiler, belirli bir üretim miktarını devletin belirlemiş olduğu fiyatta satmak üzere devletle anlaştılar. Belirlenen kotanın üzerinde elde edilecek herhangi bir arz fazlası ise serbest piyasa fiyatından satılabilecekti. Merkezi plana paralel piyasa

marjının uygulanmasıyla ve "çift parça fiyat sisteminin" kurulmasıyla brüt tarımsal üretim şaşırtıcı biçimde 10 yıl içinde %138 arttı.

Üretim çıktısındaki bu aşırı artış ve harcanabilir gelirin %23ünü oluşturduğu tahmin edilen aşırı yüksek hanehalkı birikim oranı ortalaması çiftçilerin nakit rezervlerini arttırabilmelerine olanak sağladı. Bunlar yeni işletmelerin devlet kredilerine gerek kalmadan finanse edilmelerini sağladı. Aslında piyasa ekonomisine girdiklerinde çiftçilere çok sıkı bütçe kısıtlamaları getirildi. Dahası yeni bağımsız çiftçiler, çiftlik yatırımlarını finanse edecek yeterli sermayeye sahip olmadıklarını görüp, nakit rezervleri oluşturmaya başladılar. 1978'den 1996'ya kadar, Çin ekonomisi yıllık ortalama %9,9 oranında büyümüş ve halkın yaşam standartlarında artış meydana gelmiştir.

2. Ekonomik reformlar

Çin ayrıca ekonomik kurumlar ile ilgili reformlarda da büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Ekonomik serbestleştirme ve piyasalaştırma sayesinde çoğu yeni devlet dışı firmalar (birlik işletmeleri, özel işletmeler, kasaba-köy işletmeleri(TVE), yabancı sermaye ile finanse edilen işletmeler de dâhil) devlet sahipliğindeki firmalar ile rekabet etmek için piyasaya girdiler. Bu durum Çin'i devletin yoğunlaştığı bir ekonomiden devletin yoğunlaşmadığı bir ekonomiye dönüştürmüştür. Gayri Safi Milli Hasıla içindeki devlet sahipliğindeki sektörün payı sert bir şekilde azalmıştır. 1978de GSMH'nın yaklaşık %80ini üreten devlete ait sektör 1997nin sonuna gelmeden yaklaşık %30lara kadar inmiştir. Yıllık ortalama %20lik büyüme oranıyla devlet dışı sektör, Çin'deki hızlı ekonomik büyümenin arkasında yer alan temel itici güç olmuştur. (Guoqiang, 2000: 2.)

1978 yılında mutlak yoksulluk sınırında bulunan yaklaşık 250 milyon kırsal kesim nüfusu yapılan kırsal reformlar sayesinde 1998 yılında 42 milyona kadar azaltılabilmektedir. Kırsal kesim reformlarında sağlanan başarı kentsel reformların da uygulanmasını hızlandırmıştır. Bazı işletmelere üretim planlama ve pazarlama konusunda özerklik verilirken kamu iktisadi teşebbüslerinden de birbirleriyle iş yapmaları istenmiştir. Endüstri reformlarında istenen başarı sağlanamadı. Fakat küçük ölçekli binlerce KİT özelleştirildi ve bu sayede özel sektörün gelişimi sağlandı. Aşamalı olarak başlanan serbest fiyat politikası başarı sağlamış ve fiyatların %94,7si piyasa tarafından belirlenir olmuştur. Devlet sadece içme suyu, elektrik, doğalgaz, ilaç, ulaşım ve telekomünikasyon gibi hizmetlerde fiyat kontrollerine devam etmektedir.

Mao sonrası izlenen açık kapı politikası ile Hong Kong ve Tayvan'a yakın 4 serbest ticaret bölgesi oluşturularak dünyayla eklemleme düşüncesi test edilmiş oldu. Başarı sağlanınca bu serbest bölgeler yaygınlaştırılarak ülkede yaklaşık 1800 serbest bölge sayısına ulaşılmıştır. İhracat seviyesini arttırmayı amaçlayan Çin, ucuz işgücü ve teşvikler sayesinde yatırımcıları ülkesine çekebilmiştir. Ülkenin ihracatını arttırmaya yönelik düşüncelerine güzel bir temel oluşturan bu durum önemli bir nüfusa da iş olanağı sağlamaktadır. Devlet telekomünikasyon, enerji, petrokimya, otomotiv ve

beyaz eşya sektörlerine yönelmiş ve buraya sermaye sağlamak amaçlı Şangay'da yeni bir serbest ticaret bölgesi oluşturmuştur. Bu şekilde bölgede 12000 yarı veya tam yabancı sahipliğinde şirket faaliyet göstermeye başlamış ve Şangay ekonomisinin yıllık %14 seviyesinde büyüme sağlamasına katkıda bulunmuştur. Açık kapı politikasını sürdüren Çin 2001 yılında DTÖ'ye üye olmuş, yeni yasalar oluşturmaya devam etmiş ve gümrük vergilerini önemli miktarda azaltarak iş hacminin artmasını sağlamıştır. Özel sektörün girmesinin yasak olduğu kamu hizmetleri, finansal hizmetler ve altyapı alanlarında düzenlemelere gidilerek bu yasaklar kaldırılmıştır. (Öz, 2006: 8-10)

3. Tasarruf ve Yatırım

Tarım sektöründeki reformlar sayesinde elde edilen sermaye fazlalığı, Kasabalı köylü işletmelerinin (TVE) ortaya çıkması ve yaygınlaşmasına zemin hazırladı. Çin'de kırsal ailelerin bu zenginlik birikimi, tarım dışı sanayi üretimine ve kırsal ve kenar mahallelerde pazarların ortaya çıkmasına yol açtı. Hükümet 1979da endüstri üzerindeki tekeli duruşu gevşek hale getirip, ekonominin tüketici malları imalatına mütevazı bir geçişe izin verdi. Bu şekilde firmalar çeşitli piyasa odaklı mülkiyetlerle hücreleri doldurmak için hızlı davranmaya çalıştılar. Devlet dışı sektörde yeni ortaya çıkan firmalar arasında TVE'ler en dikkat çekici büyüme ve üretim oranlarını sergilemektedirler. 1981 ve 1990 arasında örneğin ihracat yılda ortalama % 66 oranında büyürken TVE üretimi %29 oranında büyümekteydi. TVE sektörü Çin ekonomisinde %33 kömür, %49 konserve ürünleri ve %50 elektrik fanları üreterek ikinci büyük sektör oldu. Kırsal sektör içinde TVE, kırsal endüstriyel üretimin 4te 3ünü veya ulusal toplamın 4te 1inden fazlasını oluşturmaktadır. Çin'deki ekonomik büyümenin öncelikle devlet dışı sektörden geldiği açıktır. 1978'de ulusal sanayi üretiminin %78'i devlete ait firmalardan elde edilmiştir; 1993 yılına gelindiğinde devlet teşebbüsleri bu üretimin yalnızca %43'ünü oluştururken devlet dışı firmalar %57'yi oluşturmaktaydılar. 1978-1993 yılları arasında devlet sektöründeki istihdamın payı kentsel alanlarda % 75ten %60ın da altına, kırsal kesimde ise %60dan %30lara kadar inmiştir. Ekonomik açıdan dinamik bir devlet dışı sektör ve daraltılan bir devlet sektörü meydana getiren Çin, dış ticarete beklenmedik bir artışın yanı sıra yıllık ortalama %10 gibi bir büyümede elde etmiştir. 1978'de GSMH'nın %5i olan ihracat, 1991de %20'ye kadar yükselmiştir. (Cao, 2001: 29-30)

Çin 1980ler ve 1990larda elde ettiği hızlı büyüme ile dünyayı şaşırtmıştır. 1978den 1998e kadar yıllık ortalama GSMH büyüme oranı %9,5tu ve bu oran Çin'i dünyadaki en hızlı büyüyen ülke yapıyordu. Çin, nispeten pürüzsüz ve istikrarlı bir geçiş sağlayabildi. Hızlı özelleştirmeler yapan ülkelere göre enflasyon oranı çok düşük seviyelerde kaldı. Büyük özelleştirmeleri hızla yapan ülkeler, üretimde önemli düşüşler ve ekonomilerinde yüksek enflasyon yaşamaktaydılar. Çin ve Vietnam gibi

hızlı ve büyük özelleştirmelerden uzak duran ülkeler ise geçiş sırasında hızlı büyüme oranları ve çok daha düşük enflasyon oranlarını elde ettiler. (Guoqiang, 2000: 1-2.)

Aşağıda yer alan Tablo 2’de geçiş sürecinde yer alan bazı ülkelerin 1971-1995 yılları arasında gösterdikleri GSYİH büyümesi gösterilmektedir. Tablo 3’te ise yine aynı ülkelerin 1990-1995 yılları arasındaki yıllık ortalama enflasyon oranları bulunmaktadır.

Tablo 2: Bazı Geçiş Ülkelerindeki GSYİH Büyümesi (Yüzdeler)

Ülkeler	1971-80 (Yıllık ort.)	1981-89 (Yıllık Ort.)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1990-95 (Toplam)
Çin	5,5	11,1	3,9	8	13,6	13,4	11,8	10,2	78,1
Vietnam	-	4,4	4,5	6	8,6	8,1	8,6	9,5	54,6
Moğolistan	-	5,7	-2	-9,9	-7,6	-1,3	3,3	6,3	-11,6
Rusya	6,5	3	-3,6	-5	-14,5	-8,7	-12,6	-4	-40
Gürcistan	6,8	1,2	-14,8	-20,1	-40,3	-31,6	-28,2	-5	-81
Tajikistan	4,9	3,3	-2,4	-8,7	-30	-27,6	-15	-12	-66,2
Ukrayna	-	-	-3,8	-12	-12,5	-7,2	-24,3	-12	-54,2
Litvanya	4,6	1,8	-3,3	-13,1	-39,3	-16,2	2	3	-55,1
Bulgaristan	-	4,9	-9,1	-11,7	-6	-4,2	0	3	-25,6
Çek Cum.	-	1,8	-1,2	-14,2	-6,4	-0,5	2,6	5	-14,9
Macaristan	4,6	1,8	-2,5	-7,7	-4,3	-2,3	2,5	2	-12
Polonya	-	2,6	-11,6	-7	2,6	3,8	5,5	7	-1,2
Romanya	7,6	1	-5,6	-12,9	-13,8	1,3	2,4	7	-21,3

Kaynak: Guoqiang, 2000: 7

Tablo 2’de 1971-80 dönemi arasında Çin’in yıllık % 5,5 Rusya’nın ise %6,5 gibi bir GSYİH büyümesi elde ettiği görülmektedir. Bu dönemde en dikkat çekici büyüme %7,6 ile Romanya’nın olurken en düşük GSYİH büyüme oranı %4,6 ile Litvanya ve Macaristan’a aittir. Sonraki 10 yıl içinde yani 1981-1989 yılları arasında Romanya’da dâhil neredeyse bütün ülkeler GSYİH büyümelerinde önemli düşüşler yaşamışken Çin sahip olduğu büyüme oranını ikiye katlamıştır. Çin 1990 ve 1991 yılları haricinde hep iki haneli büyüme oranları yakalayabilmiştir. Rusya ise 1990 yılından başlayarak 1995’e kadar sürekli daha kötüye gitmiş ve eksi %14,5leri dahi görmüştür. Tablo da Çin ve Vietnam dışında kalan ülkeler 1990 sonrasında büyüme oranlarında genellikle eksi (-) seviyelerde kalmış ve toparlanmakta çok zorlanmışlardır. Polonya 1992 sonrasında nispeten daha iyi büyüme oranlarına ulaşabilmiştir.

Tablo 3: Bazı Geçiş Ekonomilerindeki Yıllık Ortalama Enflasyon Oranı (Yüzdeler)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Çin	1,6	3	5,4	13	21,7	17
Vietnam	67,5	67,6	17,5	5,2	8	17
Moğolistan	0	208,6	321	183,5	145	75
Rusya	5,6	92,7	1,353.0	896.0	303	190
Gürcistan	3,3	78,5	913.0	3,126.0	18,000.0	160
Tajikistan	4	111,6	1,157.0	2,195.0	452	635
Ukrayna	4	91,2	1,210.0	4,735.0	842	375
Litvanya	8,4	224,7	1,020.3	390.2	72	35
Bulgaristan	22	333,5	82	72,8	89	62
Çek Cum.	10,8	56,7	11,1	20,8	10,2	9,1
Macaristan	29	34,2	22,9	22,5	19	28,2
Polonya	586	70,3	43	35,3	32,2	27,8
Romanya	5,1	174,5	210,9	256	131	32,3

Kaynak: Guoqiang, 2000: 7

Tablo 3'te yer alan verilere göre 1990-1995 yılları arasında Çin'de yıllık ortalama enflasyon oranları neredeyse sürekli artış göstermiştir. Geçişin ilk yıllarında %1,6 seviyesinde olan enflasyon 1994 yılında %21,7'ye yükseldikten sonra 1995 yılında %17'ye düşürülebilmektedir. Enflasyon oranı ile mücadele de en başarılı ülkelerden biri Polonya olmuştur. Polonya geçişin başında %586 ile çok yüksek olan yıllık ortalama enflasyon oranını sonraki yıllarda kontrol altına almayı başarabilmiş ve 1995 yılında %27,8'e düşürebilmiştir. Rusya'da ise 1990-1995 yılları arasında enflasyonu kontrol altına almak kolay olmamıştır.

4. Genel Görünüm

Çin çeşitli pazar destekçisi kurumların inşa edilmesinde ve ekonominin serbestleştirilmesinde dikkat çekici bir gelişme göstermiştir. İnsanlar şimdilerde ekonomik faaliyetlerde çok daha fazla özgürlüğe sahip durumdadırlar. Çoğu ürünün fiyatı serbest durumdadır ve piyasa güçleri tarafından belirlenmektedir. Emek piyasası, finansal kurumlar, yasal sistem ve sosyal güvenlik sistemi uygulamaları başlatılmış ve hızlı bir biçimde geliştirilmektedir. Serbestleştirme ve piyasalaştırma reformları geçiş sürecini hızlandırmaktadır. Tüm bu başarılar Çin'in Pazar ekonomisine geçişi için şimdiye kadar hem hızlı ekonomik büyüme hem de pürüzsüz kurumsal geçiş açısından oldukça başarılı olduğunu göstermektedir. (Guoqiang, 2000: 2.)

Ülkede gerçekleştirilen diğer reformlara bakıldığında; 1990 yılında bankacılık sisteminde düzenlemeler yapıldığı söylenebilir. Çin Halk Bankası 1995 yılında devletin modern Merkez Bankası konumuna getirilmiş ve 2003 yılında Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu oluşturulmuştur. Zaman içerisinde tarım, sanayi,

ticaret ve inşaatla ilgili yatırım bankaları ve diğer ticari işlemleri (mevduat kabul edip kredi vermek) gerçekleştirecek bankalarda faaliyet göstermeye başlamıştır. 1993 yılında Merkezi planlama kaldırılmıştır. Diğer taraftan 1995 yılında devletin mali gelirlerini arttırabilmek adına vergi reformu yapılarak vergi tabanı genişletilmiştir. Katma değer vergisi, gümrük vergisi, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler şeklinde çeşitlilik kazandırılmıştır. 1990 sonrası gerçekleştirilen reformlar sanayi ve kent gelişimine yönelikti bu nedenle tarım kesimi ihmal edilmiş, kırsaldan kente göç başlamıştır. Bu dönemde başlayan reform rüzgârı hala etkisini sürdürmektedir. Gündem de olan konular tek çocuk politikası, yolsuzlukla mücadele, sosyal sigorta politikaları ve çevre kirliliğidir. Ayrıca ulaşım, finans, ileri teknoloji sanayisi, sağlık, telekomünikasyon, eğitim gibi alanlarda da özel sektörün payının arttırılması amaçlanmaktadır. (Saracoğlu, 2017: 20-26)

5. Dış Ticaret

Çin'in DTÖ'ye üye olması ekonomisinin gelişimini ve büyümesini önemli ölçüde etkilemiştir. Fakat bunun dışında zaten gelişmekte olan bir ticaret hacmine sahipti. Çin parası Yuanın ABD doları ile uluslar arası piyasalarda aşağıya doğru düşmesi ile beraber ticaret hacmi artmıştır. Fakat daha önemli etkenler sağlanan teşvikler ve Çin'deki ucuz işgücü sayesinde maliyetlerin oldukça düşüyor olmasıdır. Teknoloji transferleri sayesinde ürünlerin maliyetleri ve kaliteleri artmış, bu sayede Çin diğer ülkelere göre bu noktada önemli rekabet avantajı sağlamıştır. Ayrıca Asya pazarına yakın olmak batıyla eklemlenme sürecinin daha hızlı gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. 2000-2006 arasında dünyadaki toplam çelik talebinin %65i, nikelin %93ü ve alüminyumun %57si Çin tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ihracat yaklaşık 3 kat artarken, büyük kısmı üretimde kullanılmak için yapılan ithalat yaklaşık 5 kat artmıştır. Yabancıların mal ithal edip Çin'de satması yasaktı. Yalnızca üretimde kullanabilmek için ithalat yapabilmekteydiler. Düzenlemeler sonrası bu engelde kaldırıldı fakat yine de tam serbesti verilmedi. (Tasam, 2011)

6. Çin'in Büyümesinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Rolü

2000li yıllar yabancı doğrudan yatırımların (FDI) Çin için arttığı bir dönem olmuştur. Çin bu yatırımları ülkesine çekmekte oldukça başarılıydı. Uygulanan reformlar, sağlanan teşvikler ve ucuz işgücü nedeniyle çok uluslu işletmelerin dikkatini çekebildi. Bu sayede elde ettiği FDI ile 2004 yılında ABD'yi geride bıraktı. Çin 1970lerin sonunda reform ve açılım politikalarını uyguladıktan sonra yabancı doğrudan yatırımlar ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaya başladı.

Çin'de doğrudan yabancı yatırımlar çeşitli safhalar geçirmiştir. En yoğun dönem, 1980lerdeki ılımlı büyümenin aksine 1990lı yıllardır. 1979dan sonra Çin yabancı yatırımların çok fazla ilgisini çekmiş olsa da, zayıf altyapı nedeniyle ilk dönemde

büyük doğrudan yabancı yatırım girişi sağlanamamıştır. Doğrudan yabancı yatırım teşviklerinin 1986da uygulanması ve özel ekonomik bölgelerin 4'ten 14'e genişletilmesi ile 1983-1991 dönemi istikrarlı bir büyüme ve nispeten büyük sermaye girişlerine tanık olmuştur. Bu artış eğilimi 1993'te yaklaşık 110.852 milyar ABD doları seviyesine ulaştı. Çin, bu dönemde gelişmekte olan ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırım için en büyük ev sahibi ülke iken dünyanın ikinci en büyük ev sahibi ülkesi konumuna ulaşmıştı. Bu şekilde 2001de Çin'e giren doğrudan yabancı yatırım %15 artmıştır. Bu yıldan itibaren Çin devamlı olarak FDI artışını elde edebilmiştir. Çin'in doğrudan yabancı yatırımlarındaki büyüme, çok uluslu şirketlerin genişlemesinin bir parçası olarak görülmemelidir. Konum faktörleri bu büyümede önemli bir rol oynamıştır. Çin diğer ülkelere nazaran doğrudan yabancı yatırım çekme noktasında eşsiz avantajlara sahiptir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı tarafından yayınlanan 2004 yılı Dünya Yatırım Raporu'na göre Çin, 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımlar olarak toplam 53.5 milyar ABD doları elde etmiştir. 2004 yılında bu doğrudan yabancı yatırımların 2003'e göre yüzde 13 artışla 60 milyar ABD dolarına çıktığı belirtilmektedir. Diğer istatistiklerde, Çin'in ekonomik büyümesinde yabancı sermayenin önemini göstermektedir. Yabancı işletmeler Çin'in endüstriyel katma değerinin yüzde 28'ini ve vergilerinin ise beşte birini oluşturmaktadır. Ülkenin toplam mal ve hizmetlerinin yaklaşık yüzde 57'sini ihraç etmekte ve yerel istihdamın yüzde 11'ini oluşturmaktadırlar. Çin'in ayrıcalıklı yabancı yatırım politikaları, ucuz işgücü, artan satın alma gücü ve yatırım ortamının iyileştirilmesinin yanı sıra ülkenin 2001de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dâhil olması Çin'i küresel yatırım için favori bir yer haline getirmektedir. (Ali, ve Guo, 2005: 21-22.)

Çin'e yönelik ihracat talebinin düşmesi ve işçi ücretlerinin artıyor olması ile yabancı doğrudan yatırımların ülkeye girişi eskiye nazaran azalmaktadır. Fakat bu durum ülkedeki satın alma gücünün artıyor olmasından dolayı ılımlı seviyede kalmaktadır. 2016 yılında Çin hem yurtdışına en çok yatırım yapan hem de kendi ülkesine en fazla yatırım çekebilecek ülke konumuna gelmiştir. 2015-2017 yılları arasında dünyada en fazla FDI çeken ülke konumundadır. 2017 yılında elde ettiği FDI 83 milyar dolar olan Çin'e, 2013'te 123.911 milyon dolar, 2014'te 128.500 milyon dolar ve 2015'te ise 135.610 milyon dolar FDI girişi olmuştur. (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2017)

7. Sayılarla Çin Ekonomisi

Çin'de 2012-2016 yılları arasında gerçekleşen ekonomik göstergeler aşağıdaki tablo 4te yer almaktadır.

Tablo 4: Ekonomik Göstergeler - 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus (Milyon)	1.354	1.361	1.368	1.375	1.383
İşsizlik Oranı (%)	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0
Mali Denge (GSYİH %)	-1,6	-1,9	-1,8	-3,4	-3,8
Kamu Borcu (GSYİH %)	34,3	37	39,9	42,6	46,2
Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	230	258	383	591	510

Kaynak: Focuseconomics, 2017b.

Dünya'nın en fazla nüfusa sahip ülkelerinden biri olan Çin'de 2012 yılında 1,354 milyon olan nüfus 2016 yılında 1,383 milyona yükselmiştir. Nüfusu kontrol altına alabilmek adına 1979 yılında Çin'li lider Deng Xiaoping tarafından yürürlüğe sokulan "tek çocuk politikası" 2016 sonunda kaldırılmış ve yeni düzenleme ile her çifte iki çocuk sahibi olabilmek hakkı tanınmıştır. (Rosenberg, 2017) Ülkede işsizlik oranı 2012 yılında %4.1 oranındaydı ve takip eden yıllarda bu seviyede kaldı. 2016 yılında ise %4.0 seviyesine düşürülebildi. 2016 yılında toplam istihdamın %27.7'si tarım sektöründe, 28.8'i sanayi sektöründe ve 43.5'i de hizmet sektöründe istihdam edilmekteydi. (Statista, 2017b)

2012 yılında GSYİH'nin % -1,6 seviyesinde görülen mali denge 2016 yılında %-3,8 seviyesine yükselmiştir. Yine aynı şekilde 2012 yılında GSYİH'nin %34,3üne denk gelen kamu borcu sonraki yıllarda sürekli artış göstererek 2016 yılında %46,2 seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılında 230 milyar dolar olan ticaret dengesi 2014 yılında 383 milyar dolar ve 2016 yılında ise 510 milyar dolara yükselmiştir. (Tradingeconomics, 2017)

Aşağıda yer alan Tablo 5te Çin'in son dönemdeki büyüme oranları ve Tablo 6da ise enflasyon oranları gösterilmektedir.

Tablo 5: Çin'de 2012-2016 Yılları Arasında Gerçekleşen GSYİH Büyüme Oranları (Yıllık % Değişim)

2012	2013	2014	2015	2016
7,9	7,8	7,3	6,9	6,7

Kaynak: Focuseconomics, 2017a.

2009 yılı küresel krizi nedeniyle hızla büyüyen Çin ekonomisi darbe almıştır. Büyümedeki yavaşlama 2012 sonrasında devam etmiştir. Çin'de 2012 yılında gerçekleşen GSYİH büyüme oranı %7,9 olmuş ve takip eden yıllarda da düşme eğilimi göstermiştir. 2013 yılında %7,8 olan büyüme oranı 2016 yılına kadar sırasıyla 7.3, 6.9 ve 6.7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6: Çin'de Gerçekleşen 2012-2016 yılları Arasındaki Enflasyon Oranları (Yıllık % Değişim)

2012	2013	2014	2015	2016
2,6	2,6	2,0	1,4	2,0

Kaynak: Focuseconomics, 2017c.

Çin’de 2012 ve 2013 yıllarında gerçekleşen enflasyon oranları sırasıyla % 3,3, %5,4 olmuştur. Sonraki yıllarda bu enflasyon oranları azalarak 2014te %2,0, 2015’te %1,4 seviyesine ulaşmıştır. Fakat 2016 yılında tekrar artış göstererek % 2,0 seviyesine ulaşmıştır. (Statista, 2017a)

D. SONUÇ

Çin kanlı ve zor mücadelelerden sonra nispeten istikrarlı bir siyasi süreç yakalayabilmiştir. Planlı ekonomiden piyasa odaklı bir yapıya geçmeye çalışan Çin, aynı amacı taşıyan diğer ülkelerle kıyaslandığında onlara nazaran büyük kazanımlar elde etmiş ve bu süreci başarıyla gerçekleştirmiştir. Mao döneminde başlanan tarım reformlarından istenen başarı elde edilememiş olsa dahi bu durum 1970lerde yeni araçlarla tekrar uygulanan tarım ve ekonomik reformların altyapısı olmuştur. Siyasi reformlarla ilgili hızlı ve başarılı önlemler alınmamıştır fakat ülkenin kendisi ve ekonomisi zaman içerisinde dünyanın süper gücü haline gelmiştir.

Uygulanan “Açık kapı politikası” ülke ekonomisinin büyümesine büyük faydalar sağlamıştır. Sahip olduğu ucuz işgücü, konum avantajları ve yatırımcılara sağlanan teşvikler sayesinde bu büyüme yüksek ve sürdürülebilir olmuştur. Çin, günümüzde en hızlı büyüyen, en fazla FDI çeken (Hindistan da son dönemde yükselişte), uzay araştırmalarıyla ilgili belli noktalara ilerleyebilmiş ülkelerden biridir. Dışarıya en fazla yatırım yapan ve ülkesine de en fazla yatırım çekebilen ülkedir. Diğer ülkelerin geçişleri ile ilgili kesin bir şey söylenemese de Çin için son krizi yaşamasına rağmen elde ettiği büyüme oranlarına bakarak ekonomik geçişi başarıyla gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Ülkenin ihtiyacı şimdi uzun süredir baskılanan, ihmal edilen siyasi geçişin sağlanmasıdır. Çünkü 1949 yılında kurulmuş olan Çin Halk Cumhuriyeti de tek parti rejimi devam etmektedir. Çin Komünist Partisi ülkenin tek siyasi gücü durumundadır.

KAYNAKÇA

Ali, Shaukat And Guo, Wei. Determinants Of Fdi In China, Journal Of Global Business And Technology, Cilt 1, Sayı 2, 2005.

Cao, Lan. Chinese Privatization: Between Plan And Market Law And Contemporary Problems, Cilt 63, Sayı 4, 2001.

Chang, Iris. The Rape Of Nanking, Penguin Books, 1998.

Country Profile: China, Library Of Congress – Federal Research Division, 2006.

Çalık, Ümit. Çin Ekonomisi (Mao Ve Mao Sonrası Dönem), Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, 2011.

Duell, Charles C. The Long March: Victory Or Defeat?, Air Command And Staff College, No. 88-0795, 1988.

Focus Economics, 2017a. China: GDP in China. (Erişim Tarihi:22.08.2017) <http://www.focus-economics.com/country-indicator/china/gdp>

Focus Economics, 2017b. China Economic Outlook. 2017. (Erişim Tarihi: 19.08.2017) <Http://Www.Focus-Economics.Com/Countries/China>

Focus Economics, 2017c. China: Inflation In China, Erişim Tarihi: 18.08.2017 <Https://Www.Focus-Economics.Com/Country-Indicator/China/Inflation>

Guoqiang, Tian. China's Reforms: Past, Present And Future, American Review Of China Studies, Cilt 1, 2000.

Li, Peter. ve diğ. The Nanking Massacre And Other Japanese Military Atrocities, The Asia-Pasific War 1931-1945, A Curriculum Guide For Seceondary Teachers Second Edition 2010, Cilt 1. (Erişim Tarihi: 22.08.2017) http://www.nj.gov/education/holocaust/curriculum/Nanking_Curricu_lum_2010.pdf

Louie, Kam. The Cambridge Companion To Modern Chinese Culture, Cambridge University Press, 2008.

Naughton, Barry. The Chinese Economy Transitions And Growth, Cambridge, Massachusetts: The Mit Press, 2007.

Öz, Sumru. Çin Halk Cumhuriyeti 1978'den Günümüze, Tüsad-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, 2006.

Rosenberg, Matt. China's One Child Policy, Thoughtco, 2017. (Erişim Tarihi:19.08.2017) <Https://Www.Thoughtco.Com/Chinas-One-Child-Policy-1435466>

Sampaolo, Marco. Hundred Flowers Campaign, Chinese History, 2016. (Erişim Tarihi: 09.08.2017) <Https://Www.Britannica.Com/Event/Hundred-Flowers-Campaign>

Saracoğlu, Şirin. Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1978 Sonrası Reformlar Ve Piyasa Ekonomisi'ne Geçiş, Tepav Çin Gerçeğini Şimdi Anlamak, ODTÜ İktisat Bölümü, 2017.

Sezen, Seriy. Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm Amme İdaresi Dergisi, Cilt 40, Sayı 1, 2007.

Statista, 2017a. China:Inflation Rate From 2010 To 2021. Erişim Tarihi: 19.08.2017. <Https://Www.Statista.Com/Statistics/270338/Inflation-Rate-In-China/>

Statista, 2017b. Distribution Of The Workforce Across Sectors In China From 2006 To 2016. (Erişim Tarihi:19.08.2017) <Https://Www.Statista.Com/Statistics/270327/Distribution-Of-The-Work-force-Across-Economic-Sectors-In-China/>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. Çin Halk Cumhuriyetinin Siyasi Görünümü. (Erişim Tarihi: 22.08.2017) [Http://Www.Mfa.Gov.Tr/Cin-Halk-Cumhuriyeti-Siyasi-Gorunu mu.Tr.Mfa](http://www.mfa.gov.tr/Cin-Halk-Cumhuriyeti-Siyasi-Gorunu_mu.Tr.Mfa)

T.C. Ekonomi Bakanlığı. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Çin Halk Cumhuriyeti. (Erişim Tarihi: 17.08.2017) [Https://Www.Ekonomi.Gov.Tr/Portal/Faces/Home/Dis_Iliskiler/Ulkeler](https://www.ekonomi.gov.tr/Portal/Faces/Home/Dis_Iliskiler/Ulkeler)

Tasam. Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Sonuçları, 2011. (Erişim Tarihi: 18.08.2017) [Http://Www.Tasam.Org/Tr-Tr/Icerik/3170/Cin_Ekonomisinin_Yapısal_Donusumu_Ve_Gelismekte_Olan_Ulkeler_Acisindan_Son_uclari](http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/3170/Cin_Ekonomisinin_Yapısal_Donusumu_Ve_Gelismekte_Olan_Ulkeler_Acisindan_Son_uclari)

Tradingeconomics. China Government Debt To Gds. (Erişim Tarihi:19.08.2017) [Https://Tradingeconomics.Com/China/Government-Debt-To-Gdp](https://tradingeconomics.com/china/government-debt-to-gdp)

Zuo, Ch. S. Township And Village Enterprises in China's Sustainable Development in China, Area Studies - China: Regional Sustainable Development Review, Cilt. 3, 2009.

SİGORTA SEKTÖRÜNDE ORAN ANALİZİ VE PUANLAMA YÖNTEMİ

Sinan BERKDEMİR

Sakarya Üniversitesi, Maliye Bölümü
sinan@tekdanisman.com

Dr. Nurullah ALTUN

Sakarya Üniversitesi, Maliye Bölümü
naltun@sakarya.edu.tr

ÖZET

Finansal raporlar çoğunlukla vergilendirme amacıyla kullanılır. Bu raporların yönetim açısından değerlendirilmesi gerek finans yöneticileri gerekse şirket yöneticileri açısından oldukça zor bir süreçtir. Farklı yıllardaki, farklı finansal raporlara bakarak karşılaştırma yapmak finansal yöneticiler için bile zor iken, üst yönetim için bu rakamlar daha karışık hal alır. Oran Analizi yöneticiler açısından oldukça önemli bir araçtır ve finansal sonuçları farklı bir açıdan inceler. Puanlama yöntemi ise oran analizinde hesaplanan şirket sonuçlarının sektörü oluşturan şirketlerin mali tablolarının toplamıyla karşılaştırılması ve tüm sonuçların tek bir not haline getirilmesini sağlayan yeni bir tekniktir. Böylece oran analizinin etkisi daha çok artırılmış olur. Bu çalışmada ilk kez sektör oranlarıyla karşılaştırılan bir sigorta şirketinin finansal oranları puanlama yöntemi ile değerlendirilmiştir. Ziraat Sigorta A.Ş.'nin ve toplamda 38 şirketten oluşan hayat dışı sigorta sektörünün dört yıllık finansal sonuçlarına bakılarak likidite, karlılık, sermaye ve faaliyet olarak dört ana başlık altında, toplam 21 finansal oran hesaplanmıştır. Şirket ve sektör için bulunan sonuçlar puanlama yöntemiyle birbirleriyle karşılaştırılmış ve sonuçta şirketin sektöre göre kaç puan aldığı hesaplanmıştır. 2013-2016 Dönemini kapsayan toplamda dört yıllık finansal raporlardaki ikiyüzbine yakın hesap kalemi ile 200 oran hesaplanmış ve bu sonuçlar özetlenerek tek bir puana dönüştürülmüştür. Ayrıca çalışmanın sonunda puanlama yönteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli bilgiler kısaca özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elementer Sigorta Sektörü, Oran Analizi, Puanlama Yöntemi

RATIO ANALYSIS AND SCORING METHOD IN INSURANCE SECTOR

ABSTRACT

Financial reports are mostly used for tax purposes. These reports need to be evaluated in terms of management, which is a difficult process for financial and company managers. While comparing financial statements in different years with different financial reports is difficult for financial managers, these figures are becoming more complicated for top management. Ratio Analysis is a very important tool for managers and examines financial results from a different way. The Scoring method is a new

technique that allows the company results calculated in the ratio analysis to be compared to the sum of the financial statements of the companies that make up the sector and all the results to a single note. Thus, the effect of the ratio analysis is further enhanced. In this study, the financial ratios of an insurance company compared with sector ratios were evaluated for the first time by the scoring method. The four-years financial results of Ziraat Sigorta Corp. and the elementary insurance sector of 38 companies in total were taken into consideration and were calculated totally 21 financial ratios four main headings which are liquidity, profitability, capital and activity. The results for the company and the sector were evaluated with each other by means of a scoring method and the result was calculated the company's point obtained according to the sector. In total, nearly two hundreds of thousands of figures in four-years financial reports are calculated at 200 rates and these results are summarized converted into a single score. In addition, at the end of the study, the necessary information for the development and dissemination of the scoring method is briefly summarized.

Key Words: *Elementary Insurance Sector, Ratio Analysis, Scoring Method*

1. GİRİŞ

Oran analizi, ülkemizde Tekdüzen Hesap Planı (TDHP) kullanımıyla birlikte önemi daha çok artarak birçok işletme tarafından yapılmaktadır. Finansal Oranlar, bilanço ile gelir tablolarında yer alan kalemler arasındaki sayısal ilişkileri belirten özet göstergelerdir. Tek başlarına fazla bir anlam ifade etmeyen mali tablolara ait kalemler ve hesap grupları, oranlar yoluyla daha anlamlı hale gelir (Koç-Yalkın, 1988; 246).

Mali tablolarda yer alan kalemler arasında birçok oran hesaplanabilir. Önemli olan çok farklı oranların hesaplanması değil, bu oranların karar verme aşamasında etkin olarak kullanılabilmesidir. İşletmeler ellerindeki verileri doğru okuyamadıkları için kaynaklarını etkin kullanmamakta, bunun sonucunda ekonomide etkinlik ve verimlilik sağlanamamaktadır. Oran analizi mali rakamların anlaşılması açısından etkili bir yöntem olmakla birlikte etkin bir şekilde kullanılmamaktadır.

Çömlekçi, oran analiziyle ilgili olarak şunları söylemektedir; “*Oran Analizi tekniğinin en önemli özelliği veya üstünlüğü, incelenmek istenen tek bir konu olsa bile uygulanabilir olmasıdır.*” Oranların tamamının kullanılması gerekmez, belli bir amaçla örneğin sadece cari oran için bir çalışma yapılabilir. “*Finansal oranların işletmenin finansal başarısızlığını önceden gösterip göstermedikleri test edildiğinde, finansal durumdaki potansiyel problemlerin oluşmalarından yaklaşık beş yıl önce yansıttığı görülmüştür.*” Dolayısıyla oran analizi beş yıllık rotayı gösteren bir kutup yıldızı gibidir. Ancak ara sıra başımızı kaldırıp yıldızlara bakmak gerekir. “*Oranlar tek bir yılın veya dönemin finansal tabloları kullanılarak hesaplandığı için yöntem statik analiz yapılmasını sağlar. Ancak işletmenin geçmiş yıllarına ait oranlar karşılaştırılmak suretiyle dinamik analiz yapılmasına da olanak sağlanmış olur*”. Çoğunlukla günlük işlemler içinde işletmenin orta ve uzun vadeli hedefleri gözden kaçırılmaktadır. İşletmenin gelecekle ilgili rotasını görmek ve gereken önlemleri almak yöneticilerin asli görevidir. Birden fazla yılla çalışarak dinamik analizler elde

ederek işletmenin uzun yol haritasına bakmak daha doğru ve etkin kararlar alınmasını kolaylaştırır. “*Muhasebe uygulama ve politikalarında veya finansal raporlamada, tekdüzen uygulamalarının olmadığı durumlarda hem işletmeler arası karşılaştırmalar hem de işletmenin kendi dönemleri arasındaki karşılaştırmalar anlamını yitirebilir. Örneğin işletmeler farklı amortisman yöntemleri kullanabilirler*”. Türkiye Sigorta Birliği (TSB) şirket mali sonuçlarını tek bir formatta toplayıp yayınlayarak hem sektörü denetlemekte hem de mali sonuçları kamuoyu ile paylaşarak şirketlerin birbirleriyle karşılaştırma yapmalarına olanak sağlamaktadır. “*Yöneticiler ve denetçiler hem olumlu sonuçlara hem de olumsuz sonuçlara dikkatle bakmalı, orandaki pay ve payda kalemleri ayrıca incelenmelidir (Çömlekçi, 2010; 223-224)*”. Oran analizinde birçok veri mevcuttur, verilerin fazla olması bu görevi zorlaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Fazla veri kirliliğe neden olmakta ve veri kirliliği üst düzey yöneticilerin karar vermeleri zorlaştırmaktadır.

İşletmenin faaliyetleri sırasında oluşan karlılık, likidite gibi bazı sorunların karşılanabilmesi, sermaye ihtiyacının ortaklar tarafından yerine getirilmesi gibi sorunlar kısa vadede çözülmeyebilir. Dönemsel olarak sektörde, ülke ekonomisinde veya küresel ekonomide gerçekleşen dalgalanmalar da şirketlerin finansal tablolarını önemli ölçüde etkileyebilir. Dolayısıyla yıllar itibarıyla gerçekleşen dalgalanmaları azaltmak için bir şirketi hem kısa hem de orta vadede değerlendirmek gerekir.

Hayat dışı sigorta şirketi olarak toplamda 38 firma vardır ve her bir şirketin etkisi farklı olmaktadır. Bu nedenle Akın ve Ece “*Şirketlerin, sigorta sektörü içindeki ağırlığı da ayrıca değerlendirilebilir (Akın ve Ece, 2013; 89-105)*” önerisini dile getirmektedirler. Böylece sermayesi güçlü olanla sektöre yeni başlayan veya ayrılmak üzere olan firmaların etkileri farklı bir şekilde değerlendirilebilir. Örneğin iflas veya kapanma aşamasında olan şirketlerin verileri elenerek aktif işletmelerin ortalaması ele alınabilir. Buna paralel olarak sektördeki ilk on firma veya ilk beş firma sektör ortalaması olarak kabul edilebilir.

İşletmeyi her açıdan değerlendirmek isterken çok sayıda oran kullanılması, acil işlemlerle önemli ilişkilerin gözden kaçırılmasına neden olabilir. Bu bakımdan oranların anlamlı ve faydalı hale getirilmesi önemlidir. Örneğin likidite oranının % 120 olmasının, mali karın yazılan primlere oranının % 4 olmasındaki etkiyi nasıl değerlendirmek gerektiği sorusu cevapsız kalmaktadır. Onlarca oran arasındaki ilişkiyi değerlendirmek profesyoneller için de kolay olmamaktadır.

İşletmenin oranları tek başına yeterli değildir, bu oranlar sektörle karşılaştırılmalıdır. Nitekim Koç-Yalkın, 1982 ve 1983 yıllarına ait, 28 sektör için, İTO tarafından 1986 yılında yayınlanan çalışmada farklı sektörlerdeki mali oranları yukarı kartil, medyan ve aşağı kartil şeklinde aktarmaktadır (Koç-Yalkın, 1988; 251-258). Böylece TDHP henüz uygulanmadan de oran analizi konusundaki çalışmaların sektör bazında yapıldığını, gelişen teknoloji ve internet sayesinde bu çalışmaların daha da derinleşmesi gerektiği söylenebilir.

Genel olarak bazı mali oranlarda belli bir oranın üstü veya altı tercih edilmekle birlikte bu oranlar her zaman kesin bir değer ifade etmeyebilir. Örnek olarak cari oranın sını ve ticari işletmeler için 1,5 olması tavsiye edilir. Bu oranın üzerinde olması şirketin

likiditesinin yüksek olduğu anlamına gelirken aynı zamanda işletme fonlarının etkin kullanılmadığı anlamını da taşır. Bu nedenle puanlama yaparken sektör ortalamasını almak daha doğru sonuçlar verebilir. Nitekim sektördeki dört yıllık cari oran ortalamasının 1,17 olduğu görülmektedir. Özellikle sigorta sektöründe dönemsel anlamda farklılıklar, gelir ve gider karşılıklarının hesaplanmasındaki belirsizlikler nedeniyle finansal raporlarda yıllık bazda çeşitli dalgalanmalar olmaktadır. Oran analizinin sektörle kıyaslanması yanında tüm işletmelerin birbiriyle karşılaştırılması da birçok işletme için önem taşımaktadır. Dolayısıyla şirketlerin sektörle kıyaslanmasına ek olarak sektörün lokomotif veya belli bir firmasıyla kıyaslanması da gerekli olabilir.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı oran analizinin etkinliğinin artırılması bütün sektörler için önem taşımaktadır. Bu çalışma oran analizinin etkinliğini arttırmak üzere bir şirketin oranlarının sektörle veya sektördeki herhangi bir firma ile karşılaştırılması ve bu kıyaslamaların PUANLAMA YÖNTEMİ ile yapılması düşüncesi ile ortaya çıkmıştır.

Çalışmada Ziraat Sigorta A.Ş.'nin finansal tablolarındaki dört yıllık veriler hayat dışı (elementer) sigorta sektörü verileriyle karşılaştırılmıştır. Ziraat Sigorta ve hayat dışı sigorta sektörünün mali verileri dört ana grup altında, Başpınar'ın 2005 yılında yapmış olduğu çalışmada kullanılan ve genel kabul görmüş toplam 21 oran ile hesaplanmıştır (Başpınar, 2005; 5-35). Bulunan şirket ve sektör oranları birbirleriyle kıyaslanarak her bir oran ayrıca puanlanmış ve sonuçta puanlar toplanarak şirketin finansal notu bulunmuştur. Böylece 38 şirkete ait, dört yıllık mali raporlardaki ikiyüzbine yakın (174.192) muhasebe hesap sonucu 200 orana indirgenerek birbirleriyle karşılaştırılmış ve hesaplamalar sonucunda bu rakamlar tek bir sonuca indirilmiştir.

2. PUANLAMA YÖNTEMİYLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Oran analizi ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar analizin etkinliğini arttırmaya katkı sağlamakla birlikte burada yapılan puanlama yöntemi kullanılmamıştır. Önceki çalışmalar, esas olarak birbirlerine benzer nitelikte olup oranlara belli bir katsayı verilmesi ve bu katsayılara göre şirketin kredi yeterliliğinin hesaplanması amacına yöneliktir. Bundan farklı olarak Borsa Finans analizinde farklı sektörlerdeki şirketlerin birbirlerine göre sıralaması oranlar yoluyla yapılmakta ve müşteriler için borsada faaliyet gösteren firmaların birbirlerine üstünlükleri hesaplanmaktadır. Bu çalışmaların içeriklerinin burada kısaca özetlenmesinde fayda vardır.

2.1. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yöntemini Kullanan Bir Kredi Değerlendirme Sistemi (2000)

Bu çalışmada AHS yöntemi kullanılarak bir kredi değerlendirme modeli geliştirilmeye çalışılmış, Karlılık, Mali Yapı, Aktif Yapı ve Likidite Durumu kapsamında ölçülen mali oranlarla, subjektif kredi değerliliği, sektör durumu ve teminatları beraberce değerlendiren bir model olarak kurgulanmıştır. AHS yöntemi gereği yukarıda sayılan ana kriterler alt kriterlere ve ölçüm kriterlerine hiyerarşik bir yapıda ayrıştırılmış, ardından da bunların ağırlıklı puanları hesaplanmıştır. Daha sonra ölçüm kriterlerine verilen performans puanları ağırlıklı puanlar ile her bir alt grup içinde çarpılıp ana

kriter puanları ile toplanarak toplam kredi puanı bulunmuştur. (İç ve Yurdakul, 2000; 1-14)

Çalışmada ayrıca “Söz konusu bu işlemler; konusunda uzmanlaşmış, bankacılık ve diğer sektörleri iyi tanıyan, Dünyadaki ve Türkiye’deki ekonomik ve sosyal gelişmeleri yakından takip edebilen uzman kişiler tarafından gerçekleştirilmelidir. Ancak böylece tutarlı sonuçlar veren ve sağlam temellere oturan bir model oluşturmak mümkün olabilecektir.” denilerek, oranları matematiksel olarak hesaplamının yetersiz olduğu, şirketi bütünüyle yorumlamanın ayrı bir uzmanlık gerektirdiği belirtilmektedir.

2.2. Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesinde Bilgisayar Destekli Mali Analiz Sonuçlarının Puanlaması ve Bir Model Denemesi (2009)

Bu çalışmada da kredi kurumları için bir kredi değerlendirme modeli geliştirilmiştir. Kredi taleplerinin değerlendirilmesi konusunda bankalar başta olmak üzere hemen hemen tüm kredi kurumlarında genelde paket programlar kullanılmaktadır. Bu paket programlar özellikle oran analizlerini kullanarak kredi çözümleri üretmeye yönelik geliştirilmişlerdir. Oysa mali tablolar analiz tekniklerinin birlikte kullanılması daha etkin sonuçlar verebilecektir. Geliştirilen bu model ile mali tablolar analiz tekniklerinden; karşılaştırmalı tablolar analizi, dikey analiz tekniği, oran analizleri ve nakit akım tablosu ayrı ayrı analiz edilmektedir. Daha sonra elde edilen sonuçların yorumlanmasıyla işletmenin bugünkü ve gelecek bakışıyla likidite, kârlılık, borç ödeme gücü gibi mali yapısı görülebilmektedir. Her analiz tekniği için ayrı bir puan hesaplanmış, oluşan tüm puanlar üzerinden tek bir kredi notu elde edilmiştir. Bütün bu işlemlerin ardından işletmenin kredi notu Puanlama Modeli tarafından otomatik hesaplanmakta ve Puanlama Modeli Ölçeği’ndeki kredi notuna karşılık gelen kararın önerilmesiyle süreç sona ermektedir (Sevim vd., 2009; 83-101). Esasen burada tek bir kredi notundan söz edilmekle birlikte sektörle karşılaştırma yapılmadan, uzmanların subjektif değerlendirmelerine bağlı bir hesaplama yapılmaktadır.

2.3. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) İle Kredi Derecelendirme Analizi Üzerine Bir Model Önerisi (2010)

Bu çalışmada kredilendirme sürecine ilişkin bir derecelendirme modeli geliştirilmiştir. Bu amaçla analitik hiyerarşi süreci kullanılarak kredi kuruluşunun kredi verme sürecinde firmaların temel performans göstergesi olarak kullandıkları finansal oranları hangi ağırlıklarla değerlendirmeleri gerektiğine ilişkin bir model geliştirilmiştir. Bu amaçla 5 ana kriter altında 24 finansal oran alt kriter olarak kullanılmış, bu kriterlerin kredibilite üzerinde ne derece etkili olduğu analitik hiyerarşi süreciyle saptanmıştır. Çalışma sonucunda kredi kuruluşlarının kredilendirme sürecinde kategori adları içerisinde en fazla faaliyet devir hızlarını göz önünde bulundurdukları, buna karşılık finansal yapı oranlarının ise en az öneme sahip kriter olduğu saptanmıştır. Kuşkusuz bu değerlendirme sektörel anlamda bazı değişiklikler içerebilmektedir. Bununla birlikte finansal oranlar içerisinde, kredi kuruluşlarının kredilendirme sürecinde en fazla kısa vadeli borçlarını ödeyebilme yeteneği ve özsermaye karlılığı üzerinde durdukları, buna karşılık toplam aktif içerisinde dönen varlıklar payının kredi kuruluşları için en az önem arz eden kriter olduğu saptanmıştır (Akkaya ve Demireli,

2010; 319-335). Çalışmada ayrıca daha önceki çalışmaların özeti ve kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2.4. Borsa, Finans ve Eğitim Portalı - Borfin Analizi

Borfin Analizinde, kullanıcı tarafından belirlenen sektör veya endekse bağlı tüm şirketler için, puan analizi yapılabilmekte, şirket performanslarına göre, farklı oranlar için, şirketlerin aldıkları puanlar ve total puan sıralaması tablo olarak sunulmaktadır. Kullanıcı, her oran için, toplam puanlama içinde farklı bir ağırlık belirleyebilmekte,

Resim 1 : Borsa, Finans Analizi

Azalan veya artan sınıflandırma yapabilmektedir. Bu analiz ile, finansal göstergelerine göre öne çıkan hisseler belirlenebilmektedir (Borsa Finans, 2018). Resim 1'de Borsa, Finans ve Eğitim portalının internet sitesindeki görüntüsü verilmiştir.

3. ORAN ANALİZİNDE DİKKAT EDİLECEK KONULAR

Oran analizi bilanço ve gelir tablosundaki değerlerle birlikte ele alınır. Bu nedenle yatay ve dikey analizden daha etkilidir. Oran analizi sadece finansal tablolardaki rakamların birbirlerine oranlanması olarak ele alınmamalıdır. Yorumlanırken ve sektörle karşılaştırılmasında dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır.

3.1. Oran Analizinin Yorumlanması

Bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin birbirine oranları kolaylıkla yapılabilir. Önemli olan bunun yorumlanmasıdır. Yorumlamada dikkat edilmesi gereken temel kriterler şunlardır;

- Sadece bir oranla yetinilmemelidir.
- Oranların genel durumu göz önüne alınmalıdır.
- Sektör durumu ve sektör ortalaması ile birlikte kıyaslanmalıdır.
- Analiz sadece tek bir yıl ile sınırlı kalmamalıdır.

Bu çerçevede oran analizi yapılırken;

- Birden fazla dönem dikkate alınmalı;
- Sektör oranları hesaplanmalı;
- Sektör ile karşılaştırma yapılmalıdır.

Sektör ile karşılaştırma yapılmayan oran analizi eksiktir, yetersizdir, hatalara açıktır.

3.2. Sektör Analizinde Zorluklar

- Farklı sektörlerdeki piyasa gerçekleri, oranları farklı hale getirir.
- İşletmelerin muhasebeye bakış açıları, muhasebeyi kullanma nedenleri farklıdır.
- Gıda sektöründeki içecek firmalarının analizinde süt üreticisi firma ile gazoz üreticisi firmanın faaliyet şekilleri bile birbirinden çok farklıdır.
- Benzer özellikteki firmaları bulmak çok zorlu bir çalışmayı gerektirir.

3.3. Sigorta Sektörünün Özellikleri

- Tek bir hesap planı kullanılır / TDHP'ndan farklıdır.
- Bazı finansal oranlar sigorta sektörüne özeldir.
- Bilançolar toplu olarak Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği (TSB) internet sitesinden alınabilir (<http://www.tsb.org.tr/>)
- Geçmişe dönük bilanço ve gelir tabloları vardır.
- Sigorta şirketlerinin faaliyetleri sadece YMM'ler tarafından değil, aynı zamanda sigorta konusunda uzman aktüerler tarafından denetlenerek Hazine Müsteşarlığı - Sigorta Genel Müdürlüğü'ne raporlanır.

3.4. Sigorta Sektöründe Oran Analizi ve Puanlama Yöntemi

Hayat dışı sigorta şirketleri ile Hayat ve Emeklilik şirketlerinin ayrı sektör bilançoları vardır. Sigorta sektöründe bile alt sektör ayırımı ciddi önem taşımaktadır. Hayat ve emeklilik şirketleri temel olarak fon biriktirip müşterilerine kazanç sağlamayı temel edinirken, hayat dışı şirketler müşterilerinin risklerini satın almaktadırlar.

Sektöre ait 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları www.tsb.org.tr sitesinden alınmıştır. Dört yıllık finansal verilerin oran analizi yapılarak, statik yerine dinamik bir analiz yapılmış, bununla da yetinilmeyerek dört yılın ortalamaları alınarak işletmelerin yıllık finansal dalgalanmalarının etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

Gerek yıllık, gerekse dört yıllık ortalama veriler sektör oranları temel alınarak puanlama yöntemi ile sektördeki bir şirketin finansal performansı hesaplanmıştır.

3.5. Sektör Değerleri Temel Alınarak Yapılan Puanlama

- Her bir oran hem kendi içinde dört yıllık, hem de dört yılın ortalama değerleri sektör oranlarıyla hesaplanmış, ayrıca finansal oran gruplarının ortalaması alınarak şirketin finansal analizi yapılmıştır.
- Sektöre göre \pm % 10 farklılık sektör ile aynı olarak kabul edilmiş ve sıfır puanla değerlendirilmiştir.
- Sektöre göre \pm % 10 sapma dışındaki oranlar, -100 ile +100 arasında değerlendirilmiştir.
- Bazı şirketlerin oranları sektörden çok fazla sapma gösterdiğinden bir orandaki sapmanın sonuçları etkilememesi için -100 ve + 100 değerleri ile sınırlandırılmıştır.
- Sigorta sektöründe oranların ağırlıkları ve olması gereken değerlerle ilgili yeterli veri bulunamadığından, kullanılan 21 oranla ilgili puanlama yapılırken;
 - ✓ Her bir oran eşit ağırlıkla,
 - ✓ Değerlendirmeye alınan yılların sektör oranlarıyla,
 - ✓ 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarındaki sektör oranlarının ortalamasıyla değerlendirilmiştir.
- Oranlara verilen puanlar toplanarak şirketin sektöre göre hem her bir yıla ait değerler hesaplanmış, hem de dört yıllık ortalama finansal değerler bulunmuştur.
- Bu arada, finansal oran analizlerinin her zaman birebir sonuçlar vermediğine, sadece şirketin geçmişteki performansının ve gidiş yolunun anlaşılabilmesi açısından yöneticilere yardımcı olması amacıyla hazırlandığına dikkat edilmelidir.
- Bu çalışma aynı zamanda sektör ortalaması yerine sektördeki bir şirketin oranları temel alınarak bir şirketin puanlaması yapılabilir. Böylece sektördeki tüm şirketlerin birbirleriyle karşılaştırmaları yapılarak yöneticilere daha önce çalıştıkları veya hedef aldıkları şirketlerle birlikte çok daha detaylı karşılaştırmalar yapılması sağlanabilir.

Bu çalışmalarda kriz dönemlerindeki bilanço, gelir tablosu ve finansal oranlar farklılık gösterebileceği için normal dönemlerin karşılaştırılması daha doğrudur.

4. SEKTÖR ORTALAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Hayat dışı sigorta sektöründeki şirketlerin 2013 – 2016 Yılları arasında finansal tablolarına göre sektörün finansal oranları Tablo 1’de gösterilmiştir. Yıllar itibariyle faaliyet gösteren firma sayılarında değişiklik olmuştur. Buna göre 2013 yılında faaliyet

gösteren firma sayısı 37 iken, 2014 yılında 39, 2015 ve 2016 yıllarında ise 38 olarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmanın biraz daha hassaslaştırılması amacıyla tüm şirketlerin sektör ortalamasına alınması yerine daha az şirketle yapılması da mümkündür. Böylece kapanmak veya el değiştirmek üzere olan veya yeni açılan şirketlerin sektör genel oranını etkilemesi engellenmiş olur. Aynı şekilde şirketler A, B, C kategorilerine ya da onlu sınıflara ayrılarak daha hassas analizler yapılması mümkündür. Örnek olarak sektörde yer alan şirketlerin sermaye miktarlarına göre bir sınıflandırma yapılabilir. Böylece daha hassas çalışmalar yapılarak çalışmalar arasındaki farklar daha net bir şekilde değerlendirilebilir.

Sektörün dört yılı dört finansal oran grubu açısından şöyle değerlendirilebilir;

Likidite ve aktif kalitesine ilişkin sektör oranlarına bakıldığında bir önceki yıllara göre 2014 yılı % 3,94 artış, 2015 yılında % 7 düşüş ve 2016 yılında 5,81 artışa karşılık, dört yıllık süreçte likidite oranlarının % 0,92 oranında arttığı, yani son dört yıllık süreçte likidite ve aktif değerlerde ciddi bir değişim olmadığı görülmektedir. Dört yıllık bu süreçte cari oranda yedi puanlık düşüşe rağmen, likidite oranının aynı kaldığı, likit aktiflerin arttığı görülmektedir.

Karlılığa ilişkin oranlar dikkate alındığında 2015 yılında “Teknik Kar/ Yazılan Primler Oranı”nın 1,90 negatif olduğu görülmektedir. Oranların ciddi olarak değiştiği göz önüne alınarak ve negatif oranlarla hesaplamanın zorluğunu ortadan kaldırmak için bu oran 2,00 şeklinde değiştirilmiştir. Bu durumun 2015 Yılında 38 şirketten 24 şirketin oranının negatif olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Buna göre negatif olan tüm şirketlerin bu oranı puanlamaya olumsuz olarak yansıtılmıştır. Karlılık oranlarındaki on oranın ortalamasına bakıldığında 2014 yılında ortalama % 2,53 artış söz konusu iken, 2015 yılında % 9,72 azalış, 2016 yılında da % 19,05 artış görülmektedir. Değişim oranı ortalama % 2,06 olarak görülmeyle birlikte dört yıllık süreçte oranlardan ikisinde olumlu değişim gözlenirken, sekiz oranda olumsuz değişim görülmektedir. Bu olumsuzluk 2015 yılındaki değerlerden kaynaklanmaktadır.

Sermaye oranlarının dört yıllık karnesi de olumlu değildir. Üç oranda olumsuz değişim söz konusu iken, sadece “Özkaynaklar / Aktif Toplamı” oranında olumlu bir değişim görülmektedir. Bu verileri sektör açısından değerlendirdiğimizde sektörde sermaye gelişimi olmadığı şeklinde değerlendirilmelidir.

Faaliyet ve Tahsil Kabiliyetine İlişkin Oranlarda da dört yıllık süreçte genel olarak olumsuz bir değişim söz konusudur. Diğer oranlarda ve ortalamalarda olduğu gibi 2015 yılındaki ciddi düşüş, aritmetiksel olarak 2016 yılını ve değişim oranlarını olumlu olarak değiştirmiş gibi görünse bile aslında 2013 ve 2014 yıllarındaki değerlere yetişemediği görülmektedir.

Değişim ortalamalarında sektörün dört yıllık performansında finansal oranlarda ciddi bir düşüş görülmektedir. 2017 Yılında trafik sigortalarındaki tarifelerin düşürülmesi ile oranların daha da olumsuz etkileneceği söylenebilir.

TABLO 1: 2013 – 2016 YILI HAYAT DIŞI SİGORTA ŞİRKETLERİNİN SEKTÖREL FİNANSAL ORANLARI

FİNANSAL ORANLAR			SEKTÖR ORANLARI					DEĞİŞİM (%)			
			2013	2014	2015	2016	ORT	2014	2015	2016	Ortalama
Cari Oran	↑	150	120,78	122,82	110,45	113,36	116,85	1,69	-10,07	2,63	-1,92
Likidite Oranı	↑	100	89,83	94,39	85,27	91,10	90,15	5,07	-9,66	6,84	0,75
Likit Aktifler/Aktif Toplam	↑	SO	61,77	64,90	64,08	69,18	64,98	5,07	-1,25	7,96	3,92
LİKİDİTE VE AKTİF KALİTESİNE İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI			ORTALAMA					3,94	-7,00	5,81	0,92
Brüt H/P	↓	SO	63,86	64,59	73,63	68,76	67,71	-1,15	-13,99	6,62	-2,84
Net H/P (+)	↓	SO	71,59	72,66	82,97	76,84	76,01	-1,50	-14,19	7,39	-2,77
Mali Kar / Yazılan Primler	↑	SO	4,71	5,17	6,59	5,34	5,45	9,74	27,45	-19,07	6,04
Teknik Kar / Yazılan Primler	↑	SO	4,11	4,68	-2,00	5,08	3,97	13,88	-57,27	154,13	36,91
Faaliyet Oranı (Net)	↓	SO	93,53	92,49	100,51	93,26	94,95	1,10	-8,66	7,21	-0,12
Faaliyet Oranı (Brüt)	↓	SO	80,56	79,82	87,26	81,71	82,34	0,91	-9,31	6,35	-0,68
Masraf Oranı (Net) (+)	↓	SO	28,16	27,78	27,95	25,71	27,40	1,38	-0,62	8,01	2,92
Masraf Oranı (Brüt)	↓	SO	20,63	20,22	20,14	18,96	19,99	1,98	0,40	5,85	2,74
Bileşik Oran (Brüt)	↓	SO	84,48	84,81	93,77	87,72	87,69	-0,39	-10,56	6,45	-1,50
Bileşik Oran (Net) (=)	↓	SO	99,75	100,44	110,92	102,55	103,42	-0,69	-10,44	7,55	-1,19
KARLILIĞA İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI			ORTALAMA					2,53	-9,72	19,05	3,96
Yazılan Primler (Net) / Özkaynaklar	↓	400	208,83	192,01	245,73	270,28	229,21	8,06	-27,98	-9,99	-9,97
Yazılan Primler (Brüt) / Özkaynaklar	↓	600	292,97	271,43	347,73	374,17	321,58	7,35	-28,11	-7,60	-9,45
Özkaynaklar / Aktif Toplam	↓	SO	28,50	28,74	22,33	21,47	25,26	-0,83	22,29	3,88	8,45
Özkaynaklar / Teknik Karşılıklar(net)	↑	100	49,71	49,58	35,51	33,16	41,99	-0,26	-28,38	-234,79	-87,81
SERMAYE YETERLİLİĞİNE İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI			ORTALAMA					3,58	-15,55	-62,13	-24,70
Tazminat Tediye Oranı	↑	SO	52,83	50,26	47,75	44,18	48,76	-4,87	-4,99	-7,47	-5,78
Prim ve R. Alacakları / Aktif Toplam	↓	SO	20,36	18,58	18,36	16,38	18,42	8,71	1,22	10,77	6,90
Araçlardan Alacaklar / Özkaynak	↓	70	46,16	39,97	49,97	44,55	45,16	13,41	-25,02	10,84	-0,26
Esas Faaliyetlerden Alacaklar / Özsermaye	↓	SO	72,14	65,11	82,62	76,70	74,14	9,75	-26,89	7,17	-3,33
FAALİYETE VE TAHSİL KABİLİYETİNE İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI			ORTALAMA					6,75	-13,92	5,33	-0,62
			GENEL ORTALAMA					3,73	-11,24	9,95	0,81

Son olarak Tablo 1’deki oranlarda uygulamacılara kolaylık olması açısından virgülden sonra iki hane gösterilmiştir. Burada yapılan hesaplamalarda virgülden sonraki hanelerin etkisi fazla olmadığından bundan sonraki tablolarda oranlar tam sayı olarak gösterilecektir.

5. “HAYAT DIŞI” SİGORTA SEKTÖRÜNDE PUANLAMA YÖNTEMİNİN UYGULANMASI VE ZİRAAT SİGORTA ÖRNEĞİ

Ziraat Sigorta’nın bilanço ve kar zarar tablosundaki verilere göre finansal oran analizleri yapılmış, sektör verileriyle karşılaştırılarak 21 adet oran değerlendirilmiştir. Oranların olması gereken veya sektör ortalamasına (SO) göre durumları incelenerek sektör ortalamasının üzerindeki değerler için +100 ve sektör oranlarından düşük değerler için de -100 arasında puanlamaya tabi tutulmuştur. Şirket ortalamasına eşit ve yakın olan oranlar sıfır, sektörün altında olan oranlar negatif, sektörün üstünde olan oranlar ise pozitif değerler olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmaya göre Ziraat Sigorta şirketinin dört yıllık ortalama finansal oran puanlamasındaki sonucu toplamda 406 olarak hesaplanmıştır.

5.1. LİKİDİTE VE AKTİF KALİTESİNE İLİŞKİN ORANLAR

Cari Oran: Bir şirketin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilme gücünü ortaya koymakta olup, cari varlıkların kısa vadeli yükümlülüklerle oranlanmasıyla ölçülmektedir. Parasal aktiflerin değerlendirilmesi, sigortalılara ve alacaklılara risklerin kolayca ödenebilmesi açısından güven verir. Şirketlerin nakit ve benzeri varlıklarının kısa vadeli yükümlülüklerle oranını gösteren cari oran, bir yıllık faaliyet döneminde, yükümlülüklerin şirketin cari varlıklarıyla karşılanma düzeyini göstermesi bakımından tüm şirketler için önemli ve temel gösterge niteliğindedir.

Genel olarak cari oranın % 150 ve üzerinde olması tercih edilen bir durumdur. Sektördeki cari oran ortalaması son dört yıl itibariyle % 117; şirket oranı ise % 134 olup sektörden % 5 yüksek ve ideal orana yakın olduğu belirlenmiştir. 2015 yılında sektördeki düşüşe karşılık şirketin cari oranı artmış ve sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. (5)

Tablo 2: Likidite ve Aktif Kalitesine İlişkin Oranlar ve Puanlar

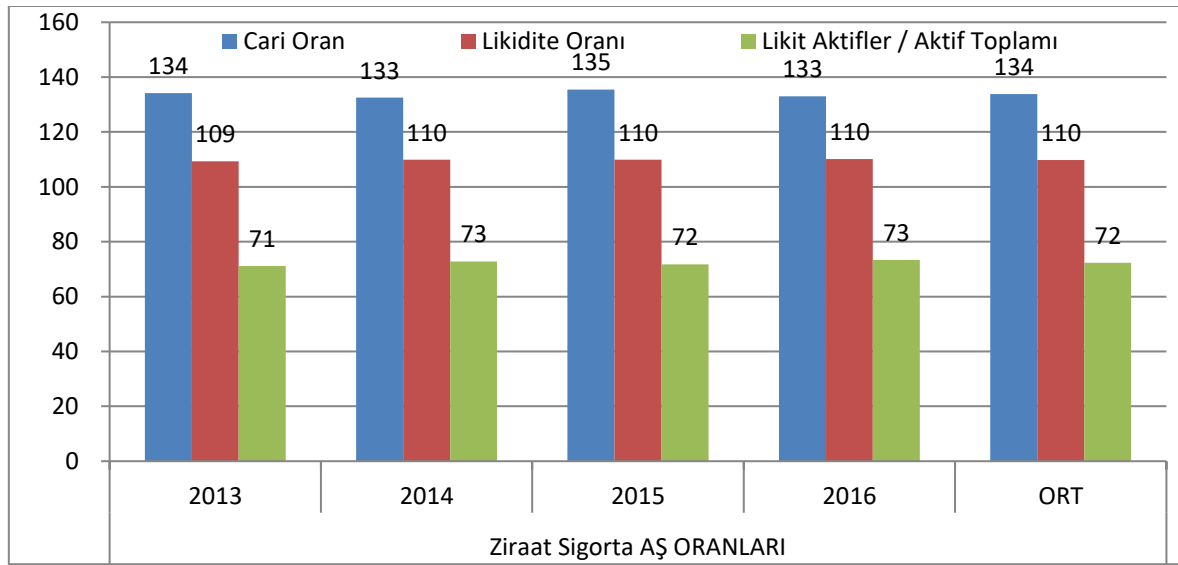
LİKİDİTE			SEKTÖR					ZİRAAT					
			2013	2014	2015	2016	Ortalama	2013	2014	2015	2016	Ortalama	Puan
Cari Oran	↑	150	121	123	110	113	117	134	133	135	133	134	5
Likidite Oranı	↑	100	90	94	85	91	90	109	110	110	110	110	12
Likit Aktifler / Aktif Toplam	↑	SO	62	65	64	69	65	71	73	72	73	72	2

Likidite Oranı: Likiditesi yüksek olan dönen varlıkların kısa süreli yabancı kaynakları karşılayabilme gücünü ortaya koymaktadır. Genel olarak likiditenin kısa vadeli yükümlülüklerle eşit veya yüksek olması tercih edilir.

Sektörde 2014 Yılında nakit varlıklar, 2015 yılında finansal borçlar ve sigorta teknik karşılıkları, 2016 yılında da nakit varlıklardaki artışlar likidite oranındaki değişimlerde etkili olmuştur.

Sektörün dört yıllık likidite oranı % 90 olarak gerçekleşirken Ziraat Sigorta'nın likidite oranı % 110 olarak sektörün % 12 üzerinde gerçekleşmiştir. Yine 2015 Yılında sektör likiditesinin azalmasına rağmen şirket oranı değişmemiştir. (12)

Grafik 1: Likidite Oranları

Likit Aktif Oranı: Likit aktiflerin toplam aktiflere olan oranı yani kasa, banka ve menkul değerlerin aktif toplamı içindeki oranıdır. Son dört yıllık sektör ortalaması % 65; şirket ortalaması ise % 72 olarak hesaplanmıştır. Şirket oranı sektörün % 11 üzerinde olmasına rağmen söz konusu oranın % 60-65 aralığında olması aktif varlıkların daha etkin kullanımı açısından tavsiye edilir. (2)

5.2. KARLILIĞA İLİŞKİN ORANLAR

Brüt Hasar Prim Oranı: Ödenen hasarlar ile muallak hasar karşılıkları toplamından devreden muallak hasar karşılıklarının çıkarılmasıyla bulunan toplam değer, cari yıl alınan primler ile devreden kazanılmamış primler karşılığı toplamından, kazanılmamış primler karşılığının çıkarılması ile bulunan toplam değere oranıdır. Sektör ortalaması % 68; şirket ortalaması da % 28 olarak hesaplanmıştır. Buna göre şirket oranı sektör ortalamasına göre % 68 daha iyi bir performans göstermiştir. (58)

Net Hasar Prim Oranı: Ödenen net hasarlar ile net muallak hasar karşılıkları toplamından net devreden muallak hasar karşılıklarının çıkarılmasıyla bulunan toplamın cari yıl alınan net primler ile devreden net kazanılmamış primler karşılığı toplamından, net kazanılmamış primler karşılığının çıkarılması ile bulunan toplama

oranıdır. Sektör ortalaması % 76; şirket ortalaması ise % 48 olarak hesaplanmış ve şirketin sektör ortalamasından % 37 daha iyi olduğu tespit edilmiştir. (27)

Tablo 3: Karlılığa İlişkin Oranlar ve Puanlar

KARLILIK			SEKTÖR					ZİRAAT					
			2013	2014	2015	2016	Ortalama	2013	2014	2015	2016	Ortalama	Puan
Brüt H/P	↓	SO	64	65	74	69	68	19	23	24	22	22	58
Net H/P (+)	↓	SO	72	73	83	77	76	42	47	51	50	48	27
Mali Kar / Yazılan Primler	↑	SO	5	5	7	5	5	3	4	4	4	4	-25
Teknik Kar / Yazılan primler	↑	SO	4	5	2	5	4	12	11	11	11	11	100
Faaliyet Oranı (Net)	↓	SO	94	92	101	93	95	64	73	70	69	69	18
Faaliyet Oranı (Brüt)	↓	SO	81	80	87	82	82	27	34	32	30	31	52
Masraf Oranı (Net) (+)	↓	SO	28	28	28	26	27	25	30	27	24	27	0
Masraf Oranı (Brüt)	↓	SO	21	20	20	19	20	9	12	10	9	10	39
Bileşik Oran (Brüt)	↓	SO	84	85	94	88	88	28	35	34	31	32	54
Bileşik Oran (Net) (=)	↓	SO	100	100	111	103	103	67	78	77	75	74	18

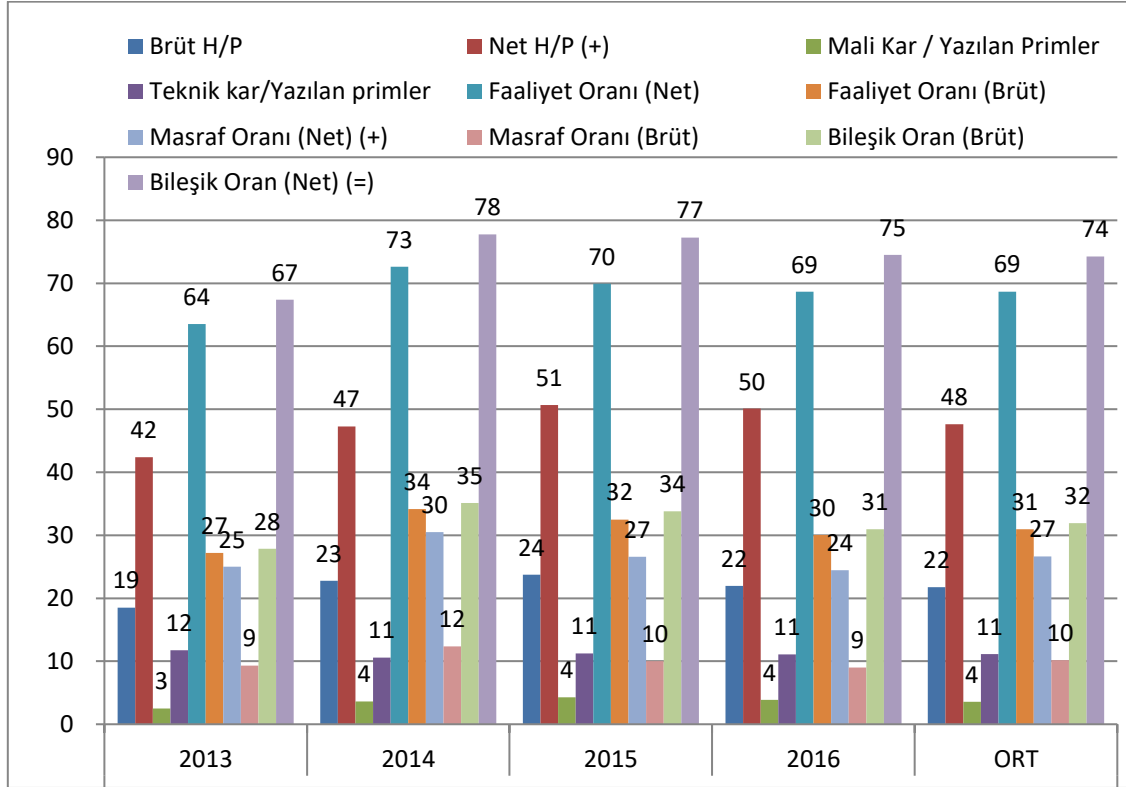
Mali Kar / Yazılan Primler Oranı: Yazılan primler karşılığında şirketin mali olarak ne kadar kar ettiğini gösteren orandır. Sektör oranı % 5; şirketin ortalama oranı ise % 4 olarak hesaplanmıştır. Oranlar birbirine yakın gibi gözükse de şirketin oranının sektöre göre % 35 oranında daha az olduğu belirlenmiştir. (-25)

Teknik Kar / Yazılan Primler: Yazılan primler karşılığında şirketin teknik olarak ne kadar kar ettiğini gösteren orandır. Burada 2015 yılı oranı % 1,9 negatif olmakla birlikte burada sektör ortalaması % 2 olarak ele alınmıştır. Sektörün dört yıllık ortalamada % 4; şirketin de ortalama olarak % 11 oranında teknik kar ettiği hesaplanmıştır. Sektör karlılığı düşük olduğundan şirketin yapmış olduğu kar oranı sektör ortalamasının çok üzerinde değerlendirilmiştir. (100)

Faaliyet Oranı (Net): Faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine net değerler açısından oranıdır. Sektör ortalaması % 95, şirket oranı ise % 69 olarak hesaplanmıştır. Şirket oranının % 100'den düşük olmasının yanında, sektöre göre % 28 oranında daha iyi olduğu belirlenmiştir. (18)

Faaliyet Oranı (Brüt): Genel olarak faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine oranıdır. Sektör ortalamasının % 82 ve şirket ortalamasının % 31 olduğu hesaplanmıştır. Oranın % 100'den düşük, şirket oranının sektör ortalamasından aşağıda ve % 62 oranında iyi olduğu kaydedilmiştir. (52)

Masraf Oranı (Net): Faaliyet giderlerinin net primlere oranıdır. Dört yıllık ortalamalara göre sektör oranının % 27 ve şirket oranının da % 27 olduğu görülmüştür. Buna göre şirketin sektöre göre eşit masrafla net prim üretimi yaptığı söylenebilir. (0)

Grafik 2: Karlılık Oranları

Masraf Oranı (Brüt): Faaliyet giderlerinin brüt primlere oranıdır. Son dört yıllık ortalamalara göre sektör oranının % 20 ve şirket oranının % 10 olduğu hesaplanmıştır. Buna göre şirketin sektöre göre % 49 daha az masrafla prim üretimi yaptığı belirlenmiştir. (39)

Bileşik Oran (Brüt): Hasar prim oranı ile masraf oranının toplamıdır. Sektör oranının % 88 ve şirket oranının % 32 olduğu görülmüştür. Şirketin ve sektörün dört yıllık bileşik oranının ciddi bir değişiklik göstermediği ve şirketin % 64 oranında sektörden iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. (54)

Bileşik Oran (Net): Net hasar prim oranı ile net masraf oranının toplamıdır. Sektör oranı % 103 ve şirket oranı ise % 74 olarak hesaplanmıştır. Şirketin net bileşik oranının sektöre göre % 28 daha düşük olduğu ve yıllar itibariyle aynı oranda devam ettiği görülmüştür. (18)

5.3. SERMAYE YETERLİLİĞİNE İLİŞKİN ORANLAR

Yazılan Primler (Net) / Özsermaye Oranı: Yazılan net primlerin özsermayeye oranı olup söz konusu oranın dört kattan küçük olması uygundur. Sektör oranının % 229 ve şirket oranının ise % 193 olduğu belirlenmiştir. Şirketin özsermayesine göre yazılan net primlerin % 14 oranında daha düşük olduğu gözlenmiştir. (8)

Yazılan Primler (Brüt) / Özsermaye Oranı: Bu oran, yazılan brüt primlerin özsermayeye oranı olup söz konusu oranın altı kattan küçük olması gerekir. Sektör oranının % 322 ve şirket oranının ise % 478 olduğu görülmüştür. Şirket,

özsermayesine göre sektörden daha fazla prim üretmiş, yazılan primler ortalamasının sektörden % 51 oranında daha fazla olduğu tespit edilmiştir. (-41)

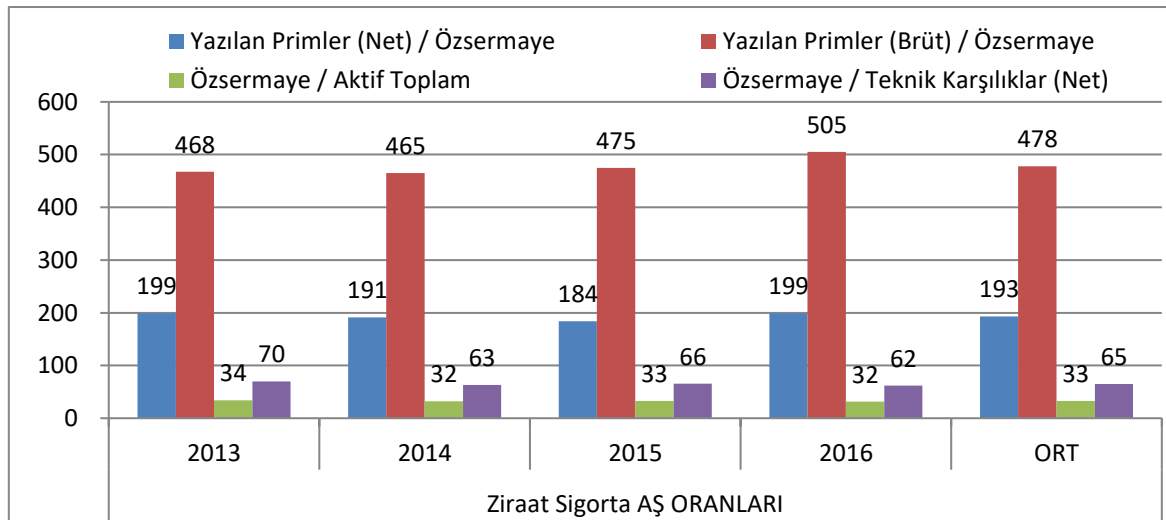
Tablo 4: Sermaye Yeterliliğine İlişkin Oranlar ve Puanlar

SERMAYE			SEKTÖR					ZİRAAT					
			2013	2014	2015	2016	Ortalama	2013	2014	2015	2016	Ortalama	Puan
Yazılan Primler (Net) / Özsermaye	↓	400	209	192	246	270	229	199	191	184	199	193	8
Yazılan Primler (Brüt) / Özsermaye	↓	600	293	271	348	374	322	468	465	475	505	478	-41
Özsermaye / Aktif Toplam	↓	50	29	29	22	21	25	34	32	33	32	33	-21
Özsermaye / Teknik Karşılıklar (Net)	↑	100	50	50	36	33	42	70	63	66	62	65	50

Özsermaye / Aktif Toplamı: Aktif toplamı ve pasif toplamı birbirine eşit olduğundan, özsermayenin hem aktifler, hem de pasifler içindeki oranıdır. Sektörün dört yıllık ortalama Özsermaye oranı % 25 ve şirketin dört yıllık ortalama özsermaye oranı ise % 33 olarak gerçekleşmiştir. Şirket özsermayesinin sektör ortalamasına göre % 31 oranında yüksek olduğu görülmüştür. (-21)

Özsermaye / Teknik Karşılıklar (Net) : Özsermayenin net teknik karşılıklara oranıdır. Sektör oranının % 42 ve şirket oranının ise % 65 olduğu anlaşılmıştır. Bu oranın % 100'den fazla olması arzu edilmekle birlikte, şirketin özsermayesine göre net teknik karşılıklarının sektörden % 60 oranında daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. (50)

Grafik 3: Sermaye Oranları

5.4. FAALİYETE VE TAHSİL KABİLİYETİNE İLİŞKİN ORANLAR

Tazminat / Tediye Oranı: Ödenen brüt tazminatların ve hasarların gerçekleşen brüt tazminatlar ve hasarlar içindeki ödeme oranıdır. Sektör oranının % 49 ve şirket oranının ise % 53 olduğu belirlenmiştir. Şirketin tazminat ve hasar ödeme oranının sektörden % 9 oranında düşük olduğu gözlenmiştir. (2)

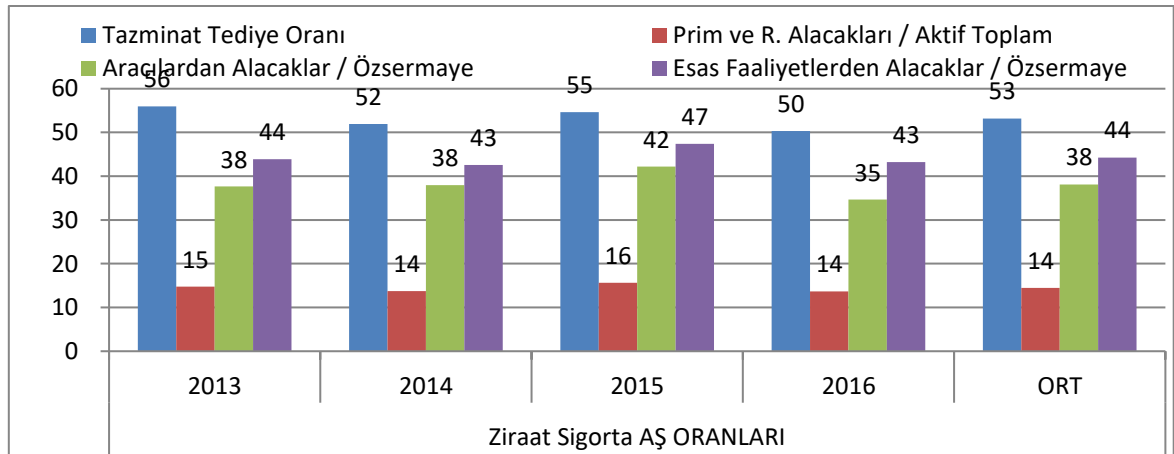
Prim ve Reasürans Alacakları / Aktif Toplamı: Aktif toplamı içindeki prim ve reasürans alacaklarının oranıdır. Son dört yıllık sektör oranının % 18 ve şirket oranının ise % 14 olduğu tespit edilmiştir. Şirketin prim ve reasürans alacaklarının aktif toplamına göre sektörden % 21 oranında düşük olduğu görülmektedir. (11)

Tablo 5: Faaliyet ve Tahsil Kabiliyetine İlişkin Oranlar ve Puanlar

FAALİYETLER	SEKTÖR					ZİRAAT							
	2013	2014	2015	2016	Ortalama ^a	2013	2014	2015	2016	Ortalama ^a	Puan		
Tazminat Tediye Oranı	↑	SO	53	50	48	44	49	56	52	55	50	53	2
Prim ve R. Alacakları / Aktif Toplam	↓	SO	20	19	18	16	18	15	14	16	14	14	11
Aracılardan Alacaklar / Özsermaye	↓	70	46	40	50	45	45	38	38	42	35	38	7
Esas Faaliyetlerden Alacaklar / Özsermaye	↓	SO	72	65	83	77	74	44	43	47	43	44	30

Aracılardan Alacaklar / Özsermaye: Aracılardan alacakların özsermayeye oranıdır. Son dört yıllık sektör oranının % 45 ve şirket oranının ise % 38 olduğu hesaplanmıştır. Şirketin aracılardan alacaklarının özsermayeye göre sektörden % 15 oranında düşük olduğu tespit edilmiştir. (7)

Grafik 4 : Faaliyet Oranları

Esas Faaliyetlerden Alacaklar / Özsermaye: Esas faaliyetlerden alacakların özsermayeye oranıdır. Son dört yıllık zaman diliminde sektör oranının % 74 ve şirket oranının ise % 44 olduğu tespit edilmiştir. Şirketin esas faaliyetlerinden alacaklarının özsermayeye göre sektörden % 40 oranında düşük olduğu anlaşılmıştır. (30)

5.5. ZİRAAT SİGORTA A.Ş. FİNANSAL ORAN PUANLAMASI ANALİZ ÖZETİ

Sektörün 2013 yılı oranlarına göre, Ziraat Sigorta'nın finansal puanları likidite oranları 18 puan, karlılık oranları 359 puan, sermaye oranları -27 puan, faaliyet oranları 55 puan olmak üzere toplamda 404 puan ile sektör ortalamasının % 19 üstünde bir performans sergilemiştir.

Sektörün 2014 yılı oranlarına göre, Ziraat Sigorta'nın finansal puanları likidite oranları 9 puan, karlılık oranları 308 puan, sermaye oranları -46 puan, faaliyet oranları 41 puan olmak üzere toplamda 311 puan ile sektör ortalamasının % 15 üstünde bir performans sergilemiştir.

Sektörün 2015 yılı oranlarına göre, Ziraat Sigorta'nın finansal puanları likidite oranları 33 puan, karlılık oranları 349 puan, sermaye oranları 25 puan, faaliyet oranları 47 puan olmak üzere toplamda 456 puan ile sektör ortalamasının % 22 üstünde bir performans sergilemiştir.

Sektörün 2016 yılı oranlarına göre, Ziraat Sigorta'nın finansal puanları likidite oranları 18 puan, karlılık oranları 350 puan, sermaye oranları 30 puan, faaliyet oranları 56 puan olmak üzere toplamda 454 puan ile sektör ortalamasının % 22 üstünde bir performans sergilemiştir.

Ziraat Sigorta'nın 2015 ve 2016 yıllarının diğer iki yıla göre daha iyi olduğu, daha önceki sermaye puanlarındaki negatiflikleri bu yıllar itibarıyla düzelttikleri, en güçlü alanının karlılık olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 6: Finansal Oranların Grup Puan Toplamları ve Ortalamalar

ZİRAAT SİGORTA	2013	2014	2015	2016	ORTALAMA
Likidite Puanı	18	9	33	18	20
Karlılık Puanı	359	308	349	350	341
Sermaye Puanı	-27	-46	25	30	-4
Faaliyet Puanı	55	41	47	56	50
Toplam Finansman Puanı	404	311	456	454	406
Sektöre Göre Notu (50)	60	57	61	61	60
Sektördeki Yeri (-100 / 100)	19	15	22	22	19

Tablo 6'da dört yıllık sektör ortalamalarına göre, Ziraat Sigorta'nın likidite oranları 20 puan, karlılık oranları 341 puan, sermaye oranları -4 puan, faaliyet oranları 50 puan olarak hesaplanmıştır. Şirketin sermaye puanları 2013 ve 2014 yılında negatif iken 2015 yılı ve sonrasında sektör ortalamasının üzerine çıkmıştır. Sermaye puanındaki

Sinan BERKDEMİR/Dr. Nurullah ALTUN

ZİRAAT SİGORTA			ORANLAR					FARKLAR					PUANLAR				
			2013	2014	2015	2016	ORT	2013	2014	2015	2016	FARK	2013P	2014P	2015P	2016P	ORT.P
Cari Oran	↑	150	134	133	135	133	134	11	8	23	17	15	1	0	13	7	5
Likidite Oranı	↑	100	109	110	110	110	110	22	16	29	21	22	12	6	19	11	12
Likit Aktifler / Aktif Toplam	↑	SO	71	73	72	73	72	15	12	12	6	11	5	2	2	0	2
LİKİDİTE VE AKTİF KALİTESİNE İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI							6,53					18	9	33	18	20	
Brüt H/P	↓	SO	19	23	24	22	22	71	65	68	68	68	61	55	58	58	58
Net H/P (+)	↓	SO	42	47	51	50	48	41	35	39	35	37	31	25	29	25	27
Mali Kar / Yazılan Primler	↑	SO	3	4	4	4	4	-47	-31	-35	-27	-35	-37	-21	-25	-17	-25
Teknik kar/Yazılan primler	↑	SO	12	11	11	11	11	186	126	461	118	223	100	100	100	100	100
Faaliyet Oranı (Net)	↓	SO	64	73	70	69	69	32	22	30	26	28	22	12	20	16	18
Faaliyet Oranı (Brüt)	↓	SO	27	34	32	30	31	66	57	63	63	62	56	47	53	53	52
Masraf Oranı (Net) (+)	↓	SO	25	30	27	24	27	11	-10	5	5	3	1	0	0	0	0
Masraf Oranı (Brüt)	↓	SO	9	12	10	9	10	55	39	50	52	49	45	29	40	42	39
Bileşik Oran (Brüt)	↓	SO	28	35	34	31	32	67	59	64	65	64	57	49	54	55	54
Bileşik Oran (Net) (=)	↓	SO	67	78	77	75	74	32	23	30	27	28	22	13	20	17	18
KARLILIĞA İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI							34,14					359	308	349	350	341	
Yazılan Primler (Net) / Özsermaye	↓	400	199	191	184	199	193	5	0	25	26	14	0	0	15	16	8
Yazılan Primler (Brüt) / Özsermaye	↓	600	468	465	475	505	478	-60	-71	-37	-35	-51	-50	-61	-27	-25	-41
Özsermaye / Aktif Toplam	↓	SO	34	32	33	32	33	-18	-12	-48	-47	-31	-8	-2	-38	-37	-21
Özsermaye / Teknik Karşılıklar (Net)	↑	100	70	63	66	62	65	40	28	85	86	60	30	18	75	76	50
SERMAYE YETERLİLİĞİNE İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI							-1,11					-27	-46	25	30	-4	
Tazminat Tediye Oranı	↑	SO	56	52	55	50	53	6	3	15	14	9	0	0	5	4	2
Prim ve R. Alacakları / Aktif Toplam	↓	SO	15	14	16	14	14	27	26	15	16	21	17	16	5	6	11
Araçlardan Alacaklar / Özsermaye	↓	70	38	38	42	35	38	18	5	16	22	15	8	0	6	12	7
Esas Faaliyetlerden Alacaklar / Özsermaye	↓	SO	44	43	47	43	44	39	35	43	44	40	29	25	33	34	30
FAALİYETE VE TAHSİL KABİLİYETİNE İLİŞKİN ORANLAR TOPLAMI							12,46					55	41	47	56	50	
							Toplam Finansman Puanı					404	311	456	454	406	
							Sektöre Göre Notu (50)					59,63	57,41	60,85	60,82	59,68	
							Sektördeki Yeri					19,26	14,83	21,69	21,63	19,35	

Tablo 7: Ziraat Sigorta'nın Finansal Oranları, Sektöre Göre Farkları ve Puanları

artışın nedeni aslında şirketten değil, sektörden kaynaklanmaktadır. 2015 ve 2016 yıllarında yazılan primlerde ve teknik karşılıklardaki artışlar nedeniyle Ziraat Sigorta'nın sektör karşısındaki sermaye oranlarında bir gelişme gözlenmiştir. Genel olarak istikrarlı bir yönetim sergileyen Ziraat Sigorta'nın toplamda 406 puan ile sektörün % 19 üzerinde bir performans göstermektedir.

Genel olarak oranlar sektör ortalamasının üstünde olmakla birlikte, şirketin en güçlü tarafı karlılığı, en zayıf tarafı ise sermaye yapısı şeklinde görülmektedir. Esasen yıllık kar artışları nedeniyle Ziraat Sigorta'nın sermaye artışına ihtiyaç duymadığı söylenebilir. Sektör ortalama notu 50,00 olmak üzere, Ziraat Sigorta'nın sektöre göre notu dört yıllık ortalama 600 olarak gerçekleştiği hesaplanmıştır.

6. SONUÇ

Tablo 7'de Ziraat Sigorta ile ilgili tüm oranlar ve buna ilişkin olarak hesaplanan puanlar toplu olarak gösterilmiştir. Oran analiziyle ilgili olarak yapılan bu çalışmada bir şirket ile sektörün finansal oranları hesaplanmış ve oranlar birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar not şeklinde bir puana dönüştürülmüştür. Toplamda 38 şirkete ait, dört yıllık finansal veri, toplamda ikiyüzbine yakın muhasebe hesabının sonuçları 200 orana indirgenmiştir.

Tablo 8: Puanlama Yönteminin Yaygınlaştırılmasında Yol Haritası

Birbirleriyle karşılaştırılan bu oranlar sonuçta tek bir puana indirgenmiştir. Böylece yönetici ve denetçilerin bu yöntemle birkaç yılı özet bir şekilde görmeleri, gerektiğinde ilgili yıla veya ilgili oranlara odaklanabilmeleri sağlanmıştır. Aynı şekilde sigorta şirketlerini denetleyen bir kamu kurumu olan Sigorta Genel Müdürlüğü, bu yöntemle şirketleri farklı bir şekilde denetleme imkanına kavuşmuş olacaktır. Çalışmayla ilgili olarak aşağıdaki tespitlerin aktarılması uygun olacaktır.

Bu çalışmada oran analizini daha etkin ve kolay anlaşılabilir hale getirmek için, "hayat dışı" sigorta şirketlerinden birinde "puanlama yöntemi" kullanılarak yapılmıştır. Benzer bir çalışmanın banka ve sigorta dışındaki diğer sektörlerde uygulanması biraz daha zordur, çünkü finansal veriler açısından bilançoların ve gelir tablolarının karşılaştırılmasında, bilgilerin toplanması ve mali tablolar olarak sunulması başlı başına ayrı bir çalışmadır. Finansal verileri "en homojen" olanlardan biri olan sigorta sektörünün analiz edilmesi nedeniyle, diğer sektör ortalamalarına göre daha etkin

sonuçlar elde edildiği söylenebilir. Bu nedenle TSB'nin verileri derleyerek kamuoyu ile paylaşması, verilerin kamuoyu ile paylaşılması ve şeffaflık açısından büyük önem arz etmektedir.

Sektör ortalamasındaki oranlar analiz edilirken, sektördeki genel eğilimin doğru olduğunu kabul etmek de her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle sektör gerek ekonomik gelişmeler, gerekse yasal düzenlemeler çerçevesinde ayrı bir çerçevede incelenmelidir. Bu sorunu aşmanın bir yöntemi, yukarıda daha önceden değinildiği üzere ortalamaya belli şirketlerin dahil edilmesi olabilir.

Bu çalışma, sigorta sektörünün her bir firma için ayrı ayrı dört yıllık bilanço ve gelir tablolarını kapsayan, her bir oranı çok farklı adreslerden alınarak hesaplanan oldukça detaylı excel tablolarından oluşmuştur. Bu çalışmada tablolara ve oranların hesaplanmasına değinilmeden, sadece sonuçlar ele alınmıştır. Tablo 8'de, çalışmanın bundan sonraki aşamalarında neler yapılabileceğini dair bazı örnekler sıralanmıştır. Bu çalışmalarla oranların ağırlıklı olarak analiz edilmesinde puanlama yönteminin kullanılması çalışmayı daha ilerilere taşıyacaktır (Tablo 8-2). Ağırlıklı oranlarla analiz edilen çalışmadaki oranlar arasındaki etkileşimi daha etkin bir şekilde ortaya koyabilir.

Birçok Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP - ERP) yazılımında kullanıcının işlemleri yapması esnasında “Kasa alacak bakiyesi vermektedir”, “Stok eksi bakiyeye düşmüştür”, “İlgili hesap ters bakiye vermektedir” şeklinde uyarılar olmaktadır. Bu uyarılara benzer bir şekilde, mali tablolar alınırken “Cari oran kritik seviyeye düşmüştür”, “Faaliyet Oranı, Masraf Oranı, Bileşik Oran ... öngörülen seviyenin altındadır” şeklinde uyarılar da yazılabilir. Sadece olumsuz oranlar değil, olumlu oranlarla ilgili yorumlar da yöneticilerin dikkatine sunulabilir. Esasen sadece rakamlardan oluşan mali tabloların oranları ve puanları hesaplanırken gerekli yorumlarla, puanların temel olarak metin şeklinde yorumlanması ve “konuşması” sağlanabilir (Tablo 8-3). Böylece mizan, bilanço veya gelir tablosunun altında ek bilgi olarak bu tür mesajlarla mali yöneticilerin ve şirket yöneticilerinin dikkatlerinin toplanması mümkün olabilir. Sigorta sektörüne özel yazılımlara eklenebilecek bir modül yardımıyla bu oranlar yazılı raporlar haline getirilebilir ve başka sektörlerde de kullanılabilir (Tablo 8-4).

Benzer uyarılar Maliye Bakanlığı tarafından mükelleflere ve mali müşavirlere kullandırılan e-beyanname kuruş, bakiye kontrolü gibi kontrollere ek olarak mali oran kontrolleri eklenebilir. Hatta Maliye Bakanlığı sistemlerine yüklenen şirket mali verilerindeki kritik oranlar mercek altına alınabilir ve şirketler zor durumlara düşmeden gerekli uyarılar yapılabilir.

Puanlama yöntemi işletmelerin finansal tablolarındaki farklı yıllar ve farklı kalemlere bakarak tek bir not verilmesi açısından önem taşımaktadır. Çok kısıtlı olarak kullanılan bu yöntemin daha geniş alanlarda değerlendirilmesi, işletme yönetimine alacakları kararlarda yol göstermesi açısından dikkatle değerlendirilmelidir. Aynı zamanda devletin gerek vergiden kaçınma gerekse vergi kaçırma açısından denetimlerine yardımcı olma potansiyeli oldukça yüksektir.

Bütün bunlara ek olarak devletin kontrolü, alacağı vergi ile sınırlı kalmaktadır. İşletmelerin tüm verilerine hakim olan kamu yönetiminin klasik anlamda sadece topladığı vergi kaybını kontrol etmekle yetinmesi yeterli değildir. Aynı zamanda kötüye giden işletmelere “yol gösterici” mahiyette, iyiye giden veya gelişme potansiyeli olan işletmelere de “gelişmelerini sağlayacak” tavsiyeler bu yöntemle verilebilir. Hatta bazı teşvikler veya krediler için şirketlerin büyüme potansiyelleri bu rakamlara bakarak yönlendirilebilir. Yani işletmenin büyüme potansiyeli varsa, işletmenin müracaatını beklemeden yönlendirmek de devletin asli görevleri içinde kabul edilmelidir. Böylece devletin sadece vergi toplayan değil, aynı zamanda yol gösteren danışman olarak geliştirici bir rol üstlenmesi günümüzde devletin çağdaş görevlerini yerine getirmesi ve işletmelere danışmanlık yapması açısından önem taşımaktadır.

Son olarak, 2013-2016 yıllarını kapsayan bu çalışmanın 2017 yılı verileriyle birlikte değerlendirilmesi, özellikle sektörün lokomotifi olan Trafik Sigortalarındaki fiyat düşüşünün sektördeki etkilerinin analiz edilmesini sağlayacaktır. Bu kontrolün gerek kararı veren kamu otoritesi gerekse uygulayan şirketler açısından bu yöntemle yapılmasından çıkan sonuçlar değerlendirilmelidir. Ayrıca, bu çalışmanın yangın, mühendislik, kasko, trafik gibi alt dallar itibarıyla de yapılması ve her bir sigorta dalı için sonuçların analiz edilmesi sektörün branş bazında da ileriye gitmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akın F.; Ece N. (2013), “İMKB'de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin 2006-2010 Dönemi Finansal Performanslarının Analizi”, <http://www.mufad.org/journal/attachments/article/688/6.pdf>

Akkaya G. C.; Demireli E. (2010), “Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) İle Kredi Derecelendirme Analizi Üzerine Bir Model Önerisi”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, s. 319-335

Başpınar A. (2005), “Finansal Analiz Tekniklerinin Sigorta Şirketi Mali Tablolarına Uygulanması”, http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/149/ahmet_baspinar.pdf

Çömlekçi F. (2010), “Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz”, Anadolu Üniversitesi.

İç Y. T; Yurdakul M. (2000), “Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yöntemini Kullanan Bir Kredi Değerlendirme Sistemi” Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 15, No 1, s. 1-14, <http://www.mmfdergi.gazi.edu.tr/article/view/1061001230>

Koç-Yalkın Y. (1988); “İşletmelerde Mali Analiz Teknikleri”, Turhan Kitabevi, Ankara, 6. Baskı.

Sevim Ş.; Bozdoğan T.; Canbolat M. A. (2009), “Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesinde Bilgisayar Destekli Mali Analiz Sonuçlarının Puanlaması ve Bir Model Denemesi”, Uşak Üniv. SBE Dergisi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/2, 83-101

Borsa, Finans ve Eğitim Portalı - Borfin Analizi (2018), <http://www.borfin.com.tr/detay/AnalizDetay.aspx?IcerikID=2&IcerikDetayID=180>

Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği (TSB) (<http://www.tsb.org.tr/>)

2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye’de Uygulanan Kamu Harcama Politikalarının İstihdam Oranları Üzerine Etkisi

Prof. Dr. Ekrem GÜL¹ - Arş. Gör. Ahmet Gökçe AKPOLAT

Yüksek Lisans Öğrencisi Recep KAYA

Özet

2008 yılında ABD’de başlayan finansal kriz küreselleşme ve entegre ekonomilerin bir sonucu olarak Türkiye dahil olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına almıştır. ABD’de mortgage piyasalarında riskli ve geri dönmeyen kredilerin yol açtığı kriz, finansal ve reel piyasaları küresel çapta olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu çerçevede krizin ekonomiler üzerindeki olumsuz etkilerini giderebilmek adına ülkeler çeşitli para ve maliye politikaları geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada 2008 Küresel finans krizi sonrasında Türkiye’de hükümet tarafından uygulanan maliye politikalarının önemli bir aracı olan kamu harcamaları ile istihdam oranları arasındaki ilişki öncelikle teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Teoriye ilaveten 2006Q1-2016Q4 dönemleri arasında kamu harcama politikalarıyla istihdam oranları arasındaki ilişki Toda – Yamamoto nedensellik testine göre analiz edilmiş ve kriz sonrası uygulanan kamu harcama politikalarından istihdam oranlarına doğru tek yönlü Toda –Yamamoto (1995) Granger nedenselliği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, İstihdam Oranları, Toda – Yamamoto Granger Nedensellik Testi

After the 2008 Global Financial Crisis in Turkey Emerging Public Expenditure Policies Impact on Employment Rates

Abstract

The global financial crisis, which began in USA in 2008, had effected the whole world countries including Turkey as a result of globalization and integrated economies. The crisis caused by risky and non-returnable loans in mortgage markets in the United States negatively affected financial and real markets globally. In this framework, countries developed various monetary and fiscal policies in order to mitigate the adverse effects of the crisis on economies.

In this study, the relationship between the public expenditure, a significant instrument of fiscal policies implemented by the government, and the employment rates for the post-crisis period is explained. In addition to this explanation, the relationship between public expenditure and employment rates between 2006Q1-2016Q4 was analyzed according to the Toda- Yamamoto Granger causality test. As a result, unidirectional causality running from post- crisis public expenditure policies to employment rates is determined.

Key Words: Public Expenditure, Employment, Toda- Yamamoto Granger Causality Test

¹ Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü egul@sakarya.edu.tr

1.Giriş

İktisat literatüründe önemli bir tartışma alanı olan devletin ekonomiye dahil olma süreci 1929 Dünya ekonomik buhranından sonra J.M. Keynes tarafından öne sürülen ve krizden çıkmada mali politikaların etkinliğini savunan politikalar çerçevesinde yeni bir boyut kazanmıştır. Bu politikalar kapsamında devletin kamu geliri ve kamu harcaması politikaları ile ekonomik sürece dahil olması 1970’li yıllara mali etkinliğin sağlanması yönünden büyük önem taşımıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde finansal krizler sonrası yaşanan ekonomik bozulmaları gidermede ve ekonomiyi kriz öncesi dönemlere taşımada mali politikaların etkinliği üzerine eleştiriler tekrar başlamıştır. Özellikle 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ve 1980’li yıllarda Avrupa’da meydana gelen iktisadi kriz dönemlerinde ekonomik etkinliği sağlamada mali politikalar yetersiz görülmüştür.

ABD’de 2008 yılında konut piyasalarında meydana gelen iktisadi kriz etki alanı ve ekonomik birimlerde meydana getirdiği tahribat bakımından tarih boyunca görülmüş en büyük finansal krizi örneğini oluşturmuştur. Böylesine küresel etkilere sahip olan krizin tahrip edici etkilerinden kaçınmak kriz sonrası ekonomi politikalarının temel konusunu oluşturmuştur. Bu çerçevede toplam talep ve yatırım oranlarını arttırmak ve istihdamı kriz öncesi seviyelere ulaştırmak için maliye politikaları tekrar büyük önem kazanmıştır. 2008 yılı küresel finans krizi sonrasında Türkiye dahil olmak üzere dünyada ilk olarak krize tepki olarak para politikaları geliştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu politikalar krizin olumsuz etkilerini gidermede yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve ekonomik dinamikleri tekrar canlı hale getirebilmek için maliye politikaları büyük önem kazanmıştır. Toplam talep, yatırım ve istihdam oranlarını arttırmaya yönelik olarak maliye politikaları gerçekleştirilmiş ve bu politikaların çok büyük bir bölümünü kamu harcama ve gelirleri oluşturmuştur.

Bu çalışmada 2008 yılı ABD’de başlayıp tüm dünyayı saran küresel finansal kriz sonrası Türkiye’de uygulanan mali disiplin politikalarının etkin bir kalemi olan kamu harcama politikaları ile krizden en çok etkilenen makro ekonomik kalemlerden biri olan istihdam oranları arasındaki ilişki incelenecektir. Çalışmada teorik plan ve ampirik plan olmak üzere iki ana bölümden oluşacaktır. Teorik bölümde 2008 yılı küresel finans krizi ayrıntılı olarak açıklanacak ve krizin Türkiye üzerinde olan etkileri vurgulanacaktır. Yine teorik bölümde Türkiye’de uygulanan kamu harcama politikalarına açıklık getirilecektir. Ampirik bölümde ise kamu harcama politikaları ile istihdam oranları arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testine göre analiz edilecektir.

2. 2008 Finansal Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisi

2008 yılında ABD'de geri dönmeyen krediler nedeniyle konut piyasasında başlayan kriz hem finans hem de reel sektörü hızla etkilemiş ve ABD ekonomisinde büyük bir resesyona neden olmuştur. Ekonomileri, özellikle Avrupa ekonomileri en başta olmak üzere tüm dünyaya yayılarak olumsuz etkileyen finansal kriz, ortaya çıktığından bu yana küresel özellikleriyle diğer krizlerden ayrılır (Vardareri ve Dursun, 2010: 137).

2001 yılından bu yana dünyanın dört bir yanındaki likidite birikimin, krizle birlikte erimiş ve 2008 krizinin etkilediği ülkelerde, dış ticaret açıklarında ve işsizlik oranlarında önemli artışlar görülmüştür. Ayrıca yaşanmış olan finansal kriz, borsada değer kayıplarına ve ülkenin para değerinin düşmesine neden olmuştur. Genel olarak, dünya ekonomisi bir durgunluk dönemine girmiştir. 2008 küresel krizin Türkiye'deki yönü üzerindeki birtakım tartışmalara rağmen, aslında krizin ülkelerimizi etkilediği kriz sonrası elde edilen rakamlardan görülmektedir. 2001 krizinden sonra bankalarda yeniden yapılanma süreciyle bankacılık sektörü bu krizden korunmuş ancak reel sektör etkilenmiştir (Vardareri ve Dursun, 2010: 138).

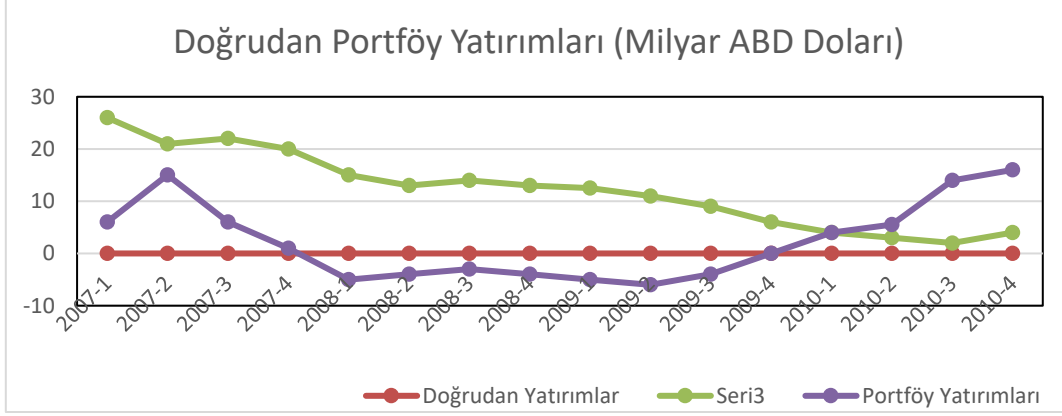
2008 yılında yaşanan küresel krizin Türkiye'yi etkileme kanallarına bakacak olursak genelde dört kanal üzerinde etkisinin yoğun bir şekilde görüldüğü gözlenmektedir:

1. Krediler: Yaşanılan krizin, var olan durumda Türkiye bankalarında görülen herhangi bir yapısal kusur bulunmuyor olması 2001 krizinden ayıran önemli bir husustur. Bunun yanında, sendikasyon kredilerinde ve yabancı para cinsinden borçlanma zorlukları kaçınılmaz; zira bu durum bankaların dış kaynak kullanımının azaltılmasını engelleyecektir. Türkiye'de gerek bankalar gerekse firmalar, dışarıdaki bugün bilançosu hasarlı hale gelen bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapatılması sonucunda kredi hacmi küçültülerek, firmalar ve bankaları bilançoyu azaltmaya zorlamıştır. Büyük firmaların kredi alışlarının azalması bu firmaların tedarik zincirlerini etkilemektedir. Bu durumda, tedarik zincirindeki KOBİ'ler üzerindeki etki domino etkisi olur. Ticari kredilerdeki azalma, KOBİ'ler, esnaf ve çalışanlar tarafından büyük ölçüde hissedilir. Böyle bir ortamda, şirketlerin zorlukları bankacılık dengelerine yapısal hasar verir. Bu durumun önlenmesi, önlem paketinin tasarlanmasının ana önceliklerinden biri olmalıdır (TEPAV, 2008, 4).

2. Portföy: Global krizin en önemli etkilerinden biri de yabancı sermayenin azalmasıdır. Bununla birlikte, bu düşüş doğrudan yatırımlardan ziyade portföy yatırımlarında bir düşüş şeklinde olmuştur. Ülkenin finansmanı için hedge fonları ve özel yatırım fonları çok önemlidir. Fonların gerilemesinin doğal sonucu olarak, döviz arzındaki düşüşler TL değerini düşürecektir. Şekil 2.1'de görüldüğü üzere, 2008

yılının ikinci çeyreğinden sonra portföy yatırımlarındaki düşüş 2009 yılının üçüncü çeyreğinde de sürmüştür.

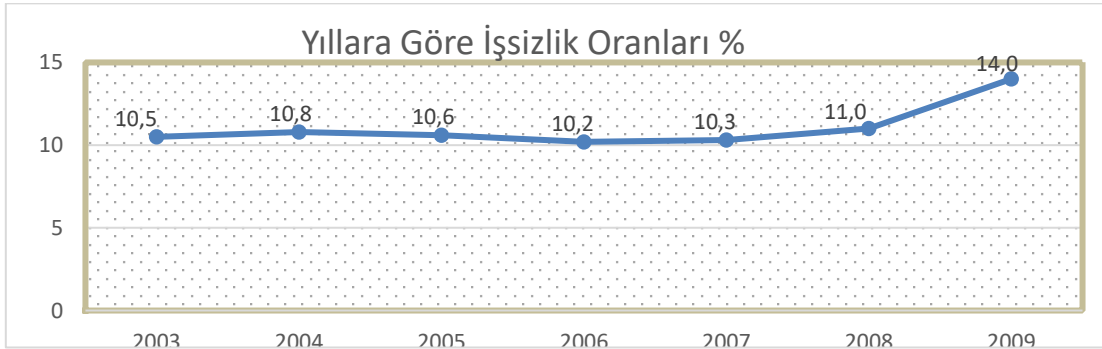
Şekil 2.1: Doğrudan ve Portföy Yatırımları (milyar ABD doları)

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr

3. Dış Ticaret ve İşsizlik: Bilindiği üzere, Türkiye'nin toplam ticaret hacminin yarısı Avrupa Birliği üyesi ülkelerle dış ticarete sağlanmaktadır. Avrupa 2008 yılı küresel krizden en çok etkilenen ve 2009 yılında ülkenin küçülmesini söz konusu olan kıtadır. Türkiye kaçınılmaz olarak bu krizden etkilenmiştir (Apaydın, 2013, 128). 2008 krizi sonrasında AB ülkelerdeki ekonomik düşüş ve gerileme durumu Türkiye'nin AB ile ihracatının önemli bir kısmını gerçekleştirilmesi nedeniyle dış ticarete düşüşe sebep olmuştur. Dış ticaretle büyüme doğru orantılı olduğu için dış ticaretteki gerilemenin olumsuz etkisi önemli işsizlik oranına sebep olmuştur. Aşağıda 2003 ve 2009 yılları arası işsizlik değerleri grafik ile gösterilmiştir.

Şekil 2.2: Türkiye'de 2003-2009 Yılları Arası İşsizlik Oranları

Kaynak: www.tuik.com.tr

Grafikten 2.2'de görüldüğü üzere işsizlik krizin etkilerinin yoğun hissettirdiği 2009 yılında önemli bir miktarda artmıştır. 2008 Küresel krizinin etkisi ile ekonomi daralma sürecine girmiştir. Ekonomik daralmayla beraber toplam talep, dış ticaret ve toplam arz gibi önemli makro ekonomik değişkenlerde azalmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu olumsuz ekonomik atmosferden işsizlik oranları da önemli ölçüde

etkilenmiştir. Özellikle krizin başladığı yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğinden başlayarak işsizlik oranlarında önemli artışlar gözlemlenmiştir.

2008 küresel finans krizi sonrası hükümet uyguladığı yasa ve teşvikler ile işsizlik oranlarını azaltmak için çeşitli önlemler almıştır. Bu doğrultuda kamu harcamaları toplam talep arttırıcı olarak gerçekleştirilmiş ve talep artışına bağlı olarak toplam arz ve istihdam oranlarının arttırılması hedeflenmiştir. (Özdemir,2013:255).

4. Tüketici Güven Endeksi: Son kanalsa, tüketici ve yatırımcı davranışını etkileyen artan risk algılaması ve azalan güvendir. Bu belirsizliğin en hızlı çevreyi olumsuz etkileyeceği madde özel yatırım harcamasıdır (TEPAV, 2008, 4).

Tablo 2.1: Tüketici ve Reel Kesim Güven Endeksi (%)

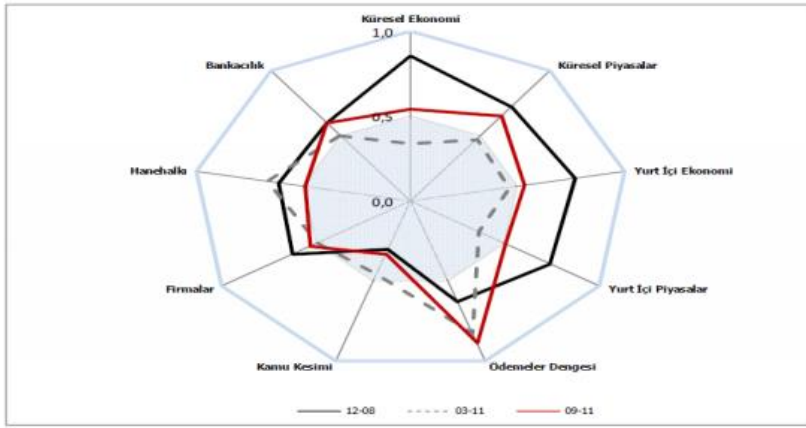
	2009-9	2009-10	2009-11	2009-12	2010-1	2010-2	2010-3
Tüketici Güven Endeksi	81,92	80,46	78,38	78,79	79,24	81,85	84,74
Satın Alma Gücü (Mevcut Dönem)	75,16	74,02	72,56	72,49	71,94	73,75	76,14
Mevcut Dönem Dahilinde Dayanıklı Tüketim Malı Satın Alabilme Durumu	106,3	101,7	97,21	98,64	96,4	99,27	103,7
REEL KESİM ENDEKSİ	97,8	94,0	91,2	92,2	102,0	105,4	110,6

Kaynak: Duman, 2011:111-112

Türkiye'deki kriz, özellikle 2008'in ikinci çeyreğinde, 2002 yılından beri iyi durumda olan ekonomik göstergelerde değişiklik yaşadığını açıkça göstermeye başlamıştır. Bu durumun önemli sebebi, 2008 krizinden sonra 2009 yılında başlayan Euro Bölgesi Krizi'ndeki ülkemizin olumsuz etkisi olmuştur. Aşağıdaki Tabloda görüldüğü üzere krizin başladığı yıl ekonomik büyüme 0,7 oranında gerçekleşmiş krizi takip eden yıl ise Euro krizinin de etkisiyle 4,8'lik bir daralma yaşamıştır. Buna ilave olarak, kişi başı gelir düşerken, işsizlik oranı %14'lük rekor seviyeye yükselmiştir. Enflasyonda düşük seviyesiyse, talep düşüşünden kaynaklanan fiyatların gerilemesidir. Tablodaki değerli bir kalem, ihracat gelirlerindeki düşüştür. AB'deki krizin Türkiye üzerinde en büyük etkisi, ihracattaki düşüş olmuştur. Zira Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat, dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 2008'de 132 milyar dolar olan ihracatın yaklaşık 63 milyar dolarlık büyük bir bölümü AB ülkeleri ile yapılmaktadır. 2009'da Euro krizinin etkisiyle ihracat rakamlarında önemli düşüşler meydana gelerek 102 milyar USD seviyelerine kadar inmiştir.

TCMB tarafından Kasım 2011'de yayınlanan Finansal İstikrar Raporu'na göre, küresel finansal krizin kapsamı ve etkisiyle daha önce görülmemiş bir boyuta ulaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Küresel krizin ilk aşamalarında, finansal ve reel sektörde sorunların kaynağında önemli bir rol oynayan kamu sektörü, "ülke riski" kavramını gündeme getirmiştir. Buna ilave olarak, Avrupa Birliği'nin bazı üye ülkelerinin mali yapılarının sorunlarına verilen kamu desteğinin ve alınan politika önlemlerinin piyasalardaki olumsuz algıyı değiştiremeyeceği ve sorunlu ülkelerin mali yapılarının bozulmasının daha da derinleşeceği öngörülmüştür (TCMB, 2011, 3).

Şekil 2.3: Küresel Finans Krizinin Sektörel Yansıması

Kaynak: TCMB, 2011.

Şekil 2.3'de merkeze yaklaşılmaması, ilgili sektörün finansal istikrara katkısının olumlu yönde değiştiğini göstermektedir. Bu analizin amacı, her bir alt sektörün kendi içinde tarihsel olarak karşılaştırılmasını sağlamaktır. Sektörler arası karşılaştırma ancak merkezin bulunduğu yerde gerçekleşen değişim çerçevesinde yapılabilir.

Türkiye ekonomisi, 2008'in ortalarından bu yana küresel mali krizin etkilerine maruz kalmıştır. Özellikle, sermaye akımları, finansal entegrasyon ve diğer ekonomik ve ticari etkileşim kanalları, bu krizin etkilerini derinden hissetmiştir. Kriz öncesi son beş yılda Türkiye'de ekonominin büyüme performansı açısından göreceli olarak istikrarlı bir eğilim yakalanmıştır. O dönemin siyasi gündeminin gölgesinde kalmasına rağmen, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP 'nin) uygulamaya konması payı büyüktür. Tabloda 2001 sonrası dönemde kriz öncesi döneme kadar olan ekonomik büyüme performansını göstermektedir (Doğanalp, 2014:80).

Tablo 2.2: Türkiye'nin 2002-2007 Büyüme Performansı

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Sabit Fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Büyüme Hızı
2002	350.476	72.520	6,2
2003	454.781	76.338	5,3
2004	559.033	83.486	9,4
2005	648.932	90.500	8,4
2006	758.391	96.738	6,9
2007	843.178	101.255	4,7

Kaynak: TÜİK, 2013.

Tablo da 2001 krizinden sonraki dönemde uygulanan politikaların incelenmesinden sonra çıkan sonuç olarak, 2002-2007 döneminde Türkiye ekonomisinin hızlı bir büyüme kaydettiği dönemde, yıllık bazda %7'lik bir nihai büyüme hızını yakalamıştır. 2008 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde GSYİH sırasıyla %2,8 ve %1 oranında büyümüştür; ABD'de ortaya çıkan ve daha sonra tüm dünyaya yayılmış olan küresel krizin reel sektörünün yansımalarıyla iç ve dış talebin daralması ve sanayi üretimi azalmıştır. Türkiye, özellikle 2008'in dördüncü çeyreğinde yaşanan ekonomik krizin etkisini hissetmiş ve bu durumun bir sonucu olarak GSYİH dördüncü çeyrekte %6,5 civarına gerilemiştir. 2008 yılı ancak %0,7'luk bir büyüme oranı ile tamamlanabilmiştir. 2009 krizin etkisiyle telaşlı bir yıl olmuş ve ekonomi bir önceki yıla göre %4,8 oranında daralmıştır (Doğanalp, 2014: 81)

Tablo 2.3: 2008-2014 Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Büyüme Oranı %	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9
Kişi Başına Gelir (Bin Dolar)	10,4	8,6	10,0	10,5	10,5	10,8	10,5
Enflasyon (%)	10,1	6,0	6,4	10,5	6,2	7,4	8,17
İşsizlik (%)	11,0	14,0	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9
İhracat (Milyar Dolar)	132,0	102,0	113,9	134,9	152,5	151,8	157,6
İthalat (Milyar Dolar)	202,0	140,9	185,5	240,8	236,5	251,7	242,1
DYY Girişleri	19,5	8,4	9,00	15,9	13,0	12,7	12,5
Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	-40,192	12,01	-45,312	-75,008	-48,535	-64,658	-46,256

Kaynak: Kurnaz,2014:31 ve Hazine Müsteşarlığı

2010 yılında küresel krizin etkisinin giderilmeye çalışıldığı yıl olmuştur. Krizden sonra uygulanan politikaların ekonomik açıdan başarılı olmasıyla 2010 yılının ilk çeyreğinde ekonomik büyümedeki artış oranı ikinci çeyrekte %11,7, üçüncü çeyrekte ise %5,5 olarak gerçekleşmiştir. 2008'deki küresel mali kriz, finansal analizler sonucunda finansal piyasaların Türkiye için katı bir anlamda mali kriz yarattığını

değerlendirmiştir. Öte yandan 2008 yılı dış borç krizinin uygulanması ve yanlış politikaların desteklenmesinin çeşitli yolları Türkiye'nin ekonomisinin durgunluğa sürüklenmesine yol açmıştır (Hiç, 2009, 67). Özellikle, bankacılık sektörünün 2008 krizini hafif hasarla atlattığı gerçeği, 2001 krizinin ardından güçlü sermaye yeterlilik oranının, sağlam kamu finansmanı, düşük kamu net dış borç ve sıkı politikaların gerisinde kalmıştır. (Batirel, 2008, 1). Türk bankacılık sektörünün sorunlarını kalıcı olarak gidermek amacıyla Mayıs 2001'de uygulanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında gerçekleştirilen reformların bir sonucu olarak, bankacılık sektörünün kârlılığının iyileştiği görülmektedir (Bumin, 2009, 39).

Türkiye ekonomisinin krizden diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha az zarar görmesi, 2001 krizinden sonra uygulanan program kapsamında yapılan reformlardır. Finansal sektör çok etkili olmamasına rağmen, aynı durumu reel sektör açısından söylemek mümkün değildir. Ekonomide dış ticaret hacmi, işsizlik oranları vb. Alanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve bu olumsuz ortamdan kurtulmak için bir dizi önlem alınmıştır.

Alınan önlemler şu şekilde sıralanabilmektedir (Ünal ve Kaya, 2009, 22):

- Bütün ödenmemiş vergi alacaklarına taksit yapılmıştır.
- Ülke vatandaşlarının yurtdışındaki paralarını Türkiye'ye getirilmesi için çalışma yapılmıştır.
- Mevduat güvence yetkisi TMTF'den alınmış ve Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir.
- Hisse senedi alım satımı için uygulanan stopaj oranı %0'a indirilmiştir.
- KOSGEB kanalı KOBİ'lere faizsiz kredi imkânı sunmuştur.
- Merkez Bankası, zorunlu mevduatlarını düşürerek bankacılık sistemi için kaynak oluşturmuştur.
- Halk Bankası kanalı ile esnaf ve sanayicilere yönelik yeni kredi olanakları sunulmuştur.
- SSK işvereninin primleri 5 puan azaltılmıştır.
- Eximbank kredileri artırılarak sermaye güçlendirilmiştir.

Buna ilave olarak, büyük proje yatırımları desteklenmiş, bölgesel ve sektörel olmak üzere genel bir teşvik planı üzerinde çalışılmıştır. Krizin bir sonucu olarak alınan tedbirlerin hepsi de Türkiye'den 2009 yılının sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamış ve 2010 yılına kadar toparlanma sürecine girmiştir. 2010 yılında %9,2'lik büyüme oranı da bunun bir göstergesidir. Ekonomideki büyümeye paralel olarak, işsizlik oranı bir önceki yıla göre azalırken, enflasyon, hedeflerle paralellik göstermeye devam etmiştir. İç talep doğrultusunda büyümenin gerçekleşmesi TL'ye değer kazandırmış ve üretim artışını etkilemiştir. Ara mallara olan talep ve enerji talebi cari açığı artırmış ve bu durum, gelecekte finansal istikrarın sağlanması açısından cari

açığın daha yakından izlenmesini gerektirmiştir. Bu amaçla, 2010 yılı sonundan itibaren makro politika alanında adımlar atılmış ve cari açığı önlemek arzulanmıştır.

Gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan genişletici para politikalarından kaynaklı yaşanan iktisadi riskler, 2010 yılının son çeyreğinde Merkez Bankası tarafından para politikası stratejisinde önemli değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda yeni politika kompozisyonu, kredi büyümesini yavaşlatmayı amaçlamıştır. Ayrıca 2011'in ikinci çeyreğinden itibaren, küresel büyümeye ilişkin artan endişeler doğrultusunda gelişmekte olan ülkelere sermaye akımlarının olumsuz etkilenmesiyle küresel risk iştahı azalmıştır. Söz konusu gelişme ile yaratılmış olan Türk lirasındaki değer kaybı, enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskılar getirmiştir. TCMB, döviz talebini dengelemek ve enflasyon riskini sınırlamak için politika durumunda değişikliğe gitmeyi uygun görmüştür. Bu bağlamda TCMB döviz alım ihalelerini askıya almış, döviz satmaya başlamış, faizleri daraltmış ve zorunlu karşılık oranlarını düşürmüştür. Buna ek olarak, politika faizi ekonomik aktivitenin olumsuz etkileri nedeniyle küresel ekonomideki yavaşlamayı sınırlamak için düşürülmüştür (TCMB, 2011, 150-151). Politika değişikliğinin esas hedefi; cari açığın azaltılması, yerel tasarrufların artırılması, işsizliğin önlenmesi ve istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşturulmasıdır.

Sürdürülebilir bir dengeye ulaşmak için makroekonomik değişkenler Türkiye ekonomisi açısından ihtiyatlı politikaların uygulanma dönemi olmuştur. Küresel ortalama büyüme oranındaki düşüş ılımlı hale gelmiştir. Makroekonomik istikrar, iç ve dış talep arasında dengeyi sağlayan, güçlü kredi talebini, yerel tasarrufları artırma önlemlerini ve mali disiplini artırmaya yönelik yaklaşımları kısıtlayan uygulamalarla güçlendirilmiştir. Bu süreçte, 2012 yılı büyümesinin ilk 3 çeyreği %2,6 olmuştur. Makro finansal riskleri sınırlayan bankacılık ve para politikası önlemleri, 2012 yılında daha ılımlı bir büyümeye neden olmuş ve küresel ekonomik riskler göz önüne alındığında, GSYİH içinde karşılık gelen artış makul gözükmemektedir. Borçlanma sorunlarıyla boğuşan AB ülkelerinin dış pazar olarak cazibesinin azalması, Türkiye açısından pazar ve ürün çeşitlemesinin önemini artırmaktadır. Küresel krizden önce, bütçe dengesi gelişmeleri sıkı bir mali disiplini işaret etmiş ve faiz dışı dengesinde olumlu bir tablo oluşturarak finansal istikrarın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Ekonomik faaliyete geçiş 2012 yılında yavaşlayarak vergi gelirlerinde artış oranı gözlemlenmiştir. Bütçe performansı aynı oranda yavaşlamasa da bütçe performansında bozulma gerçekleşmiştir. Bütçe açığının GSYH'ye oranı, 2011 yılında %1,4'e kadar inmiş, 2012 yılında ise %2'ye yükselmiştir. Kamu yönetimindeki fiyatlarda yapılan düzeltmeler ve yeni yatırımlar için KDV düzenlemesi gibi gelir artırıcı tedbirler alınmıştır (BDDK, 2012:8-12).

2.3 Kamu Harcama Politikaları

Devletin iktisadi kriz dönemlerinde ekonomiye çeşitli maliye politikalarıyla müdahale etme yolları olmasına rağmen bunlar için de en yaygın olarak kullanılan şüphesiz kamu harcama politikaları olmuştur. 1929 Büyük Buhranı sonucunda oluşan piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak için özel kesim yatırımı ve talebini canlandırmak gerekliliği üzerine vurgu yapan Keynes bunun kamu harcamalarını artırarak gerçekleşeceğini savunmaktadır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009:68). Özellikle Büyük Buhrandan sonraki dönemlerde Keynesyen politikalar ışığında hükümetler ekonomileri tam istihdam seviyesine taşıyabilmenin temel yolu olarak kamu harcamalarını görmüşlerdir. Kamu harcamaları artırılarak piyasa başarısızlıkları azaltılacak ve bu şekilde ekonomik kalkınmalar hızlanacak görüşü yaygınlık kazanmıştır (Çeştepe ve Bilen,2001:56).

Kamu harcamaları ülkeden ülkeye ve zamana göre farklılaşabilmesine rağmen Adam Smith (1776) temel olarak bu harcamaları üç fonksiyon altında incelemektedir. Bunlar:

- i) Özel sektörün yetersiz kaldığı ve engellendiği alanlarda kamu yatırımlarının artırılması.
- ii) Savunma sanayi harcamalarının kamu eliyle gerçekleştirilmesi.
- iii) Eğitim, sağlık ve ulaşım gibi kâr amaçlı olmayan temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kamu harcamalarının yapılması.

Temel olarak kabul edilen kamu harcamalarının haricinde, 1950'li yıllardan bu yana maliye politikalarının etkinliği artmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde kriz dönemlerinde piyasa başarısızlıklarını gidermeye yönelik olarak da kamu harcama politikaları oluşturulmaktadır (IMF,2001:17).

Türkiye'de 2008 küresel finansal krizinden hemen sonra krizden olumsuz etkilenen özel kesim yatırımcıları yatırımlarını kısıtlamışlardır. Toplam yatırımlarda özel kesim yatırımlarının payı 2008 yılının son çeyreğinde %7,3 azalmıştır. Özel kesim yatırım harcamalarındaki azalmaya karşılık kamu kesim yatırımları aynı dönemde %13,1 artış göstermiştir. Kriz sonrası büyüme özel kesim yatırımlarının olumsuz beklentilerden etkilenmesi sonucu daralmıştır(MB,2009:21).

Kriz sonrası özel kesim yatırımlarının bu şekilde azalması kamuyu bazı alanlarda daha fazla harcama yapmaya yöneltmiştir. Ancak oluşabilecek bir dışlama etkisinden de kaçınılması için daha çok özel kesim yatırımlarını teşvik edecek alt yapı harcamalarına fon ayrılmıştır. Yatırımları artırıcı politikalar izlenerek toplam talep arttırılmaya ve büyümedeki geriye gidişat durdurulmaya çalışılmıştır(DPT,2009).

3. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmamızın son bölümü olan ampirik araştırma kısmında, elde edilen veri seti ve ekonometrik analiz çeşitleri temel biçimde anlatılacak ve daha sonrasında ampirik modelleme kısmına geçiş yapılacaktır.

3.1. Veri Seti

Çalışma kapsamında 2008 Küresel finans krizi sonrası hükümet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarının, makro ekonomik değişken olarak istihdam oranı üzerindeki etkisi ampirik olarak değerlendirilecektir. Bu doğrultuda finansal kriz sonrasında gerçekleştirilen kamu harcamaları bağımsız değişken olarak ele alınacak ve istihdam oranları ise bağımlı değişken olarak ele alınacaktır. İstihdam oranları ve Kamu harcamaları için 2006: Q1-2016: Q4 dönemi verileri Toda-Yamamoto testi ile analiz edilmektedir. Kamu harcamaları serisinde mevsimsel etkilere sahip olduğu için Tramo/Seats yöntemiyle mevsimsellikten arındırılarak analize dahil edilmiştir (TUİK:2016).

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de finansal kriz sonrası uygulanan maliye politikası aracı olan kamu harcama uygulamalarının istihdam oranları üzerindeki etkisini nedensellik ölçüsü ile incelemiştir.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmanın temel hedefi finansal buhran sonrası uygulanan maliye politikalarının önemli bir kalemini oluşturan kamu harcamalarının istihdam oranları üzerindeki etkisini 2008 Küresel Krizi sonrası Türkiye örneğiyle yapısal kırılmaları dikkate olarak açıklamaktır. Bu doğrultuda zaman serilerindeki yapısal kırılmaları modele dahil ederek oluşturulacak test için hatalı sonuçların önüne geçilmek hedeflenmektedir. (Perron,1989).

Bu doğrultuda ilk olarak yapısal kırılmaları içeren birim kök testi olan Perron-Vogelsang (1992) ADF (Augmented Dickey Fuller) testi uygulanmıştır. Test sonucunda serilerdeki değişkenlerin durağanlık seviyeleri analiz edilmiştir.

3.2.1 Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi

Literatürde zaman serilerinde ki durağanlık seviyelerini ortaya koyabilmek amacıyla birçok test geliştirilmiştir. Bu çalışmada ise yapısal kırılmaları modele dahil ederek test sınavında hata oranını azaltmayı hedefleyen Perron-Vogelsang (1992) Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Bu test standart ADF testinin yapısal kırılmaların da dahil edildiği bir versiyonu olarak yorumlanabilir.

Zaman serilerinde gecikme uzunluğunun saptanabilmesinde temel olarak kabul edilen t istatistik değerleri, çalışmamızdaki değişkenlerimiz olan kamu harcamaları ve istihdam oranları için tablo 3.1 ve 3.2 ‘de gösterilmiştir.

3.1 Kamu Harcamaları Birim Kök Testi

Kamu Harcamaları		T-İstatistik Değeri	Prob. *
Genişletilmiş Dickney- Fuller Test İstatistiği		-2.650.923	> 0.99
Kritik Test Değerleri	1% Seviyesi	-5.719.131	
	5% Seviyesi	-5.175.710	
	10% Seviyesi	-4.893.950	

3.2 İstihdam Oranları Birim Kök Testi

İstihdam Oranları		T-İstatistik Değeri	Prob. *
Genişletilmiş Dickney- Fuller Test İstatistiği		-5.504.796	0.0201
Kritik Test Değerleri	1% Seviyesi	-5.719.131	
	5% Seviyesi	-5.175.710	
	10% Seviyesi	-4.893.950	

3.2.2 Toda-Yamamoto İlkeleri Işığında Granger Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto nedensellik testi standart Granger nedensellik testi temel ışığında oluşturulmasına rağmen farklı seviyede durağan olan değişkenlerin analiz edilmesine olanak sağlaması açısından standart Granger nedensellik testinden ayrılmaktadır. Ayrıca birinci mertebeden I (1) durağan olan iki değişken arasında eş bütünleşmeye gerek duymaksızın değişkenler Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilebilmektedir.

Toda-Yamamoto testi ile ilk olarak VAR analizi kapsamında zaman serilerinde uygun gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Toda-Yamamoto testi kapsamında oluşturulan denklem aşağıda açıklanacaktır.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_j Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \gamma_i X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (3.1)$$

$$X_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \delta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \delta_j X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \varphi_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \varphi_j Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (3.2)$$

Denklemden k testteki uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Zaman serileri arasında maksimum bütünleşme derecesini d_{max} ile nitelendirilmektedir.

Denklem dahilinde k gecikme oranına, eşbütünleşme seviyesi olarak en yüksek değeri veren d_{max} eklenmektedir. Elde edilen $k + d_{max}$ mertebesinde uygulanacak olan bir VAR modeline dayalı Wald testinde asimptotik X_2 dağılımını içerdiği ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda asıl olarak iki basamakta uygulanacak teste ilk olarak uygun gecikme uzunluğu ve maksimum bütünleşme seviyesi test edilerek ortaya konmuştur. Ayrıca $k + d_{max}$ mertebesinde bir değer ortaya konulduktan sonra VAR modelinde klasik Wald testi uygulanmaktadır (Shan-Tian,1998:198).

WALD testi temel alınarak açıklanan Granger nedensellik testinde X'den Y'ye doğru veya tam tersi olarak Y'den X e doğru olan nedenselliği kanıtlamak için $\phi_i \neq 0$ kısıtı kullanılmaktadır. (Awokuse,2003:130).

3.3 Literatür

Edelberg, Eichenbaum ve Fisher (1998) yılındaki çalışmalarında, Amerika'da hükümet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarının, büyüme, istihdam, reel ücretler, konut dışı yatırım ve konut yatırımı arasındaki ilişkiyi 1948:1 ve 1996:1 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırma sonucuna göre kamu harcamalarıyla büyüme, istihdam ve temel yatırım harcamaları arasında doğrusal bir etki bulunmasına karşın, konut yatırımları ve reel ücretler üzerinde negatif bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fatas ve Mihov (2001), yılındaki çalışmalarında ABD'de hükümet tarafından uygulanan genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerine etkisini 1960: Q1-1996: Q4 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre kamu genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerinde pozitif etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kuttner ve Posen (2002), yılındaki çalışmalarında Japonya'da hükümet tarafından gerçekleştirilen genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerine etkisini 1976-1999 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre veri yıllar arasında Japonya'da uygulanan genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerinde pozitif etki olduğu sonucuna ulaşılmış ve ayrıca kamu harcamalarının kamu gelirlerine göre büyüme oranlarını arttırmada daha etkili olduğu ispat edilmiştir.

Giordano Momigliano Neri and Perotti (2007) yılındaki çalışmalarında İtalyan Hükümeti tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları ile büyüme, enflasyon ve uzun dönem faiz oranları arasındaki ilişkiyi 1982: Q1 ve 2004: Q4 dönem verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle incelemişlerdir. Araştırmada, mal ve hizmet satın alınmasında kullanılan kamu harcamalarının ekonomik etkinliği oldukça önemli bir ölçüde arttırdığı ve kamu harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artışın, birbirini takip eden 3 çeyrek dönem sonunda büyüme üzerinde %0,6'lık bir artış meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra kamu harcamaları ile istihdam ve özel

kesim tüketim ve yatırım harcamaları arasında da doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca kamu harcamaları enflasyon üzerinde de etkili olmasına karşın bu etki zayıf ve kısa ömürlüdür.

Yıldırım (2012) yılındaki çalışmasında, maliye politikalarında meydana gelen ani değişimlerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini VAR modeli yöntemiyle analiz etmiştir. Modelde kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki 1998: Q1 ve 2010: Q4 çeyreksel dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda kamu harcamalarından büyümeye doğru bir nedensellik olduğu, kamu harcamalarındaki artışın büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akıncı (2015) yılındaki çalışmasında, 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında Türkiye’ de uygulanan genişletici maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini 2002: Q4 ve 2014: Q4 dönemi verilerini kullanarak VAR analizi ve Johansen eşbütünleşme yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonucunda maliye politikası geliştirici ve uygulayıcısı olan kamu otoriteleri tarafından kriz sonrasında yürürlüğe konulan kamu harcama ve gelir politikalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği belirlenmiş ve uygulanmış olan maliye politikalarının Keynesyen etkilerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.4. Kamu Harcamaları ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi

İki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini test edebilmemiz için öncelikle değişkenler arasındaki durağanlık seviyelerinin belirlenmesi gerekmektedir. KH ve IST için gerekli durağanlık seviyeleri Tablo 3.9’ de verilmiştir. Tabloda 3.9’ den elde ettiğimiz sonuçlara göre IST değişkeni seviyede durağanken KH değişkeni birinci derece durağandır. Bu durumda değişkenler arasında nedensellik ilişkisini test ederken farklı durağanlık seviyesindeki değişkenleri, veri kaybına neden olmadan analiz etmemize olanak sağlayan Toda-Yamamoto nedensellik testini uygulamamız analizin doğru ve sağlıklı bir sonuç vermesi yönünden uygun olacaktır.

Aşağıda Tablo 3.3’ de KH ve IST arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını test eden Toda-Yamamoto Nedensellik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.3. Toda-Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: KH			
Dışlanmış	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Prob(Olasılık)
IST	0.132687	5	0.9997
All	0.132687	5	0.9997
Bağımlı Değişken: IST			
Dışlanmış	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Prob(Olasılık)
KH	9.550.595	5	0.0890
All	9.550.595	5	0.0890

Tablo 3.3' den KH ile IST arasında 2006-2016 yılı arası çeyrek bazda 44 dönemin analiz edildiği Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonuçları aşağıdaki gibidir. Modelde ilk önce bağımlı değişken olarak KH ele alınmış ve onu etkileyen bağımsız değişken olarak da IST' deki değişimler gösterilmiştir. Analizde Prob=0.9997 değerinde oluşmuştur. Bunun anlamı %10 anlamlılık düzeyinde IST' den KH' ye doğru bir Granger nedenselliği bulunmamaktadır. IST' deki herhangi bir artma veya azalma KH üzerinde herhangi bir değişmeye neden olmayacaktır.

Yine aynı şekilde bağımlı değişkenin IST ve bağımsız değişkenin KH olarak yer aldığı Toda-Yamamoto analizinde Prob=0.0890 olarak belirlenmiştir. Analizden çıkarılacak sonuç %10 anlamlılık düzeyinde KH 'den IST' ye doğru bir Granger nedenselliğinin varlığıdır. Yani Granger ilkelerine yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testine KH' deki bir artma veya azalma IST' yi etkileyecek ve değişmesine neden olacaktır.

Standart Granger nedensellik testi temelinde geliştirilmiş olan Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonucunda IST' den KH' ye doğru bir Granger nedenselliği bulunamamasına rağmen KH' den IST' ye doğru tek yönlü bir Granger nedenselliği ilişkisi bulunmuştur.

SONUÇ

Küreselleşme son yüzyılda önemli bir boyut kazanmıştır. Teknolojinin gelişmesi ve liberal ekonomilerin dünya üzerinde yaygınlığının giderek artması, ülke ekonomilerini finansal açıdan birbirlerine daha bağımlı hale getirmiştir. Küreselleşmenin bir getirisi olarak ekonomilerin birbirleri ile entegre olmalarının iktisadi açıdan birçok pozitif yönü olmasına karşın, finansal kriz dönemlerinde oluşan olumlu faktörler tersine işleyebilmekte ve yaşanan krizin mali bilançosu son derece ağır olabilmektedir. Kıtalar ötesi mesafelerde meydana gelen finansal iktisadi kriz, tüm coğrafyayı etkileyebilmektedir.

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ABD' de konut sektöründe, finansal alt yapının bozulması sonucu kredi veren kuruluşların, verdikleri krediyi geri alamamasından kaynaklı olarak başlamış ve dünyanın önde gelen birçok finansal yatırım bankasının iflas etmesine sebep olmuştur. Yaşanan iktisadi kriz Amerika'da başladıktan hemen sonra Avrupa kıtası ve Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almış ve kısa zamanda küresel bir boyut kazanmıştır. Böylesine büyük bir coğrafyayı etkisi altına alması ve kısa zamanda küresel bir boyut kazanmasından ötürü ABD'de başlayan küresel finansal kriz bu zamana kadar görülen finansal krizlerin en büyüğü olarak kriz literatürüne geçmiştir.

Türkiye tüm dünyayı saran küresel krizin olumsuz etkilerinden kaçınamamış ve ekonomide önemli daralmalar meydana gelmiştir. 2008 yılının üçüncü çeyreğinden

itibaren GSYİH oranlarında aşağı doğru bir ivme oluşmuştur. Yaşanan finansal krizin olumsuz etkilerinin ağır olarak hissedilmeye başlandığı krizi takip eden yıl olan 2009 yılında GSYİH oranlarında %4,8 seviyesinde bir daralma meydana gelmiştir.

Küresel finans krizi sonrasında yaşanan ekonomik bozulmaların ve daralmaların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmada para politikalarının tek başına yetersiz kalması ile birlikte mali iktisadi politikalar hükümet tarafından yürürlüğe konulmuştur. Bu çerçevede kamu harcama politikaları, toplam talebi canlandırmak, özel kesim yatırımlarını arttırmak istihdam seviyesini dengede tutmak gibi ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak geliştirilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2008 küresel finans krizi sonrasında uygulanan maliye politikalarının önemli bir bölümünü oluşturan kamu harcamalarının istihdam oranı üzerine etkisini 2006: Q1-2016: Q4 dönemi verilerini inceleyerek Toda – Yamamoto Granger nedensellik testine göre analiz etmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, kamu harcamaları ve istihdam oranları arasında tek yönlü Toda – Yamamoto Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kamu harcamalarından istihdam oranlarına doğru önemli bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, kriz sonrası kamu harcama politikalarının ana hedefini oluşturan istihdamı artırma çabaları doğrultusunda uygulanan mali politikaların istihdam oranlarını önemli ölçüde etkilediği tezini desteklemektedir. Buna karşın, istihdam oranlarından kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş ve istihdam oranındaki değişmelerin kamu harcamalarının bir sonucu olmadığı ancak kamu harcamalarındaki değişmelerin istihdam oranlarının bir sonucu olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak krizin olumsuz olarak etkilediği iş gücü piyasalarındaki bozulmalara yönelik olarak hükümetin geliştirdiği harcama politikalarının istihdam oranlarını kriz öncesi seviyelere çıkarmada etkili olabileceği görülmüştür.

Kaynakça

Akgül Yılmaz, G., (2013), “Türkiye’de 2008-2009 Krizinde Uygulanan Genişletici Vergi Politikasının Üretim Üzerindeki Etkileri”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 34, Sayı:1, ss. 213-228.

Awokuse, T.O. (2003), Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid For Canada?
Canadian Journal of Economics, V.36, N.1, pp. 126-136.

Bayrak, M. ve Kanca, O.C. (2013), “2008 Yılı Küresel Finans Krizinin Türkiye’de Bazı Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi ve Uygulanan Maliye Politikalarının Cevabı”, 28. Maliye Sempozyumu, 22-26 Mayıs 2013, Antalya, ss. 84-110.

- BDDK, http://www.bddk.gov.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kitaplar/8639agir_.pdf
Erişim Tarihi: 02.02.2018
- Bumin, M. (2009). Türk bankacılık sektörünün karlılık analizi: 2002-2008. Maliye Finans Yazıları, 23(84), 39-60.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A (2009) Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası. Maliye Dergisi, Sayı: 156 ss. 168
- Çınar, Barış, Erdoğan, Ö., Güngür, T. ve Tandoğan, P. (2010), “Küresel Kriz ve Politika Uygulamaları”, TCMB Ekonomi Notları, Sayı:2010/2.
- Çeştepe, H ve Bilen, M (2001), “ Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya’da Performans Analizi” İktisat Dergisi, Sayı:183, ss. 56
- Demircan Siverekli, E., (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:21, ss.97-116.
- Doğanalp, N (2012) Finansal Krizlerin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı
- DPT (2009), “Yatırım Teşvik, İstihdam ve Kredi Garanti Desteği Paketi”, DPT, Mayıs.
- Emsen, Ö. Selçuk (2004). Türkiye’de 1994-2001 döneminde uygulanan istikrar politikaları, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 86-108.
- Kazgan, G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- MB (2009), “Kriz Maliyetlerinin Bütçeye Maliyeti”, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs, www.tcmb.gov.tr
- Özdemir, L. (2013), “2008 Küresel Ekonomik Krizin İşletmeler Üzerindeki Etkileri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:2, ss. 249-265.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. Econometrica, 57(2), pp.1361-1401.

Shan, J., Tian, G.G. (1998), Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai, Australian Economic Papers, pp.195-202.

TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312239r2127.2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye_Etkiler_ve_Oneriler.pdf Erişim Tarihi: 03.01.2018

T.C. Maliye Bakanlığı, www.muhasabat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistik-detayi?tabId=1&pageId=5 Erişim Tarihi: 28.12.1992

TCMB, (2011). Finansal İstikrar Raporu, Kasım, Sayı: 13.

TCMB (2001) Yıllık Rapor, Ankara. www.tcmb.gov.tr Erişim Tarihi: 03.01.2018

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/igucuapp/igucu.zul> Erişim Tarihi: 21.12.1992

Uygur, Ercan (2001). Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 1-40.

Vardareri, D.ve Dursun, G. (2010) “Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C.5, S.1, s.137-150

Ünal, A. ve Kaya, H. (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye” <http://www.ekopolitik.org> Erişim Tarihi: 03.01.2018

Ümit, A. Ö. ve Bulut, E. (2013), “Türkiye’de İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Kısmi En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi ile Analizi: 2005-2010 Dönemi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:37, ss. 131-142.